België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 8

Het cultureel leven tijdens de bezetting

Herman van de Vijver

bron
Herman van de Vijver, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 8: Het cultureel leven tijdens de bezetting*. DNB/Uitgeverij Peckmans, Kapellen 1990

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/vijv003belg02_01/colofon.htm

Inleiding

Wie zich niet met politiek bezighoudt, heeft de politieke keuze die hij zich zou willen besparen, al gemaakt: hij dient de heersende partij.
Max Frisch, 1948

Uit rapporten van het Duits militair bestuur, bleek hoeveel belang de bezetter eraan hechtte dat het culturele leven gewoon zijn gang ging. Nooit werd er zoveel gepubliceerd als in de oorlogsjaren. Zelfs auteurs als Vermeylen, Van Hoogenbemt, Toussaint van Boelaere, Richard Minne en vele anderen die niet van Nieuwe Ordesympathieën konden verdacht worden, hebben verder gewerkt. Louis-Paul Boon debuteerde met een werk dat volgens 'volksverbonden' recensenten beschouwd werd als decadent en negatief, maar knap geschreven. Weinig auteurs propageerden in hun werk Nieuwe-Ordeideeën. Van literair verzet was hier evenmin sprake en dat verbaast wel even. Nico Rost bijvoorbeeld had het hier over 'het verraad der klerken'. In tegenstelling tot Nederland en Frankrijk hadden we geen echte verzetspoëzie. Alleen Herman van Snick heeft zich in dat verband verdienstelijk gemaakt.

In de gevallen waar we van collaboratie kunnen spreken, treden heel wat schakeringen op.

Er was eerst en vooral een beperkte groep die getuigenis aflegde van zijn geloof in het nationaal-socialisme. Hierbij denken wij ondermeer aan Verschaeve, Bert Peleman, Nand Vercnocke, Blanka Gijselen, J.-L. De Belder, Frans Demers... Strijdliederen en huldegedichten aan Adolf Hitler zijn daar de duidelijke neerslag van. Ook bij sommige recensenten werd de verbondenheid met het nationaal-socialistische Duitsland als norm gehanteerd.

Buiten de literatuur was er van deze vorm van samenwerking met de Duitsers nog minder sprake. Bij de musici beperkte dit zich tot een paar strijdliederen voor het Vlaams Legioen, de Dietsche Militie-Zwarte Brigade of NSKK. In de beeldende kunsten waren er evenmin veel voorbeelden te vinden. Vooral Frans van Immerseel en enkele karikaturisten lieten zich op dat vlak gelden.

Talrijker waren de kunstenaars die actief waren in het 'vernieuwde' cultuurleven. Toch waren de organisaties of instellingen die op dit gebied werkzaam waren geenszins een uitvinding van de Duitsers. De cultuurraden bv. bestonden al in 1938, maar hun samenstelling en doelstellingen werden sterk gewijzigd tijdens de bezetting. De beroepsvereniging voor kunstenaars (Kunstenaarsgilde) ontstond in februari 1940 en de andere verenigingen, o.a. VVL, Davidsfonds, VTB, enz... zetten hun activiteiten voort. In tegenstelling tot Nederland wilden de bezettingsautoriteiten zich niet te veel bemoeien met het cultuurleven. En als dat dan toch gebeurde, mocht het niet te veel opvallen.

Het Duits cultuurbeleid in België

> ‘*Wij buigen ootmoedig het hoofd. Deze Nieuwe Orde hadden wij voor ons volk nog niet met eigen krachten kunnen instellen. De orde is ons echter welkom*.’
> (Prof. Daels, Volk en Staat 19 augustus 1940)

Duits cultuurbeleid: His master's voice

Er was in Duitsland nogal wat belangstelling voor Vlaanderen. De eerste wereldoorlog heeft daarin ongetwijfeld een stroomversnelling teweeggebracht.

Auteurs als Streuvels, Claes, Walschap en vooral Timmermans waren erg populair in Duitsland. Er verschenen ook verscheidene belangrijke werken over Vlaanderen. Het Duitse militair Bestuur had het in 1940 niet moeilijk om ambtenaren te vinden die voldoende vertrouwd waren met Vlaanderen en de Vlaamse Beweging. Sommigen onder hen hadden belangrijke publikaties op hun naam op gebied van de taalwetgeving (Reusch), de taalgrens (Petri), de Zuidnederlandse literatuur (Teske), de betrekkingen tussen Vlaanderen en het Rijk (Pesch, Havertz, Reese...).

Eén van de ambtenaren die het meest vertrouwd was met Vlaanderen, was Kriegsverwaltungsrat Franz Petri, assistent aan de universiteit van Bonn. Petri was door zijn opzoekingen in verband met de taalgrens de geschikte man om zich met de Duitse cultuurpolitiek in België en Noord-Frankrijk bezig te houden. Hij nam vrijwel onmiddellijk na de inval contact op met dr. Jozef Muls, directeur bij het ministerie van Onderwijs en korte tijd nadien met de historicus Van Roosbroeck, bestuurslid van de (nog steeds zuiver culturele) Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag).

Petri had reeds duidelijke plannen in verband met de culturele Ordening in Vlaanderen en Wallonië. Eerst en vooral kwam het er op aan het leven zo normaal mogelijk te doen verlopen.

De doelstellingen van het Duitse cultuurbeleid in België, waren van bij het begin duidelijk, namelijk een verregaande reorganisatie van de culturele instellingen en een sterke uitbreiding van de culturele contacten met Duitsland. Bovendien wilde men de Franse culturele invloeden zoveel mogelijk tegengaan.

Wat de nieuwe ordening van het cultuurleven betrof, besefte de bezetter wel degelijk dat er weinig medewerking te verwachten viel van het Ministerie van Onderwijs. Al op 10 juli kwam er een verordening van von Falkenhausen die tot doel had de ‘Duitsvijandige elementen en partijgunstellingen’ te verwijderen en te vervangen door soepeler ambtenaren.

In een rapport van 29 oktober, gericht aan generaal von Falkenhausen, maakten Petri en Reese, ambtenaren bij de Militärverwaltung, duidelijk wat ze daarmee bedoelden. Ze hadden het over de benoeming van prof. Muls tot directeur van de Afdeling ‘Kunst en Letterkunde’, prof. De Vleeschauwer tot hoofd van de Universitaire Afdeling en Inspecteur-generaal Van Mieghem voor de Volkshogescholen.

Deze figuren werden door Petri en Reese bestempeld als 'mensen die hun open houding t.o.v. Duitsland al lang bewezen hebben en voor de noodzaak van een nieuwe ordening verregaand begrip kunnen opbrengen'.

Het verschil in aanpak tussen Nederland en België was erg opvallend. Er werd bij ons niet onmiddellijk begonnen met de oprichting van een Cultuurkamer. De plannen daartoe werden wel uitgesteld, maar nooit definitief opgeborgen. Het werd de Duitsers al vlug duidelijk dat hun cultuurpolitiek in Nederland niet al te vlot van stapel liep. Bovendien was men er zich bij

1

2

3

4

5

6

(1) Filip De Pillecyn en pater Stubbe. De Pillecyn speelde een leidende rol in de ordening van het cultuurleven in Vlaanderen. (2) Het gebouw van de 'Nederlandsche Kultuurraad' in de Lambertmontstraat in Brussel. (3) Openingsplechtigheid van de Cultuurraden. Tweede van links: Voorzitter Cyriel Verschaeve, naast Reeder. (4) De Hamburgse hoogleraar prof. Teske. Hij was de verantwoordelijke voor literatuur bij de Propaganda-Abteilung. (5) Prof. Franz Petri bij zijn wetenschappelijk onderzoek in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel vóór de oorlog. (6) Petri als Kulturreferent bij de Militärverwaltung tijdens de bezetting.

de Kulturverwaltung van bewust dat men in Franstalig België rekening moest houden met bepaalde ‘gevoeligheden’. Eerst en vooral wist de bezetter dat er in Wallonië een uitgesproken ‘minorisatievrees’ bestond. Er werden dan ook heel wat inspanningen gedaan om een bewijs te leveren van de Germaanse afstamming van de Walen.

Een andere belangrijke reden voor de terughoudendheid van de Franstalige publieke opinie hield verband met het niet-vrijlaten van de Franstalige krijgsgevangenen. Dit werd trouwens volmondig toegegeven in de Tätigkeitsberichte.

Voor culturele hervormingen in Wallonië wilde men eerst de resultaten in Vlaanderen afwachten.

Het viel op dat de Militärverwaltung voorstander was van centralisatie op cultureel vlak. Een éénheidsbeweging moest de controle vergemakkelijken, ‘subversieve cellenvorming’ en Franse invloeden tegengaan en een einde maken aan de dominerende positie van de partijen en de levensbeschouwelijke groeperingen. De bezettingsautoriteiten wisten wel dat zij hierbij tactisch te werk moesten gaan. Ze wilden zoveel mogelijk op de achtergrond blijven. Inmenging moest zoveel mogelijk vermeden worden of liever gecamoufleerd. Het kwam er dus op aan een sfeer te scheppen waarin ‘volkse krachten’ de sleutelpositie in handen zouden krijgen. Anti-Duitse elementen en ‘partijgunstelingen’ moesten vervangen worden door ‘Nieuwe-Orde-sympathisanten’. Daartoe nam de bezetter zijn toevlucht tot verordeningen op de ‘openbare beroepsactiviteiten’ en ‘de leeftijdsgrens’. Zelfs een strijdend flamingant als August Vermeylen, de eerste rector van de vernederlandste universiteit van Gent, moest het ontgelden. Hij werd ontslagen als hoogleraar.

Alhoewel Petri en Reese in secretaris-generaal Nyns een aarzelende figuur zagen, waren zij toch tevreden over de samenwerking met het ministerie van Onderwijs. De Duitse tussenkomsten in het culturele domein werden er enigszins door verdoezeld. Om dezelfde reden verwachtte de Militärverwaltung veel van de Cultuurraden. Deze instellingen bestonden al van 1938, maar werden door de bezetter gewantrouwd omwille van de ‘hopeloze partijgebondenheid’ en het ‘gebrek aan praktische impact’. Van de vooroorlogse leden van de Nederlandse Cultuurraad vond alleen Jan Grauls genade in Duitse ogen, maar die was ondertussen benoemd tot gouverneur van Antwerpen. De andere leden waren de Gentse hoogleraar De Bruyne en Blancquaert, de Leuvense rector Mgr. Van Waeyenbergh, August Van Cauwelaert en Herman Teirlinck.

Zowel voor de samenstelling als voor de bevoegdheden, volgde het militair bestuur een gans andere politiek voor Vlaanderen als voor Wallonië. De meeste leden van de Nederlandse Cultuurraad waren enthousiaste propagandisten van de Nieuwe Orde en van een sterkere Duitse culturele invloed. Eerst werd nobelprijswinnaar prof. C. Heymans voorgesteld als voorzitter, maar de bekendheid die Verschaeve in Duitsland genoot, gaf de doorslag. Verschaeve liet zich evenwel zelden zien.

Twee andere invloedrijke figuren waren Filip de Pillecyn en Jef Van de Wiele. Later werden Hentze en Heymans vervangen door De Vleeschauwer en Jacob. De secretarissen-generaal hadden wel liever iemand gehad uit de richting van de plastische kunsten.

Net als de vooroorlogse cultuurraad moest de nieuwe instelling eenheid scheppen in het culturele leven. Daarvoor kon men een beroep doen op reeds bestaande verenigingen: de ‘Federatie van Vlaamse kunstenaars’ (februari '40) en ‘Volk en

Kunst' (september-oktober 1940). De cultuurraad moest optreden als coördinator van het culturele leven. Daarvan kwam blijkbaar niet veel in huis en vanaf 1942 nam de cultuurraad contact op met de Provinciale en Interprovinciale cultuurdiensten, die onder toezicht stonden van de Propaganda-Abteilung.

Een tweede belangrijke opdracht van de cultuurraad was het bevorderen van de culturele betrekkingen met Duitsland. Hierin week men duidelijk af van de statuten van 1938.

Na de bevrijding zou dan ook heftig gediscussieerd worden over de vraag of de secretarissen-generaal hierdoor onze instellingen niet 'vervormd' hadden. Eigenlijk deed de cultuurraad niets anders dan de hele zaak overhevelen naar de DeVlag. De DeVlag-leden waren immers goed vertegenwoordigd in de Raad.

Bij de opening van de cultuurraad, in het bijzijn van Reeder, wond Verschaeve geen doekjes om de nieuwe oriëntatie van deze instelling. Hij be-

eindigde zijn oproep tot samenwerking als volgt: ‘Ik heb vertrouwen en zeg tot mijn volk: schenk vertrouwen en de samenwerking zal uw heil zijn’.

Tot de Franstalige cultuurraad behoorden de Luikse hoogleraren Corin en Fourmarier, die voorzitter werd. Verder burggraaf Henri Davignon, M. Frère en de beeldhouwer V. Rousseau. Uit de rapporten die het militair bestuur regelmatig naar Berlijn stuurde, bleek dat er tegenover de beide cultuurraden een gans andere tactiek gevolgd werd. Men wilde in elk geval vermijden dat de Waalse cultuurraad een Duits etiket zou krijgen.

De Duitsers verwachtten blijkbaar heel wat tegenstand. Uit de samenstelling van de beide cultuurraden bleek hoe verschillende de aanpak was in Vlaanderen en in Wallonië. In de Nederlandse cultuurraad zetelden uitgesproken pro-Duitse figuren als Verschaeve, Van Roosbroeck, Jacob, De Vleeschauwer, Van de Wiele en de Pillecyn. Voor de Franse cultuurraad was dit niet het geval. Aanvankelijk was er wel Paul Hubermont, later directeur van de krant ‘La Légia’, maar die nam ontslag. Verscheidene leden van de Franse cultuurraad hadden trouwens moeilijkheden met de Duitsers. Fourmarier werd een tijdlang opgesloten. De vrouw van Frère en de zoon van Davignon werden naar Duitse kampen gevoerd. Het mandaat van de leden van de cultuurraden liep ten einde in oktober 1943. De secretaris-generaal van Nationale Opvoeding stelde voor de mandaten te verlengen. De Duitsers gingen daar alleen op in voor de Nederlandse cultuurraad, niet voor de Franse. De Militärverwaltung was van oordeel dat de Waalse cultuurraad te kort geschoten was in één van zijn essentiële opdrachten, namelijk

Waaruit de werkzaamheden van de Nederlandse cultuurraad ondermeer bestonden blijkt uit volgend overzicht:

01.05.1941 1 mei	- Volgens de Cultuuraad is de ‘Chapelle Musicale de la Reine Elisabeth’ een anti-nationale en ongermaans geöriënteerde instelling, waarvan het programma wemelt van on-Arische elementen.
05.06.1941 5 juni	- De raad zal zich laten voorlichten over de in ‘het groote Duitse Rijk’ bestaande organisaties van Cultuurkamers om uit te maken in hoever deze organisatie in Vlaanderen kan ingericht worden.
12.06.1941 12 juni	- De voorstellen van de Raad tot het inrichten van cultuurdagen en tentoonstellingen zullen worden uitgewerkt door de DeVlag.

12.08.1941 12 augustus	- Op aanvraag van de Cultuurraad doet de DeVlag een voorstel om te Lübeck studiedagen voor jonge leraars in te richten.
16.09.1941 16 september	- De Raad keurt een voorstel van Prof. Van Roosbroeck goed om Vlaamse geleerden een reeks colleges te laten geven aan de universiteit te Münster.
09.10.1941 9 oktober	- In de Saarpfalz zal een Duits-Vlaamse Cultuurgemeenschap worden opgericht.
13.01.1942 13 januari	- De Raad wenst dat de diploma's van de Universiteit van Gent van 1914-18 zouden gehomologeerd worden.
02.05.1942 2 mei	- De Raad bezoekt de tentoonstelling ‘Deutsche Grösse’.
03.05.1942 3 mei	- De Raad woont de openingsplechtigheid van de Mozartfeesten bij.
16.06.1942 16 juni	- De Raad zal de feestelijkheden bij de overhandiging van de Rembrandtprijs samen met de Hänsische Stiftung organiseren. Het 11 juli-feest zal samen met Zender Brussel worden ingericht. De oprichting van de Provinciale Cultuurdienst wordt aan de Raad medegedeeld. Met deze diensten zullen regelmatig besprekingen worden gehouden.

1

2

3

4

5

6

(1) In de zomer van '40 wilde VTB-Voorzitter Jozef Van Overstraeten het Vlaamse Cultuurleven organiseren in het ‘Verbond voor Vlaamsche Verenigingen’. Naast Van Overstraeten, prof. Stan Leurs (rechtstaand). (2) Eduard Amter, secretaris-generaal van het Davidsfonds. (3) Prof. Arthur Janssen, voorzitter van het Davidsfonds. (4) Prof. Van Roosbroeck, lid van de ‘Nederlandsche Kultuurraad’ en één van de leidende figuren van DeVlag. (5) Verschaeve op een tentoonstelling van Vlaamse kunstwerken in Duitsland. (6) Emiel Hullebroeck, leider van de Kunstenaarsgilde.

culturele betrekkingen met Duitsland. Het Duits militair bestuur was van oordeel dat er niet eens een begin gemaakt werd met de culturele contacten met Duitsland.

Na oktober 1943 hield de Franse cultuurraad zich nog wel officieus bezig met beleidszaken, voornamelijk met jeugdbeleid. Dit gebeurde met de stilzwijgende toestemming van de secretaris-generaal van nationale opvoeding en zonder dat het aan de oren kwam van de bezetter.

Missionarissen op bezoek

> '*Met zeemzoete woorden, eretekens, eet- en drinkgelagen; maar ook met voordrachten, concerten, werd de geesteshouding in Vlaanderen murw gemaakt voor de Latijnsche kultuur.*
> *Het valt niet te ontkennen dat deze vorm van franskiljonisme een vreselijke verwoesting in onze wezensgeaardheid heeft aangericht. 10 mei heeft aan deze verderfelijke bedrijvigheid bruusk een einde gesteld.*'
> (Onze week, 28 juni '41).

De uitbouw van de Duits-Vlaamse culturele betrekkingen was aanvankelijk de hoofdopdracht van de DeVlag. Vóór de Duitse inval, vanaf 1934, was het overwegend een zaak voor ingewijden. De Duitse bezetting bood de DeVlag de gelegenheid zich grondig te reorganiseren en het ledenbestand gevoelig uit te breiden.

Naar het Duitse voorbeeld ging men de werking van de DeVlag uitbouwen door middel van cellen. Onder de celleiders waren de bekendste figuren: Herman van Puymbrouck, Filip de Pillecyn, prof. Uytterhoeven, dr. Delille en Fred Germonprez. De algemene leiding werd waargenomen door het centraal bestuur, bijgestaan door het konvent der celleiders en een raadgevend organisme, het college der referenten. In het college bestonden verscheidene afdelingen, o.a. de cultuur (Filip de Pillecyn), kunst (Edgard Leonard); economie en sociale politiek (Jan Acke), techniek, vrouwenwerken (Mevr. Gravez), toneel (Frans Haepers) en muziek (Walter Weyler).

De hoofdopdracht van DeVlag was ongetwijfeld het propageren van de Duits-Vlaamse betrekkingen. Dit gebeurde vooral door het uitnodigen van Duitse letterkundigen, theaters, orkesten, enz... De eerste twee oorlogsjaren werden geld noch tijd gespaard. Door deze manifestaties moest de bevolking begrip leren opbrengen voor het 'Duitse wezen'. Concerten van de stadsorkesten van Keulen, Düsseldorf en Hamburg, voorstellingen van Duitse operagezelschappen, volksdansavonden en opvoeringen van de 'Oerfaust' moeten in dit licht gezien worden. Hoogtepunt was de Duits-Vlaamse Rubensherdenking (Rubens werd in Siegen geboren!) in november 1941. Aan de aanwezigheid van toonaangevende Vlamingen bij die manifestaties hechtte de Kulturverwaltung erg veel belang. Vooral in het succes van de voorstellingen van begin 1941 zag men een bewijs dat er nog een grote bereidheid tot samenwerking met Duitsland bestond, ondanks de ontberingen van de eerste oorlogswinter.

Het begon in november 1940 met een rondreis van de blinde dichter Von Hatzfeld. Bij zijn voordrachten werd hij ingeleid door bekende figuren, o.a. door Urbain Van de Voorde (Brussel), Gerard Walschap (Antwerpen), Robert van Roosbroeck

(Brugge), prof. De Vleeschauwer (Gent) en Lambert Swerts (Hasselt). De DeVlag stond voor de organisatie in.

Als wij het verslag in ‘DeVlag’ van januari 1941 kunnen geloven, zou Walschap zich als volgt hebben uitgelaten:

‘De komst van dezen Duitschen Dichter is een eerste bijdrage, niet enkel ter inleiding van een Nieuwe Orde, maar ook van een nieuwe Liefde. Zoals de Vlamingen Duitsland trouw bleven in zijn nederlaag, zo zullen zij het evenzeer in zijn triomf trouw ter zijde staan.’

Voorts waren er nog voordrachten van de dichter Sigmund Graff in december 1940 en Hans Blunck, de oud-voorzitter van de Reichschrifttumskammer in februari 1941. De verwantschap tussen Vlaanderen en Neder-Duitsland werd niet alleen beklemtoond door opvoeringen van de ‘Nieder-deutsche Bühne’ van Münster, maar ook door spreekbeurten van de dichter Albert Maehl, ingeleid door Franz Fromme, redacteur bij de ‘Brüsseler Zeitung’.

Tot de belangrijkste Duitse culturele activiteiten in Vlaanderen in 1941 vermelden wij de opvoeringen van de Oerfaust in Antwerpen (maart '41), de Regensburger Dompspatzen (eveneens in maart '41), de belcantozangeres Emmy Leitner (april '41), het Dresdner Streichkwartett,

(mei '41), het ballet van de opera van Berlijn (juni '41), het Thalia-theater van Hamburg (juli '41), de Hamburgse cabaretgroep (juli '41), het Keulse Kunkel-kwartet en Delia Reinhardt (oktober '41). Daarnaast waren er nog de VlaamsDuitse cultuurdagen in Gent (oktober '41) en de Eichendorff-herdenkingen in Brussel, Brugge, Kortrijk en Antwerpen.

Minder ‘artistieke’ gebeurtenissen waren de bonte avonden van de groep Brandmayr (met Charlotte Stein) in oktober-november '41, een Luftwaffe-tentoonstelling van soldaten-kunstenaars in het Paleis voor Schone Kunsten (oktober '41) en het optreden van de groep Peter Schmutz (verlengd wegens het grote succes...). Al werden vanaf einde 1941 minder DuitsVlaamse culturele manifestaties georganiseerd, toch waren er in de loop van '42 en '43 nog enkele blikvangers. Zo ondermeer de tentoonstelling van het Duitse boek in Brussel, Luik, Antwerpen, Aarlen (februari-maart '42). Het succes van de tentoonstelling werd ook afgeleid uit het feit dat er nogal wat boeken ontvreemd werden. Voorts was er de belangrijke tentoonstelling ‘Deutsche Grösse’ van 15 maart tot 15 mei 1942. Het was de bedoeling de Belgische bevolking een beeld op te hangen van het grootse verleden van het Rijk en een op Duitsland afgestemde geschiedenisvisie te ontwikkelen, die de vele raakpunten tussen Vlaanderen en Duitsland moest benadrukken. De tentoonstelling werd bezocht door 63.000 bezoekers en zou volgens ‘Kulturdienst’ toch een aantal ‘onverschilligen’ tot betere gevoelens gebracht hebben. In de zelfde periode was er nog de Mozartweek. In augustus 1943 werden in het parlementsgebouw de Duits-Vlaamse cultuurdagen gehouden. Deze manifestatie viel samen met de jaarvergadering van de ‘DeVlag’ en werd duidelijk door die organisatie gedomineerd. Henrik Diels dirigeerde er ‘Fidelio’ en de Berliner Philharmoniker voerden er onder leiding van Hans Knappertbusch Beethovens ‘Eroica’ op.

In het laatste oorlogsjaar was er van culturele uitwisseling nog weinig te merken: de bombardementen, de aanslagen, kortom een algemene toestand van onzekerheid waren daaraan niet vreemd.

Tot Oostland willen wij reizen...

Natuurlijk kon de liefde niet van één kant komen. Ook van Duitse zijde werden inspanningen geleverd om Vlaanderen te informeren over het ‘Duits wonder’. De Kulturverwaltung was er zich immers van bewust dat de culturele samenwerking daardoor nog zou bevorderd worden.

In november 1940 werd August Borms uitgenodigd door de Ortsgruppe Berlin, van DeVlag. Hij sprak er over de Vlaamse beweging, de Belgische gevangenissen en Franse concentratiekampen. In zijn slot wees hij op het belang van de Vlaams-Duitse samenwerking. ‘Wij hebben bewezen dat wij Duitschlands vertrouwen waardig zijn, wij hebben er zelfs de doodstraf voor over gehad’.

(Volk en Staat, 22 november 1940)

De meest ophefmakende gebeurtenis was ongetwijfeld de reis van Vlaamse kunstenaars in december 1940 o.l.v. Albert Servaes. De meeste deelnemers waren schilders: Alfons Verheyen, Jozef Rottiers, Gerard Baksteen (hij verving zijn zieke broer Dirk), Prosper de Troyer, Frans Mertens, Hubert Malfait, Samuel De Vriendt

en Jozef Verdegem. Voorts waren er de beeldhouwers Frederik Minne en Karel Aubroeck, architect Toon Maes en de letterkundigen Filip de Pillecyn, Ferdinand Vercnocke en... Jef Van de Wiele. ‘Volk en Staat’ van 8 en 9 december '40 zag er het propagandistisch nut van in. Deze reis moest de Vlaams-Duitse culturele betrekkingen die al ‘zulke verheugende bloei beleven, opvoeren naar een nog meer vruchtbaar plan’.

Ferdinand Vercnocke schreef in Volk en Staat van 12 december '41 een enthousiast artikel over zijn reis in Duitsland. Hij had het over de Vlaamse wandtapijten in ‘het huis van den groten Kunstenaar-Aanvoerder Adolf Hitler in den Vechtstad München’... Hij haalde het dankwoord aan van Albert Servaes: ‘Het zijn woorden van bewondering en liefde voor het grote werk dat Duitsland en zijn geniale aanvoerder in de wereld tot stand brengt’.

Begin '41 was er een tentoonstelling van Vlaamse kunstenaars in Düsseldorf, met werk van James Ensor, Servaes, Dirk en Gerard Baksteen, Malfait, enz...

Twee maanden later woonden Anton Jacob, Nand Vercnocke en Antoon Van der Plaetse de

Vlaamse dagen op de Lüneburgerheide bij. Einde juni '41 ging er een Vlaamse week door in Keulen met Van Roosbroeck, Victor Leemans, Prof. Langohr (Gent), Prof. de Vleeschauwer (Gent), Anton Jacob, Prof. Draye (Leuven) en dr. Petri. Ze spraken er over de Germaanse invloeden in Vlaanderen en de Vlaamse muziekgeschiedenis. Voor het artistieke element zorgden KNS-Antwerpen met 'De gebroken kruik' onder leiding van Joris Diels en KVO-Antwerpen met de 'Meesterzangers van Nürnberg' onder leiding van zijn broer Hendrik. Wies Moens hield de slotrede.

Van 6 tot 11 juli '41 had er een Vlaamse week plaats in Darmstadt met een tentoonstelling van Vlaamse schilders en beeldhouwers en een concert met als dirigent Hendrik Diels, Wies Moens las voor uit zijn bundel 'Celbrieven'.

Op 19 sept. 1941 trokken Filip de Pillecyn, Marcel Matthijs, Blanka Gijselen, Jan D'Haese en Bert Peleman naar een bijeenkomst van Vlaamse en Westfaamse dichters in Paderborn. Volgens Jan D'Haese nu bijna 50 jaar later, hebben de aanwezigen er maar weinig van opgestoken. Ze verstonden immers geen Nederlands.

En op 6 oktober '41 was er een tentoonstelling van Vlaamse kunstenaars in Saarbrücken. Onder de deelnemers vermelden we Brusselmans, De Troyer, Servaes, Saverijs, Floris, Jespers, Tijgat en Hubert Malfait.

Vanaf einde 1941 werden er minder Vlaamse kunstenaars uitgenodigd naar Duitsland. De belangrijkste figuren waren het reizen moe en stuurden hun kat. De gebeurtenissen aan het Oostfront leidden trouwens ook de aandacht af van het culturele. De Kulturverwaltung zag meer in het uitwisselen van studenten en wetenschapslui. Er reisden nog wel toneelgroepen en musici af maar dat was vooral voor de Belgische arbeiders in Duitsland. Ook op dat vlak was de DeVlag heel actief.

In oktober 1942 gingen in Hannover nog DuitsVlaamse Arbeidsdagen door onder het motto 'Vlaanderen en het Rijk'. De redevoering van Gauleiter Lauterbacher was sterk politiek geladen. De oorlog was voor hem geen kamp om grenzen, maar een revolutie van het bloed...

Voor het culturele gedeelte stond Edgard Leonard in. Hij was de spil van alle Duits-Vlaamse manifestaties. Er was een verbroedering van Vlaamse en Duitse arbeiders en studenten, in aanwezigheid van Jef Van de Wiele. Voorts een optreden van het kwartet Van der Smissen en een voordracht van Van Roosbroeck over Vlaanderen en het Rijk. Hendrik Diels dirigeerde het opera-orkest van Hannover en Vercnocke en Marcel Matthijs lazen voor uit eigen werk.

Het valt op dat er in de Duitse rapporten al in 1941 sprake was van verzadiging. Door de vele Vlaams-Duitse culturele 'verbroederingen' lieten de belangrijkste figuren zich vaak vervangen door mindere goden.

De politiek getinte 'cafégesprekken' die daaruit voortvloeiden brachten 'slechts verwarring' teweeg. Vandaar een zekere terughoudendheid en versobering. Vanaf '42 nam de culturele uitwisseling dan ook zienderogen af. Maar er waren nog andere oorzaken: de Duitsers hadden nog andere katten te geselen, en de belangstelling van de publieke opinie begon onder invloed van de strakkere bezettingspolitiek en de onzekerheid op het slagveld, af te nemen...

De organisatie van het cultureel leven tijdens de bezetting

De Staat liet toe dat de eene dilettant den andere doodliep, bekroonde hem ten nadeele van iemand die het verdiende, sjacherde met zijn Nationale Kunst, in zooverre dat wij meer kunstenaars hadden dan herbergen, en dat is voor Vlaanderen het summum.
Jan D'Haese
'De Verenging van den Geest'
(Volk en Staat 26-27 januari 1941)

Cultuurleven in Vlaanderen
De Kunstenaarsgilde: 'Tegen weke en onvolkse naturen'

Voorlopig kon de Kulturverwaltung voor de organisatie van het cultureel leven in ons land een beroep doen op de reeds bestaande 'Federatie van Vlaamse kunstenaars' o.l.v. Emiel Hullebroeck. De statuten van die vereniging waren verschenen in het Staatsblad van 10 februari 1940. Bij het begin van de bezetting werd de 'Federatie' omgedoopt in 'Kunstenaarsgilde'. De Bezetter deed vanzelfsprekend een aantal 'aanbevelingen'. Zo moest er volgens de Tätigkeitsberichte meer aandacht besteed worden aan de indeling in gouwen en districten. Voor de provincie Antwerpen stond men op dat vlak reeds tamelijk ver. Wat vanzelfsprekend niet in de statuten van de 'Federatie' van februari '40 stond, was de uitgesproken vijandige houding tegen 'de immorele invloeden van de financie, de vrijmetselarij en het jodendom'. De voorzitter en de secretaris van de Kunstenaarsgilde, Emiel Hullebroeck en W. Doevenspeck ondertekenden de nieuwe statuten waarbij joden en vrijmetselaars uitgesloten werden. Op het inschrijvingsformulier werd trouwens geïnformeerd naar de 'inschrijving in het jodenregister'.

In de Tätigkeitsberichte werd gewezen op de actieve medewerking die de Kulturverwaltung kreeg van de leiding van de Kunstenaarsgilde en vooral van Emiel Hullebroeck, Rob Van Roosbroeck en Jef Van de Wiele. Er werd trouwens aan toegevoegd dat de organisatie actief meewerkte aan de uitschakeling van de invloed van joden en vrijmetselaars.

Tot de meest actieve bestuursleden behoorden Emiel Hullebroeck (hoofdleider), Filip de Pillecyn, ('leider van de Landskamer van Letterkunde'). Dirk Baksteen (voorzitter van de Landskamer van Schilders), Prosper De Troyer (algemeen leider voor de gilde Mechelen), Felix Timmermans en Ernest Van der Hallen (beide leiders van de Gilde Lier).

Op de vergadering van de gouw Antwerpen op 12 december 1941 trad Gerard Walschap op als 'leider' van de Kamer voor Letterkundigen. Paul De Vree was zijn secretaris. Er waren nog belangrijke figuren als Dirk Vansina, Saverijs, Huub Hoste, Sam De Vriendt, enz.

Maar wat kwam er nu in de praktijk terecht van de doelstellingen van de 'Kunstenaarsgilde'? Ook al was er een groot aantal kunstenaars bij aangesloten, vooral schilders, de Gilde bleef eerste en vooral een zuivere beroepsorganisatie. De Kunstenaarsgilde organiseerde en coördineerde de tentoonstellingen en zorgde voor de hulpbehoevende kunstenaars, voornamelijk door de aankoop van schilderijen.

Daarbij bleef het en dat was ook de reden waarom bijvoorbeeld Evarist De Buck, Jozef Cantré en Valerius De Saedeleer ervan deel uitmaakten.

Een scheppende invloed ging er van de Kunstenaarsgilde niet uit. Niemand is onder invloed van de Gilde in nationaal-socialistische geest gaan werken. Verder dan wat Duitsgezinde uitlatingen van Dirk Baksteen, Prosper De Troyer en Albert Servaes, kwam het niet.

Wel was het zo dat de Duitsers de Kunstenaarsgilde samen met Volk en Kunst, beschouwden als een voorbereidend stadium in de richting van een ‘cultuurkamer’. Vanaf 1943 was er al een hele serie artiesten die geen bijdrage meer betaalden en niet meer deelnamen aan de activiteiten van de vereniging. Eemans sprak zelfs van een bewuste boycot in Brussel.

In Wallonië heeft men vanzelfsprekend veel langer moeten wachten eer er een soortgelijke beweging op gang kwam. Pas einde 1943 werd er een beroepsorganisatie van Waalse kunstenaars opgericht o.l.v. L.J. Simar en Ed. Chambon (Fédération des Artistes Wallons et Belges d'expression Française). In het Franstalig landsgedeelte had men blijkbaar een hoge dunk van de Vlaamse ‘Kunstenaarsgilde’, maar zoveel succes had de Vlaamse kunstenaarscorporatie nu ook weer niet, niettegenstaande de vele (papieren) leden. Net als de Vlaamse ‘Kunstenaarsgilde’ stond de Waalse ‘Federatie’ (FAWBEF) in voor de materiële belangen van de Waalse artiesten.

Veel invloed is er van de Waalse ‘Federatie’ evenmin uitgegaan. Trouwens, in het laatste bezettingsjaar waren de omstandigheden weinig gunstig voor een bloeiend cultureel leven.

Volk en Kunst: ‘Uit den chaos worden de sterren geboren’

Wat de ‘distributie’ van de cultuuruitingen betreft, moest er werk gemaakt worden van een eenheidsbeweging om de versnippering tegen te gaan. In september 1940 deed Jozef Van Overstraeten, ondervoorzitter van de VTB, al een eenheidsoproep tot de Vlaamse verenigingen, vooral tot het Davidsfonds.

Uit de samenwerking van ‘Volk en Kunst’, ontstaan in Antwerpen, het Mechelse cultuurverbond en het Dietsche Kunstverbond-Gent, ontstond nog vóór de oprichting van de cultuurraad in oktober 1940 de vereniging ‘Volk en Kunst’. De cultuurraad erkende de organisatie als eenheidsgroepering voor de ‘kunstverspreiding’.

De belangrijkste doelstelling van ‘Volk en Kunst’ was de coördinatie van de organisaties die actief waren op het gebied van de cultuurverspreiding. De hoofdbekommernissen waren vanzelfsprekend het tegengaan van ‘oneerlijke’ concurrentie en het uitschakelen van (partij)politieke invloeden. Zo werden bv. de toneelverenigingen bijeengebracht in de Algemene Toneelcentrale (Frans Haepers en Lode Van Hertbruggen). Voor volksdans en folkloristische muziek stond VIVO in (Edgar Wauters en Walter Weyler). Voorts waren er nog het Vlaams Nationaal Zangverbond (Willem De Meyer en Karel Peeters) en het Vlaams verbond van Muziekverenigingen (VVMV).

Het manifest van de ‘Vlaamse werkgemeenschap voor Volk en Kunst’ verscheen op 28 augustus 1940 in ‘Volk en Staat’. De contacten met het Davidsfonds braken af omdat die organisatie op sommige domeinen zou moeten inbinden.

Alhoewel ‘Volk en Kunst’ niet zomaar als een mantelorganisatie van het VNV kon beschouwd worden, was de VNV invloed wel sterk. Belangrijke figuren waren

ondermeer A. De Poortere, leider van de cultuurdienst van het VNV, Filip de Pillecyn, Theo Brouns en Lambert Swerts, voorzitter en secretaris van ‘Volk en Kunst’-Limburg. Op de manifestaties van Volk en Kunst waren vanzelfsprekend heel wat VNV- en DeVlag-leden. De machtsstrijd VNV-DeVlag was ook hier voelbaar. De VNV-invloed bleef doorslaggevend, wat bv. in 1943 aanleiding gaf tot het inrichten van concurrerende manifestaties, bv. de ‘Antwerpse cultuurdagen’ van DeVlag, als tegenhanger van de ‘Mechelse cultuurdagen’.

De aanwezigheid van Duitse officieren droeg er in nog grotere mate toe bij dat zelfs de meest onschuldige muziek- of toneelopvoeringen een collaboratie-kleurtje kregen. Vele Vlamingen werden daardoor ongetwijfeld aangegrepen door een zekere drempelvrees die na Stalingrad (begin '43) nog toenam. Niettegenstaande de Nieuwe-Orde-sfeer van vele ‘Volk en Kunst’ - manifestaties, kwamen de pro-nazi sympathieën slechts sporadisch aan de orde. Een goede barometer is bv. het ‘huisorgaan’ Volk en Kultuur’. Er werd wel regelmatig een pleidooi gehouden voor een cultuurkamer naar Duits en

Nederlands model, al werd toegegeven dat de tijden daarvoor nog niet rijp waren. In 'Volk en Kultuur' van 26 april '41 gaf dr. Theo Luyckx een bespreking van een brochure van Jan Brans. Hij sprak daarin de wens uit dat 'het Belgicisme' dat anti-Vlaams en anti-Germaans is, moet verdwijnen voor een nieuwe volkse constructie'.

In het nummer van 31.1.1942 betreurde A. De Poortere, leider van de cultuurafdeling van het VNV, dat de staat zo weinig deed voor de voorbereiding van de cultuurkamer. Van de 'cultuurraad' verwachtte hij al evenmin iets: 'De martelgang van de cultuurraad is voldoende bekend'. Ook in de Tätigkeitsberichte werd 'Volk en Kunst', samen met de 'kunstenaarsgilde' gezien als een voorbereidend stadium in de richting van de cultuurkamer, maar de Duitsers wilden de zaak niet te bruusk aanpakken.

Af en toe doken er in het orgaan van 'Volk en Kunst', 'Volk en Kultuur' positieve geluiden op t.o.v. het 'nieuwe' Duitsland. Merkwaardig was het artikel van Jos Van Limbergen (22 mei 1943) over de 'Copernicaansche Revolutie'.

Daarin werd betreurd dat Copernicus dankzij het Verdrag van Versailles tot Pool was gepromoveerd...

Op 7 februari 1942 zag J. Theys 'in de harten van de onderdrukte volkeren het heilige vuur der geestdrift' ontvlammen als de 'Duitse heldenscharen oprukken in de Sovjet-Unie'. 'Zij weten dat de Duitsers niet uitgaan op vernietiging van hun welvaart, hun geestelijk leven en hun volksaard'.

In 'Volk en Kultuur' van 12 juli 1943 bewierookte de (naamloze) filmrecensent een Zweedse film 'die toch zo duidelijk de verderfelijke karaktertrekken van het jodendom uitstalt en verduidelijkt'.

De belangrijkste activiteiten van 'Volk en Kunst' waren volksdanscursussen, tentoonstellingen, concerten, voordracht- en zangwedstrijden, de 'Vlaamse Kultuurdagen' te Mechelen, toneelvoorstellingen, enz... In het eerste bezettingsjaar werden een massa activiteiten georganiseerd, o.a. een Jan van Eyck - herdenking door de Gouw Limburg, een Prosper De Troyer - herdenking in Mechelen, 'Tien dagen Kunst voor het Volk', enz...

Daar er van de 'cultuurraad' slechts weinig bezieling uitging, werd naar nieuwe culturele gangmakers gezocht. Met de actieve medewerking van de Militärverwaltung, die veel belang hechtte aan de culturele eenheidsbeweging, werden vanaf 1942 provinciale en interprovinciale cultuurdiensten opgericht. Deze nieuwe culturele instellingen hielden toezicht op 'Volk en Kunst' en de 'Kunstenaarsgilde'.

Wat de weerslag bij de bevolking betrof, gaven de voortrekkers van de culturele eenheidsbeweging zelf toe dat ze slechts een kleine minderheid van de bevolking bereikten. Door de activiteiten van bijvoorbeeld De Poortere, leider van de cultuurafdeling van het VNV, Walter Weyler (SS-Vlaanderen en 'DeVlag') en andere nieuwe-orde-sympathisanten, had 'Volk en Kunst' bij velen toch een pro-Duits etiket gekregen.

In 'Volk en Kultuur' van 7 februari 1942 werd voornamelijk de afzijdigheid van de intellectuelen betreurd. In hetzelfde artikel werd het gebrek aan belangstelling grotendeels toegeschreven aan een gebrekkige organisatie.

VNZ: Het 'Vlaams Nationaal Zangverbond'

Al heel vlug na de capitulatie, namelijk op 1 juli 1940, kondigde Willem de Meyer in een rondschrijven de hervatting van de VNZ-activiteiten aan: ‘Wij staan aan de vooravond van een nieuwe tijd’: ‘Nieuwe tijden winken, Nieuwe geluiden klinken’.

In 1942 werd door de Militärverwaltung een Verordnung uitgevaardigd waarbij alle zangverenigingen moesten aangesloten zijn bij het VNZ. Dit moest de controle vergemakkelijken voor aanvragen. Voortaan werden ook minder gemakkelijk toelatingen voor optredens verleend.

In de programma's van VNZ-voorstellingen kwamen geen pro-Duitse teksten voor. In het volkverbonden repertoire kwam ook Zuid-Afrika ruimschoots aan bod.

Wat het VNZ een nieuw-orde-kleedje gaf, lag eerder in de samenwerking die het aanging met het VNV. Zo sloten de zanggroepen van de Dietsche Militie-Zwarte-Brigade bij het VNZ aan. De Meyer gaf ook voordrachten over het Vlaamse lied op VNV-vergaderingen en talloze concerten in VNV- en VNSJ-afdelingen.

Na een optreden voor de Vlaamse arbeiders in

1

2

3

4

che landbouwer is de Duitsche troepen behulpzaam bij hun aankomst

(Foto Weltbild)

cht

nouth
evallen

Duitsche Waardeering voor Vlaamsche Kunst

BIJNA DE HELFT AANGEKOCHT VAN DE WERKEN OP DE TENTOONSTELLING VAN VLAAMSCHE KUNST TE DUSSELDORP

Betreffende de materieele uitslagen der tentoonstelling van Hedendaagsche Vlaamsche kunst, die te Dusseldorp werd gehouden, kunnen thans nauwkeurige cijfers worden medegedeeld.

Van de 90 tentoongestelde werken werden er 43 verkocht, waaronder 25 schilderijen, 2 teekeningen, 14 etsen en 2 beeldhouwwerken.

De totale opbrengst hiervan bedraagt 13.390 RM (167.375 Fr.).

Onder de kunstenaars waarvan werk werd aangekocht vermelden wij Cornelius Bender, Jules De Bruycker, R. Van Cauwenberghe, Albert Claeys, Cecile De Coene, Jozef De Coene, Albert Van Dyck, Mon. Maillet, baron George Minne, L. Peeters, Leo Piron, Pieter Bottie, Albert Saverys, Valerius de Saedeleer en Oscar Verpoorten.

5

6

7

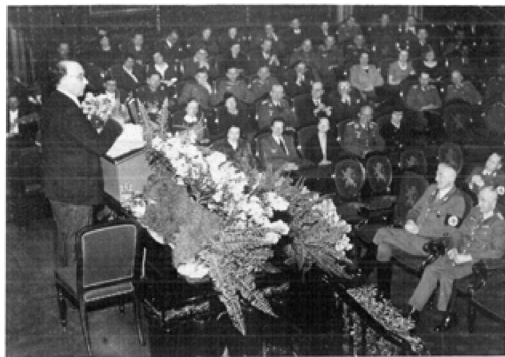
(1) Vlaamse kunstenaars op bezoek bij Goebbels. (2-3-4) Vlaamse kunstenaars in Duitsland. (5-6) De organisator van de Vlaamse kunsttentoonstellingen in Duitsland, Edgard Leonard. (7) Verschaeve bij de opening van de tentoonstelling van Vlaamse kunst in Berlijn in 1941.

1

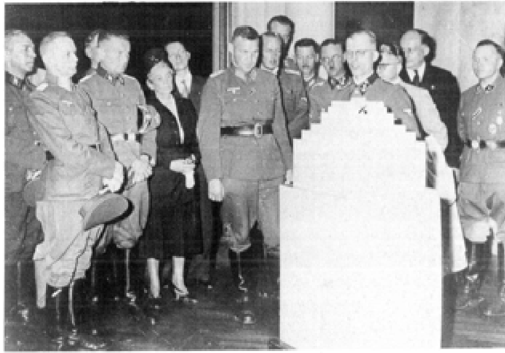
2

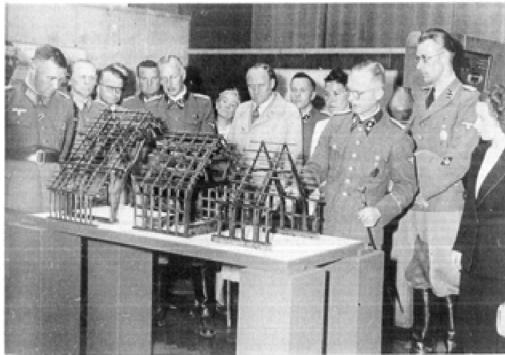
3

4

5

6

7

(1-3) Duitse letterkundigen in Vlaanderen: 1. Hans Blunck 2. De blinde dichter von Hatzfeld. 3. Will Vesper (4) Felix Timmermans en Jan Grauls, oorlogsburgemeester van Brussel, op de tentoonstelling van het Duitse boek. (5-6) Tentoonstelling over het Germaans verleden in het Duits Instituut in 1942. (7) Antwerpse Cultuurdagen: Academische zitting.

Duitsland schetste VNZ-secretaris De Meyer in ‘De Dag’ hun levensomstandigheden als volgt: ‘comfort, hygiëne, goed eten, het werk is niet te zwaar en in elke kantine is er een piano...’. (De Dag, 8 oktober 1941). Op het zangfeest van 1942 heette VNZ-voorzitter Karel Peeters ‘de Vlaamse soldaten van het SS-legioen Vlaanderen’ welkom.

Vanaf 1943 werd het VNZ-bestuur meer terughoudend. Zo rees er verzet tegen de opvoering van het Horst Wessellied op het Vlaams-Nationaal Zangfeest van 1943. Om een open conflict met de bezetter te vermijden werden dan ook maar ‘De Vlaamse Leeuw’, het ‘Wilhelmus’ en de ‘Stem van Zuid-Afrika’ van het programma afgevoerd...

VIVO

De ‘collaboratie-smetten’ van het VIVO vloeiden vooral voort uit de samenwerking met DeVlag en NSJV. Er kwam een akkoord tot stand tussen VIVO en NSJV (Nationaal-socialistische Jeugd Vlaanderen). VIVO nam het volksdansgedeelte van het NSJV voor zijn rekening.

Walter Weyler had het in de DeVlag van juni 1943 over de ‘hartelijke samenwerking’ tussen de DeVlag en VIVO. Deze goede verstandhouding lag volgens Weyler aan de basis van het succes van de muziekdagen die met medewerking van het ‘Deutsches Institut’ georganiseerd werden van 27 april tot 1 mei 1943.

VIVO had ook nauwe banden met de SS-organisatie ‘Germaansche werkgemeenschap’ (Ahnenerbe). In de leiding van die groepering zat trouwens een vertegenwoordiger van VIVO. In april 1943 trad VIVO op voor de Vlaamse arbeiders in Berlijn.

Een sleutelpositie in het VIVO-bestuur werd ingenomen door de hevig pro-Duitse Walter Weyler. Ondermeer door zijn houding kwam het niet tot een aansluiting van de Volksdanscentrale. Het was dan ook onder impuls van Walter Weyler dat er contacten met Duitsland tot stand kwamen. In augustus 1941 nodigde VIVO bv. de Hitlerjugend-Spielschar uit. Er kwamen nog andere groepen, ondermeer een Volkduitse studentengroep.

ATC

ATC was gewoon de voortzetting van de vooroorlogse ‘Interfederatie der toneelverbonden’. Groepen die een duidelijke propaganda voerden, werden afgewimpeld en de toneelgroep van DeVlag, het ‘Nieuw Vlaams Volkstoneel’, wendde zich voor de toelatingen rechtstreeks tot de bezetter.

Tot kerstmis 1941 was ook de socialistische ‘Federatie voor Arbeiderstoneelverenigingen’ aangesloten bij de ‘Algemene Toneelcentrale’. Frans Haepers, voorzitter van ATC, motiveerde in een brief aan de Propaganda-Abteilung in november 1942 dit ontslag als volgt: ‘Deze leden meenden ontslag te moeten nemen, omdat “Toneelleven”, orgaan van de ATC een artikel had gepubliceerd,

waarin de toneelverenigingen werd aanbevolen anti-communistische toneelstukken te spelen'. Het ATC-bestuur trad als bemiddelaar op tussen de aangesloten verenigingen en dr. Vogel van de Propaganda-Abteilung. Het ATC vroeg voor zijn leden de toelating voor de opvoeringen aan. Meer dan eens konden verbodsbepalingen handig omzeild worden. Stukken van joodse en Angelsaksische auteurs werden vaak opgevoerd onder de naam van de vertaler... Het stuk 'Waar de sterre bleef stille staan' van Timmermans en Veterman kon slechts opgevoerd worden als de naam van de joodse bewerker, Veterman, geschrapt werd.

Alhoewel de scherpe hoeken dikwijls afgerond werden, vooral in het repertoire, kon aan de ideologische 'zuiverheid' van de ATC-leiding niet getwijfeld worden. Toch kwam het in 1943 tot ernstige wrijvingen tussen Jef Van de Wiele en Haepers, maar tot het einde van de bezetting konden de 'DeVlag-invloeden' geweerd worden.

Andere organisaties

VTB: Naar Duitsland reizen om te leren

Als wij er de ‘Toerist’ uit de bezettingsperiode op nalezen is er weinig te merken van nauwe banden met nazi-Duitsland. Er werd bijvoorbeeld wel eens verwezen naar een filmvoorstelling over de ‘Veldtocht in Polen’, wat toch maar weinig met toerisme te maken had. De VTB maakte deel uit van ‘Volk en Wetenschap’ en al van in de zomer van 1940 zette Jozef Van Overstraeten zich met enthousiasme in voor een eenmaking van het cultureel leven. In september '40 deed hij een oproep tot de Vlaamse culturele verenigingen evenwel zonder succes...

Over de oriëntering van de VTB in het begin van de bezetting vernemen wij meer uit de verklaring die Stan Leurs aflegde op een vergadering van de ‘Nederlandsche Kultuurraad’. De VTB had volgens Leurs altijd de nadruk gelegd op volksverbondenheid en de ‘autoritaire opvatting van het bestuur’. De VTB was volgens hem steeds Germaans georiënteerd en bracht bijvoorbeeld in één jaar 4.342 mensen naar Duitsland.

De ‘collaboratie-activiteiten’ van de VTB lagen voornamelijk in de medewerking die de organisatie verleende aan de ‘Neu-Ordnung’ van het cultuurleven zoals de Duitsers dit wilden.

Het kwam tot een samenwerking van VTB en Volk en Kunst, maar eigenlijk voelde het VTB-bestuur meer voor een organisatie die op een andere leest geschoeid was, namelijk de populair-wetenschappelijke. Na een nogal moeizame aanzet werd dan in 1943 onder het impuls van de VTB de vereniging ‘Volk en Wetenschap’ opgericht.

‘De Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen’

Totaal onafhankelijk van de Militärverwaltung en de Propaganda-Abteilung werden in 1942 de Vlaamse en Waalse afdelingen van de Germanische Wissenschaftseinsatz (Ahnenerbe) opgericht.

De doelstellingen van deze SS-organisatie waren duidelijk:

1. De nationaal-socialistische opvattingen ingang te doen vinden in de wetenschappelijke milieus.
2. De Groot-Nederlandse gedachte vervangen door de Groot-Germaanse idee.
3. Het Germaans volks- en cultuurbewustzijn bevorderen met het ‘efficiënte (politieke neutrale) propagandamiddel van de Wetenschap.’ Dit tegenover de Franse invloeden en ‘het Vlaamse mindewaardigheidscomplex.’

De Dienststelle Flandern werd vanaf juli 1943 geleid door dr. Agustin.

Agustin moest eerst en vooral het contact herstellen met de cultuurafdeling van de Militärverwaltung (Löffler, Petri en Kemp) en de Propaganda-Abteilung (Gunzer, Teske, Schröder, Drencker en Schrak). Er werd ook contact gezocht met het ‘*Deutsches Wissenschaftliches Institut in Belgien*’, de *Duitse Akademie*, het ‘*Germanische Begabtenwerk*’, de *SD* en *DeVlag* (Van de Wiele en SS-Oberscharführer Walter Weyler), VIVO, Jef *Contrijn* (Poppenspel) en de Gentse Studentenleiders

Meeuwsen en Peters In de zomer van '43 werd de v.z.w. ‘Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen’ gesticht.

De ‘Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen’ richtte de uitgeverij ‘De Burcht’ op, na vele moeilijkheden met de Militärverwaltung, de Propagandastaffel, het Belgisch Ministerie voor economische Zaken en de Boekengilde. De directeur van de uitgeverij was een zekere Bernaerts. Hij werd bijgestaan door Marc Eemans. Voor het tijdschrift ‘Hamer’ stonden Trefois en Vercammen in. Tot de medewerkers behoorden Bert Ranke, Frans Verlinden, dr. Eugeen Verstraete, Oda Thiel, Lode Quasters, Marc Eemans, Bert Peleman. Tot '43 werd het tijdschrift uitgegeven in Nederland door de ‘Germaansche Werkgemeenschap Nederland’ in Wageningen en in Duitsland door ‘Das Ahnenerbe’. Vanaf '43 was er een Vlaamse uitgave. Voorzitter van de Werkgemeenschap was Prof. Soenen (RUG), tevens Afdelingsleider voor Rassenkunde. De zaakvoerder was Vercammen. Verder waren er dr. Verstraete (vertegenwoordiger van VIVO), Verhaest (Volkskunde), dr. Ferdinand Gijssens (Volkskunde), dr. Luc Gijssens en dr. de Roeck (Rassenkunde), Prof. Wilms (Rechtswetenschap), Prof. Kesteloot (Sierkunst), Prof. Van Roosbroeck, Prof. De Maeyer (Pre-historie), Prof. Jacob, Prof. De Vleeschauwer (Filosofie) en dr. Cuypers (voor het tijdschrift ‘Volksdom’) en Jef Contrijn (voor het Vlaamse poppenspel). De helft van de medewerkers stond in een voltijds dienstverband, de rest werd gedeeltelijk bezoldigd.

Het Davidsfonds

Het Davidsfonds bleef gedurende de bezetting één van de weinige culturele verenigingen die buiten ‘Volk en Kunst’ hun activiteit voortzetten.

In de zomer van 1940 nam Jozef Van Overstraeten, ondervoorzitter van de VTB, contact op met secretaris-generaal Amter van het Davidsfonds. Hij wilde het Davidsfonds betrekken bij zijn ‘Verbond van Vlaamsche Vereenigingen’. Amter was wel geïnteresseerd en kon zijn Raad van Bestuur overtuigen. Wel verzweeg hij de bindingen tussen Van Overstraeten en het VNV. ‘Het Verbond van Vlaamsche Vereenigingen’ was eigenlijk een mantelorganisatie van het VNV. Daarvan was het Davidsfondsbestuur dus niet op de hoogte. Intussen had hij zich nogal ver geëngageerd in een artikel in Leiding. De grote vrees van Amter was dat het Davidsfonds net als in de eerste wereldoorlog zou uitgeschakeld worden, wat de organisatie wellicht geen tweede keer zou te boven komen. Vandaar de meegaande houding van Amter. Dit bleek ook uit het manifest van september 1940 met als titel ‘Het Davidsfonds vóór de nieuwe orde’.

Na 'n paar maanden bleek dat Van Overstraeten met zijn VVV op het veto van de Bezetter botste en ‘Volk en Kunst’ met de Pillecyn als stuwende kracht, het pleit gewonnen had. Intussen zag het ernaar uit dat Duitsland Engeland niet op de knieën kreeg en de reserves, zowel van het hoofdbestuur als van 'n aantal afdelingen, werden groter. Het hoofdbestuur voelde niets voor een samengaan met ‘Volk en Kunst’ en haakte af, alhoewel Amter nog 'n tijd geprobeerd heeft. Het Davidsfonds vreesde voor zijn autonomie en zijn katholiek karakter en had geen vertrouwen in de Pillecyn. In 1942 was het gevaar nog niet geweken en de kans bestond dat de provinciale cultuurdiensten, geïnfiltreerd door het VNV, de subsidie-kraan zouden dichtdraaien. Heel wat plaatselijke afdelingen kregen problemen met gemeentebesturen, in handen van het VNV. Gelukkig was de Militärverwaltung meer geïnteresseerd in ‘Ruhe und Ordnung’, zodat ze het niet opportuun vond dat de activiteiten van het Davids- en het Willemsfonds zouden stilgelegd worden. De hele bezetting door werden de Davidsfonds-uitgaven voortgezet. In 1943 verscheen er 'n werk dat heel wat stof deed opwaaien in collaboratie-milieu's. Het ging om het boek ‘Levet Scone’ van dr. Drieskens. Het moest de Vlaamsgezinde katholieken weg houden van de collaboratie. Zo werd het ook door VNV en DeVlag begrepen. Vandaar de scherpe reacties.

Dit alles belette niet dat het Davidsfonds na de bevrijding in linkse milieus werd aangevallen voor de ‘eenheidsplannen’ van de eerste maanden van de bezetting.

De Mechelse cultuurdagen

Al in 1939 had de Mechelse ‘Kunst en kultuurgroep Tijl’ een culturele week georganiseerd. In 1940, net voor de inval, zette ‘Tijl’ voor de tweede maal zijn Nationale Kultuurdagen op touw, onder het motto ‘Rubens en zijn tijd’.

In het ere-comité van de cultuurdagen van 1941 zetelden niet alleen de leden van de ‘Cultuurraad’, maar ook pater Callewaert, Jan Grauls, prof. Daels, de Gentse

rector De Smet, Corneel Heymans (ondertussen omwille van meningsverschillen uit de Cultuurraad getreden), Haepers, (Volk en Kunst), P. De Troyer en Jef Denijn.

Zoals praktisch op alle manifestaties in die periode waaide er een sfeer van volksverbondenheid en vertrouwen in wat men nog vaag de 'nieuwe tijd', het herwordend Europa en de 'huidige wereldomwenteling' noemde. Het thema van deze cultuurdagen was de volkse kunst na 1830. Twee bekende 'volksverbonden' kunstenaars uit Mechelen werden er gevierd, Jef Van de Wiele, prof. Walter Van Beselaere en kunstschilder Frans Mertens belichtten het werk van de gevierde kunstenaars.

In 1942 werd de organisatie van de cultuurdagen verzorgd door het 'Nationaal Kultuurverbond', onder voorzitterschap van Filip de Pillecyn. Het was samengesteld uit de 'Kunstenaarsgilde', 'Volk en Kunst' en 'Volk en Wetenschap'. Het thema van deze cultuurdagen was de Nederlandse kunst in de middeleeuwen. Er waren voordrachten van Jozef Muls, Marcel Boereboom, prof. Sabbe en Antoon Jacob. Voorts traden op: het 'Vendel' van Gaston Feremans, het ballet van Elsa Darciel, Anton Van der Plaetse,

Willem De Meyer en Jef Contrijn. Het Mechelse stadstoneel voerde er een stuk op onder regie van Jenny Van Santvoort.

De cultuurdagen van 1943 werden voor het eerst georganiseerd door de ‘Interprovinciale Kultuurdienst’... Het waren de eerste ‘echte’ nationale cultuurdagen. Er was een geruchtmakende anti-bolsjevistische redevoering van Cyriel Verschaeve.

In 1944 bleef er van de ‘Nationale kultuurdagen’ niet veel meer over. De oorzaak lag natuurlijk in de gespannen toestand: bombardementen en een sfeer van onzekerheid. In april '44 had de DeVlag bij wijze van concurrentie eigen ‘Kultuurdagen’ georganiseerd in Antwerpen, maar zonder succes.

Bij afwezigheid van Cyriel Verschaeve moest A. Jacob in Mechelen de openingsrede houden. Hij viel de ‘Provinciale Kultuurdiensten’ aan en wou dat de ‘Interprovinciale Kultuurdienst’ vooral de culturele uitwisseling tussen Vlaanderen en het Rijk zou bevorderen. Dit was de oorspronkelijke taak van de Nederlandse cultuurraad. Jacobs woorden vielen niet in goede aarde en ontlokten een hevig protest van het Mechels stadsbestuur. In zijn slotwoord ging Jacob nog verder en sprak hij de hoop uit dat de cultuurdagen van 1945 in het teken mochten staan van de Germaanse zege.

Verstarring en verstrakking

Hoe dachten de sympathisanten van de Nieuwe Orde nu zelf over de resultaten van hun hervormingsplannen?

Op 22 november 1941 meende Karel Horemans dat er ook op cultureel vlak een dringende behoefte bestond aan ruitentikkers! Een jaar na de Duitse inval in Rusland maakte dezelfde Horemans de balans op van de culturele betrokkenheid van de bevolking. Net als in de politiek was de bevolking hier verdeeld in twee groepen: ‘zij die werken en zij die zwijgen’. Horemans haalde heftig uit naar de kunstenaars en ambtenaren die ‘de meest triviale en kleingeestige praatjes tegen Duitsland rondstrooien’. Voor dergelijke figuren die ‘als tegenstrevers te verachtelijk zijn om bekampt te worden’ gold slechts één maatregel: ‘de totale en onverbiddelijke uitschakeling’.

Maar een te drastisch optreden tegen de ‘attentisten’ sloot risico's in. Sommigen onder hen konden mits een psychologisch verantwoorde aanpak nog tot betere inzichten komen (Volk en Staat, 22 mei 1942). Veertien dagen later stond het volgens Horemans onherroepelijk vast dat de culturele ordeningspogingen in Vlaanderen ‘van in den beginne en vooral thans na twee jaar, op voorbeeldige wijze de wanorde in de hand hebben gewerkt’. Die steeds toenemende chaos werd vanuit diverse richtingen aangewakkerd. Door het feit dat de culturele hervorming van onderuit was gegroeid en niet met krachtige hand werd geleid, hadden ‘onkruid en struikgewas de weg naar de orde overwoekerd’:

‘Honderden versies van volksche kunst en kultuur hebben de geesten vertroebeld en dubieuze elementen kregen één of ander onderdeel van het leidersapparaat in handen. Door deze opgang van het waardeloze en het verwarde hebben de “gezonde krachten” weinig ontplooiingskansen gekregen. De middelmatigen hebben nog altijd het roer in handen’. (Volk en Staat, 6 juni 1942)

Al vroeger, doken er regelmatig wanhoopstemmen op, ondermeer van de Pillecyn. In ‘Het Laatste Nieuws’ van 12 januari 1941, gaf hij de mislukking van de Cultuurraden toe, vooral in Wallonië.

Een andere betrouwbare barometer was ‘Volk en Kultuur’ van maart 1943, dus onmiddellijk na Stalingrad. Het orgaan van ‘Volk en Kunst’ was van mening dat men nog niet zo ver gevorderd was met de coördinatie van het cultuurleven. ‘De revolutie moest nog voorafgegaan worden door een evolutie van de geest’ en de ‘oude opvattingen’ waren zo diep geworteld dat de vroeger beproefde methodes geen kans bieden nu ‘de atmosfeer ons niet gunstig schijnt’.

In de ‘Tätigkeitsberichte’ van de Militärverwaltung was men al in het najaar van 1941 tot dezelfde conclusie gekomen. Ook de bezettingsautoriteiten stelden vast dat de Belgen en in de eerste plaats de Vlamingen hun materiële belangen lieten primeren op hun culturele interesse. Verder constateerden ze bij de cultureel-bewuste burgers een sterke dosis onzekerheid over hun politieke toekomst. Dit alles had zijn weerslag op het gebied van de culturele samenwerking en daarmee moest de Militärverwal-

tung volgens de rapporten naar Berlijn rekening houden. Vandaar dus een strenge beperking van groots opgezette manifestaties. In dit domein was trouwens een verzadiging merkbaar en dit kwam de kwaliteit niet ten goede. Zo was de Militärverwaltung bijvoorbeeld ontstemd over de Duits-Vlaamse week in Keulen en werkte ze niet mee aan de Vlaams-Duitse cultuurdagen in Braunschweig en Görlitz. Rekening houdend met het sterk verminderd enthousiasme bij de publieke opinie, werd ook de centralisatie van het Belgisch cultuurleven meer naar de achtergrond verdrongen. Wel verleende het Militair Bestuur steun aan de afzonderlijke organisaties die bereid waren tot samenwerking.

De kruik is al (te) lang te water...

Daar de culturele re-organisatie nogal chaotisch verliep, werd er vanaf het najaar van 1942 overgegaan tot oprichting van de 'Provinciale Kultuurdiensten'.

Uit een verslag van de Militärbefehlshaber van 7 augustus 1943, bleek dat de 'Provinciale Kultuurdiensten' in Vlaanderen afhingen van de provinciale administraties. Er werd zeer omstandig uitgelegd waarom precies de provincies het culturele leven voor hun rekening namen. De provincies waren de grootste bestuurseenheden waarmee kon gewerkt worden. Het Ministerie van Onderwijs kwam daarvoor niet in aanmerking, vooral omwille van de tegenwerking van secretaris-generaal Nyns. Het zou van de resultaten in Vlaanderen afhangen wat er met Wallonië zou gebeuren.

De doelstellingen van de 'Provinciale Kultuurdiensten' waren de volgende:

1. De organisatie van Vlaamse manifestaties, voornamelijk van 'de Nationale Vlaamse kultuurdagen' in Mechelen.
2. De oprichting van plaatselijke cultuurdiensten. De cultuurafdeling van het VNV stimuleerde de oprichting van een groot aantal stedelijke en gemeentelijke cultuurdiensten. Op 11 augustus 1942 beroemde de Poortere er zich in een rapport voor Staf De Clercq op, dat het VNV in sommige steden alle touwtjes van het culturele leven in handen had. Dit was ondermeer het geval in Oostende.
3. Medewerking aan de uitbouw van de 'Kunstenaarsgilde' en 'Volk en Kunst'.
4. De hervorming van de 'Volkshogescholen' en de 'volksboekerijen'. Op dit vlak was de organisatie 'Volk en Wetenschap' actief. De belangrijkste doelstelling van 'Volk en Wetenschap' was die van de 'vulgarisatie van de wetenschap'. De VTB, de Vereniging voor Heemkunde, de 'Vereniging voor Beschaafde Omgangstaal', de Vlaamse 'Hogeschooluitbreiding' en de 'Naschoolse werken' maakten er deel van uit.

Wat de organisatie van de cultuurdiensten betreft waren voornamelijk West-Vlaanderen en Limburg met (Theo Brouns) erg actief. In West-Vlaanderen was de leidende figuur Gaston Lambrechts, een priester uit Frans-Vlaanderen en schoonbroer van gouverneur Bulckaert. Opvallend was wel de overwegende VNV invloed. Voor het VNV waren de provinciebesturen (allemaal in handen van het VNV) geschikte bondgenoten in de cultuurstrijd met de DeVlag. De 'Provinciale Kultuurdienst' was een raadgevend organisme in de schoot van de provinciale

‘Kultuur- en propagandadienst’. Die ‘Kultuur- en propagandienst’ was gehecht aan het kabinet van de gouverneur. De leden van de ‘Provinciale Kultuurdienst’ waren geen officiële ambtenaren, maar werden wel door de provincie betaald.

De belangrijkste culturele manifestatie was de tentoonstelling van hedendaagse Vlaamse kunst in Rijsel van 19 tot 29 augustus 1943. De tentoonstelling werd georganiseerd in samenwerking met de ‘Kunstenaarsgilde’. Opvallend was wel dat alleen leden van de ‘Landskamers’ mochten deelnemen. Onder de bekendste namen vermelden we de gebroeders Baksteen, Karel Aubroeck, Door Boerewaard, Prosper De Troyer, Marc Eemans, Hubert Malfait, Albert Saverijs, Albert Servaes, Jos Verdegem en Edgard Wiethase. Er ontbraken al heel wat namen van kunstenaars die nog in Duitsland geëxposeerd hadden. De toekomst zag er voor de ‘nieuwe-orde’-organisaties ook niet meer zo rooskleurig uit. Vele kunstenaars hadden dan ook naarmate het einde naderde, hun lidmaatschap niet meer hernieuwd. Opvallend was wel de overwegende VNV invloed. Voor het VNV waren de provinciebesturen (allemaal in han-

1

De Vlaamsch-Duitsche Cultuurdagen te Brussel

Rede uitgesproken door den Landsleider Dr Jef Van de Wiele

2

3

4

5

(1) Culturele manifestatie van DeVlag. (2-4) Cultuurdagen van DeVlag in 1943. (3) Anton Jacob (uiterst rechts) op de Mechelse Cultuurdagen van 1943. (5) Herman Van Puymbroeck (tweede van links). In 1936-1937 was hij hoofdredacteur van 'Volk en Staat'. Hij kwam in extreem rechts vaarwater terecht en werkte plannen uit om het cultureel leven te onttrekken aan de VNV-invloeden.

den van het VNV) geschikte bondgenoten in de cultuurstrijd met de ‘DeVlag’. In oktober 1943 ontstond de ‘Interprovinciale Kultuurdienst’ met als voorzitter Theo Brouns, kabinetschef van de gouverneur van Limburg. De ‘Provinciale Kultuurdiensten’ werden ook wat ‘aangepast’. De ‘Interprovinciale Kultuurdienst’ stond hoofdzakelijk in voor de coördinatie van het culturele leven in Vlaanderen, in nauwe samenwerking met de ‘Cultuurraad’.

De Propaganda-Abteilung stond erop dat alles zo onopvallend mogelijk verliep. Alleen burgemeesters en schepenen mochten bij culturele manifestaties vernoemd worden.

Ondanks alles waren de plannen voor de oprichting van een ‘Kultuurkamer’ nog niet opgeborgen. De Militärverwaltung gaf toe dat de Nederlandse ‘Kultuurkamer’ een zware mislukking geworden was. Om niet in hetzelfde euvel te vervallen wilde men in Vlaanderen werken vanuit de bestaande organisaties. De bezettingsautoriteiten konden zich slechts beperken tot advies en begeleiding.

De oprichting van de ‘Provinciale Kultuurdiensten’ moest dan ook gezien worden als een verder stap in de richting van een ‘Kultuurkamer’. Volgens de ‘Tätigkeitsberichte’ stonden de leidinggevende figuren, van de ‘Kultuurdiensten’ volledig achter de ‘Kultuurkamer’.

De organisatie van het cultuurleven in Wallonie
Waren de Nibelungen Walen?

Voor Franstalig België beperkte de culturele collaboratie zich voornamelijk tot het domein van de media (pers en radio). Zoals bekend wilde de bezetter ten allen prijze ‘vertalingen’ van Duitse organisatievormen vermijden. Voornamelijk in Wallonië zou dit zeer slecht overkomen, gezien de vrees voor annexatie door Nazi-Duitsland en de onstemming omwille van het niet-vrijlaten van de Franstalige krijgsgevangenen. De Militärverwaltung zag nog andere knelpunten.

1. Er waren minder ‘volksgebonden aanknopingspunten’. De sterke Franse invloed werd er nog geaccentueerd door de overheersende rol van Brussel.
2. De onzekerheid over de politieke toestand woog zwaarder door in Wallonië dan in Vlaanderen.

Om de annexatie-vrees de kop in te drukken werden de Waalse ‘Nieuwe-Orde’-organisaties er dan ook toe aangespoord de culturele eigenheid van Wallonië te beklemtonen. Vandaar ook de vele artikels over het grootse Waalse verleden en historische figuren als prins de Ligne, opvoeringen van toneelstukken in het Waals dialect en gastcolleges over Waalse dialectologie.

De bezettingsautoriteiten vreesden ook dat een sterke centralisatie op cultureel vlak de Walen nog sterker bij Frankrijk zou doen aanleunen. Zij spraken in dat verband van een ‘terughoudende voorzichtigheid’ en vonden dat de Waalse ‘Cultuurraad’ niet moest worden uitgebouwd naar Vlaams model. Daarmee bedoelden ze ongetwijfeld dat er in de Waalse ‘Cultuurraad’ geen uitgesproken pro-Duitse elementen mochten zetelen, zoals in de Vlaamse. Bovendien werd er minder gedacht aan de uitbreiding van de culturele betrekkingen met Duitsland.

Al werd er weinig verwacht van de Waalse cultuurraad, ten opzichte van de ‘Communauté Culturelle Wallonne’ lagen de verwachtingen hoger.

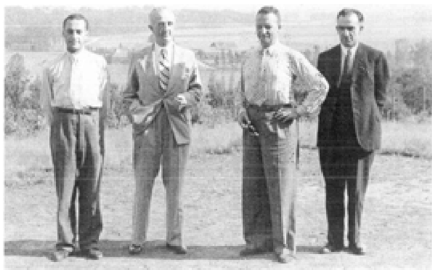
De CCW werd opgericht in januari 1941, met de steun van de Propaganda-Abteilung. Zij was bedoeld als Waalse tegenhanger van de DeVlag in Vlaanderen.

Het programma van de CCW ging niet zo ver als dat van de DeVlag. Het stelde zich tot doel: de ‘culturele rijkdom van Wallonië te verspreiden, het verband tussen de Waalse cultuur en die van buurvolkeren, inzonderheid het Duitse, te onderzoeken, en de gemeenschappelijke kenmerken vast te leggen’. Om psychologische redenen zag men af van de benaming ‘Conseil Culturel Germano-Wallon’.

Ondanks het camouflagepakje was het duidelijk dat vele leden van CCW er opvattingen op nahielden die nogal dicht bij het nationaal-socialisme stonden. Op de ‘Journées culturelles Wallonnes’ (maart '42) riep een zekere Jean Danly, voorzitter van ‘La défense du peuple’ de CCW-leden op tot een campagne tegen de joodse invloeden in ons cultureel leven.

1

2

3

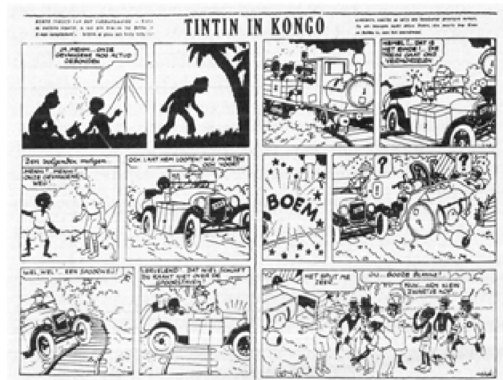

4

5

6

7

(1) De Waalse beeldhouwer Wasterlain, één van de weinige Franstalige kunstenaars in de culturele collaboratie. (2) Michel de Ghelderode. Eén van de weinige Franstalige auteurs die zijn medewerking verleende aan Nieuwe-Orde-manifestaties. Bij de bevrijding werd hem vooral zijn medewerking aan Radio Bruxelles kwalijk genomen. (3) Van links naar rechts: M. Mauquoi, Rex-senator Pierre Daye, voorzitter van het Commissariaat-Generaal voor de Sport, en O. Guillaume. (4-5) Pierre Daye bij een ontvangst van een voetbalploeg van Belgische arbeiders in Duitsland. Op geen enkel domein van het openbaar leven was er zoveel verzet tegen de Duitse eenheidsplannen als op het gebied van de sport. (6) Karikatuur van Paul Jamin, de latere Alidor, in 'Le Soir'. (7) Stripverhaal van Hergé, gepubliceerd in 'Het Laatste Nieuws'. Hergé werd na de bevrijding wel aangehouden, maar buiten vervolging gesteld.

Met de regelmaat van een klok kwam Pierre Hubermont, de voorzitter, terug op de vele banden die de Walen met de Duitsers verbonden. Wallonië stond volgens hem zelfs dichter bij Duitsland dan bij Frankrijk. Soms gaf dit aanleiding tot merkwaardige theorieën. Op de 'Journées Culturelles Wallonnes' van '42 zei Hubermont het volgende: 'La Wallonie a été la terre choisie des dieux pour constituer 1e point de rencontre des forces ethniques, politiques et culturelles de l'Europe'. In 'La Wallonie' werden de Nibelungen zelfs in Nijvel gesitueerd. G. Samsoen de Gérard hield een voordracht over 'la comptabilité d'humeur entre Wallons et Allemands'. Gezien de raakpunten op zoveel vlakken (ras, 'persoonlijke deugden' gezin, godsdienst, cultuur, enz...) was er niet alleen een vreedzame coëxistentie, maar ook een vruchtbare culturele samenwerking tussen Wallonië en Duitsland mogelijk.

Wat nog meer opviel was de aandacht die men besteedde aan het 'grootse' Waalse verleden. Niet alleen de prins de Ligne, maar alle Waalse edellieden die in vorige eeuwen in buitenlandse dienst gestaan hadden, kwamen in de eregalerij van 'Wallonie' en 'Terre Wallonne' terecht.

En hier komen wij weer bij de hoofdbedoeling van CCW: de eigen aard van Wallonië beklemtonen. De Bezetter wilde aantonen dat de Walen niets te vrezen hadden bij een eventuele annexatie van Wallonië. Naar het einde van de bezetting toe, verminderde de terughoudenheid van CCW. Naast haar culturele activiteiten, had CCW trouwens ook economische en sociale bekommernissen. CCW was voorstander van een Waals economische raad, had administratieve centralisatieplannen voor Wallonië, bestudeerde de vestiging van nieuwe bedrijven en de heropleving van de oude ambachten...

Op sociaal vlak stelde CCW een Waalse Sociale Dienst voor, was actief op het vlak van de vrijetijdsbesteding van de arbeiders enz... De sociale dienst van CCW organiseerde vakantiereizen van Waalse jongeren in het Reich.

In april '44 schreef Hubermont in Wallonie in het artikel 'Si nous étions méchants?' (Wallonie, april 1944): '...oui, nous sommes des collaborateurs européens'. Mits het nodige voorbehoud op 'filosofisch vlak' voelde de CCW zich volgens Hubermont solidair met Duitsland.

Voor de bezettingsautoriteiten werd CCW gemakkelijk over dezelfde kam geschoren als de DeVlag. Vanaf 1942, wanneer DeVlag ook politieke paden ging bewandelen, was men in CCW-kringen allerminst gelukkig met deze 'begripsverwarring'. In het najaar van 1942 barstte een incident los tussen CCW en Rex. In een brief aan secretaris-generaal Romsée drukte José Streel, 'Chef du Service Politique' van Rex zijn ongerustheid uit over de politieke bijbedoelingen van CCW.

Streel wilde CCW nog niet volledig op dezelfde lijn plaatsen als de DeVlag maar zag er toch ook een bedreiging in voor de 'integriteit' van de Belgische Staat en het Waalse volk.

Tegen dergelijke geruchten verdedigde Hubermont zich door te stellen dat de samenwerking met de Duitsers zich beperkte tot een tentoonstelling van Waalse kunst in Duitsland en tot de vakantie van Waalse kinderen in het Reich. Dit laatste gebeurde volgens Hubermont op voorstel van secretaris-generaal Romsée. Hij schreef verder: 'Nous sommes des collaborationistes décidés, mais notre organisation est absolument différente de celle de DeVlag. Nous sommes vraiment une communauté, vraiment culturelle et vraiment Wallonne'.

De Communauté Culturelle Wallonne was slechts een klein broertje in vergelijking met 'Volk en Kunst' en de Waalse tegenhanger van de 'Kunstenaarsgilde' kwam pas eind 1943 tot stand. De Waalse cultuurraad was nog minder actief dan de Vlaamse. Van culturele contacten met Duitsland kwam ook minder in huis dan in Vlaanderen. Tot de oprichting van Waalse provinciale cultuurdiensten kwam het niet. Eerst wilde men het experiment in Vlaanderen afwachten. Er was niet veel publieke belangstelling voor de culturele manifestaties met een Nieuwe-Orde-etiket. Regelmatig doken er trouwens klachten op over boycot-acties.

Zo werd bijvoorbeeld beweerd dat Luikse industriëlen concerten, toneelopvoeringen en tentoonstellingen inrichtten om aldus CCW het gras voor de voeten weg te maaien. Ook 'onder vrienden' waren er al eens wrijvingen en soms kon men spreken over een opbodpolitiek. Rex hield er ondanks een 'culturele wapenstilstand met CCW' een eigen culturele werking op na. De meeste CCW-bestuursleden werden door Rex argwanend bekeken. In CCW zelf waren er volgens de Tätigkeitsberichte scherpe menings-

verschillen. Na Stalingrad was de mislukking van CCW duidelijk. De Propaganda-Abteilung bleef evenwel de organisatie rijkelijk ondersteunen, door flinke sommen te pompen in de weinig succesrijke CCW-publicaties: 'Notre Terre Wallonne', Chez Nous en 'Wallonie', de eigenlijke spreekbuis van CCW.

De andere organisaties die door de Duitsers gesteund werden, zoals AGRA, les Amis du Grand Reich Allemand, bewogen zich voornamelijk op het politieke vlak. Hun culturele activiteiten waren eerder van toevallige aard, ook al omdat de Militärverwaltung er een gevaar voor culturele versnippering in zag. De SS-invloed was in '43 al zo sterk dat men de nieuwe organisaties moeilijk kon uitschakelen, iets wat in het begin wel gebeurd was met de kleine Waalse nazi-partijtjes.

Voorts waren er nog de 'Germaanse Werkgemeenschap voor Wallonië', de DeWag (Duits-Waalse Arbeidsgemeenschap), en zowel voor Vlaanderen als voor Wallonië het 'Amt Rosenberg', de 'Deutsche Akademie', de 'Akademischer Austauschdienst', de 'Amitiés Culturelles Estudiantines Germano - Wallonnes' enz...

In tegenstelling tot Vlaanderen telde de culturele collaboratie in Wallonië weinig grote namen, behalve in de pers. Toen de Propagandastaffel van Luik aan de CCW een lijst vroeg van 'goedgezinde' kunstenaars en auteurs was de 'oogst' erg schraal: de letterkundige Hubermont (vóór de oorlog erg links) Rex-Senator Pierre Daye, de journalist Robert Poulet, de componisten Simar en Marsick, de beeldhouwers Georges Wasterlain en Raymond Scuvée en de schilders Latinis en Raty.

In Wallonië rekende men blijkbaar de (dialect) schrijver Mignolet eveneens tot het 'gezonde' deel van de kunstenaarswereld. Dus geen de Ghelderode, die nochtans na de oorlog een tijdlang geschorst werd als ambtenaar bij de gemeente Schaarbeek, maar dan enkel voor zijn medewerking aan Radio Bruxelles. Andere auteurs die na de oorlog al eens werden aangevallen voor hun toeschikkelijkheid tegenover de bezetter ontbraken evenzeer op de lijst. Dit was het geval met Crommelynck en Marthe Gevers. De verklaring voor het gebrek aan belangstelling lag voor de hand: waar in Vlaanderen door de vooroorlogse wantoestanden op taalgebied een zekere inschikkelijkheid bestond tegenover de bezetter en zijn sympathisanten - althans tot einde 1941 - was dat in Wallonië nauwelijks het geval. De Walen waren geen 'Germaans broedervolk', ook al beweerden 'Wallonie' en 'Notre Combat' het tegendeel. Er was een ingewortelde afkeer voor Duitsland, vooral na 1941. Het niet-vrijlaten van de Waalse krijgsgevangenen en de arrogantie van Rex maakten culturele activiteiten 'onder een Duits gesternte' vrijwel onmogelijk.

Zowel in de Duitse 'Tätigkeitsberichte' als in de collaborerende pers werd van de mislukking in het culturele domein geen geheim gemaakt. Marc Eemans bijvoorbeeld zag (voor '40 en '41) een enorm contrast tussen de bloeiende culturele activiteiten in Vlaanderen en de culturele 'kerkhofsfeer' bij de Franstalige landgenoten.

Dat alles belette niet dat er ook in Wallonië een grote leeswoede ontstond, waarop de niet-geëngageerde auteurs gretig inpikten. En van een echte verzetsliteratuur was er al evenmin sprake als in Vlaanderen al waren er dan toch wat meer letterkundigen actief bij het Verzet.

Literatuur: Nieuwe griffels, schone leien

Wij allen verlangen naar een schone en groote eenheid,...
(Maurice Roelants Het Laatste Nieuws, 14 september 1940).

Nooit werd er zoveel gelezen als tijdens de bezetting. De oorlogsomstandigheden werkten dit wel in de hand. Men wilde kost wat kost ontsnappen aan de grauwe oorlogssfeer.

Onze letterkundigen hebben op die behoefte gereageerd en waren erg produktief. In hun werk was er weinig van de oorlogssfeer te merken. De meeste dichters en prozaschrijvers behandelden dezelfde thema's als vóór de oorlog. Het was natuurlijk niet aan te bevelen anti-Duitse oprispingen op papier te zetten. Weinigen hebben dit geprobeerd. Alleen van Herman Van Snick die al vroeg verzetspoëzie publiceerde in een ondergronds tijdschrift, is dit met zekerheid geweten. Er waren nog andere letterkundigen actief in het Verzet, ondermeer Johan Daisne en Achilles Mussche in het Onafhankelijkheidsfront, Raymond Herreman in 'Morgenrood', Kamiel Van Baelen in de Belgisch Nationale Beweging. Voorts ook nog Victor Brunclair en Kamiel Top. Van Baelen, Brunclair en Top kwamen om in Duitse kampen.

Dit wil niet zeggen dat er niet gedacht werd aan een kunstenaarsverzet. Het Onafhankelijkheidsfront koesterde plannen in die zin. Er werd ondermeer contact opgenomen met Albert Van Hoogenbermt, maar daarbij bleef het. Wel verscheen in 1942 het clandestiene OF-blad 'Art et Liberté'.

Op literair vlak bestond er een relatieve 'vrijheid'. Het Duits militair bestuur ging in België en Noord-Frankrijk trouwens anders te werk dan in Nederland, waar een strak en overzettelijk burgerlijk bestuur elke uiting van creativiteit in aanzienlijke mate bemoeilijkte, vooral na 1942. De 'Kultuurkamer' speelde er een erg negatieve rol. Van onze cultuurraden ging er op dat vlak geen invloed uit.

De Duitse autoriteiten hadden er alle belang bij dat het leven zo vlug mogelijk zijn gewone gang ging. Van echte censuur was geen sprake. De uitgever moest wel toestemming vragen om aan papier te geraken, maar... naar aloude Belgische traditie waren er nogal wat achterpoortjes. Zo vroeg men bijvoorbeeld grote hoeveelheden papier aan voor vertalingen van Duitse werken ('onschuldige' auteurs als Keller en Stifter) en... gebruikte die voor 'werk van eigen bodem'.

De woelige zomer van 1940...

In het algemeen klimaat van vernedering en ontmoediging in de zomer van 1940, gingen er vrij vlug stemmen op om de literaire activiteiten te hervatten. De belangrijkste figuren van VVL, Roelants, Walschap en Teirlinck riepen in november 1940 de leden bijeen in het Archief voor Vlaamse letterkunde in de Minderbroedersstraat in Antwerpen. De rede van VVL-voorzitter Roelants liet een indruk na van sympathie voor de Nieuwe Orde. Onder de aanwezige auteurs gingen alleen Lode Zielens en Frans De Wilde niet akkoord met de sfeer van welwillendheid waarmee men aan de wensen van de bezetter tegemoet kwam.

Een paar maanden vroeger had hij op een bijeenkomst in aanwezigheid van Ernest Claes, Jan Boon, Julien Kuypers en Raymond Herreman het volgende gezegd: 'Wij

allen verlangen naar een schone en grote eenheid' en 'Het bestuur wenst mee te helpen om tot een goed begrip te komen van deze tijd'. Of alle aanwezigen daarmee akkoord gingen is ons niet bekend. In elk geval viel Raymond Herreman een [zie vervolg p. 35]

Aan Adolf Hitler

Kunstenaar-staatsman, ziener, man der daad,
veldheer en held, mensch méér dan mensch,
stichter van een Rijk, dat op het puin
groeit van een wereld, en tot wereld wordt,
denk om mijn volk, dat uw hartstochtelijken wil
doorstond in vuur en bloed, 't manhaftig bloed
van 't Noorden, dat een ander volk, ùw volk
doorstroomt, en beider aangezicht, nabij verwant,
bootst tot een gelijkenis, verscheiden, maar
één stam ontsproten. Zie in dit gelaat een blik
donker van nood en rouw, de eeuwen door,
volk, schoon in zijn smart, want 't stond te weer,
en wierp den Waal, den landvraat van zijn grens,
bruggenhoofd en bolwerk van den Rijn, alleen.
Ons hebt gij niet verwonnen, doch bevrijd
want wij, gekluisterd in den kerker van een staat,
vijand van onzen stam, wij stonden op de bres,
Germanen, broeders in den bloed, ten dood gedoemd.
Nu waakt, ten voorpost, dien wij trouw behoedden,
wij voor 't Rijk, spannend zijn dubblen wiek
ten sprong, zinbeeld van adel en gestrenge macht
die op den bergtop woont, en vergezichten peilt,
de adelaar o Held op land en zee, held in de lucht,
die armoede, rijkdom, roof en geil verderf,
die heerschappij van 't schuim, die landvraatzucht
brandt uit de wereld, wreker en roede Gods,
erken ons heldenmoedig volk, erken zijn oorsprong,
sla van ons lijf de laatste ketens stuk,
maak deze landen rein als op den eersten dag,
bouwmeester van het Rijk, grond hier een volk,
één naar het bloed, bestemming en geschiedenis,
in broederschap en liefde tot den landaard één:
volk naar uw voorbeeld. Gij die met des arends oog
de dalen meet, neem ons vertrouwen, neem ons hart:
ziener, vormt gij dit laagland tot een gaaf geheel
op gave vesten, duurzaam, tegen tijd bestand, verraad
en plundering, toonbeeld van uw staatsmanskunst,
volk met eigen plaats in 't roemvol Rijk, hoeksteen
der wereld, geliefde kind, dat ook de moeder mint,
doch staande op eigen voet, mondig, begaafd en groeit
moeder ter eere. Nog ligt dit laagland bij de zee,
en hoort haar meer dan menschelijk geluid,
weergalm van uw stem, die spreekt van eeuwigheid,
drang en levenswet van 't Noorden, 't ééne vaderland.
Levend is dit volk, mijn volk, en 't roept in dezen tijd
om grooter leven, arbeid, brood, en heiliger dan brood:
om kunst, beeld, klank en kleur, en boventijdlijk
bouwwerk, heldenroem der ziel, die nooit vergaat.
Man van 't zwaard, man van de kunst, volkomen held,
als Alvader eens, des Noordens meest geduchte god,
maak mijn volk tot volk: als 't weefsel in uw huis
van marmer, werk mijner vaadren, siert dit volk
uw Rijk.

Ferdinand Vercnocke

Lied

Op ons vaandel klauwen
adelaar en leeuw.
Trots verbeten bouwen
wij een gouden eeuw.
Trouw aan Adolf Hitler
is ons hart verpand
aan het Rijk der toekomst
en het vaderland.

Morgen staan de schoven
van den arbeid recht:
oogsten die beloven
dat het hard gevecht
voor de zeekre toekomst
van ons vaderland.

Mogen broeders vallen
op het roode front
morgen zullen schallen
stemmen in het rond
dat het Rijk der toekomst
en ons vaderland
zegezeker bloeien
onder Führers hand.

Jozef De Belder

1944

Wij bereiden de komst van den tijd
dat de orde der weinigen zich uitbreidt,
niet alleen het heilig erfgoed bewaart
als een schutswal er omheen geschaard,
maar in de duizenden gaat werken,
het volk naar zijn voleinding leidt
en het ferment wordt van de sterken.

René Verbeeck
DeVlag, januari '44

Ode aan den Führer

Uit schemerleven in den hellen dag getreden
richtt' ik mijn wankele stappen, mijne schreden
naar 't klare licht. En nu, dat weggegleden
het duister is, nu sta ik in het leven
van elken dag en zie U klaar voor mij,
mijn land, mijn volk en gij
die voor me werd een Genius, voor mij
een vader, gij die trouw en sterk
de kroon zet op het duizendjarige werk
van allen die, hun bloed getrouw, geleden,
gestreden hebben en die nu in 't heden
herrijzen in de zonen van mijn land, het schoone,
het schoonste op de aarde: mijn land, tot 't Rijk,
door U, die Führer zijt, heropgeroepen
voor ons die zien plots en begrijpen
den zin van 't leven en die wijden
voortaan hun werk weer aan de groote taak
van U, met U, om samen uit den slaap
te doen ontwaken allen die nog droomen
van stille grootheid, die hun blonde zonen
een beter land beloofden dan het hunne was.

(Het is nu avond en in 't groene gras
der weide speelt mijn kind met 't kleine schaap
terwijl ik, schrijf dit, en een landman gaat
naar huis toe langs het korenpad.
Oh, dankbaar ben ik U omdat
wij ook dit kalme avondbeeld
aan U te danken hebben, want geheeld
hebt gij de wonden die de vijand sloeg
in ons, de onheilstichter, die bedreigd U had,
Uw werk, dit Rijk, mijn stille avondpad.)

Ik zag U eenmaal in een kleine stad
langs de rivier. Er waaiden bonte vlaggen
op alle torens en de heuveltoppen
waren een krans van vuur voor U ontstoken.
Gij kwaamt. En kleine meisjes, toegeloopen
over de straat, met bloemen in de hand,
hebt gij de wang gestreeld. Er was een milde band
van liefde tusschen U, de menschen en de dingen.
Toen gingen knapen wondere liederen zingen
waarin Uw naam voorkwam die stil geprezen werd.
En moeders toonden U hun jongste kind,
terwijl de avond en de avondwind
het lied der blijdschap verder droegen langs de straat
Gij hebt daarop de kleine stad verlaten -
het was alsof een heilige henenging.
Een stille krans van roerloos licht nog hing,
den ganschen nacht, over het plein, de straten
langswaar gij gingt...

Jozef De Belder
(Uit: ‘Een ode aan het Rijk’)

Jan Acke

Mijn volk is een soldatenvolk,
dit was de adel dien 'k beleed;
dat het zijn plaats won in het rijk,
het doel waar 'k totterdood voor streed.

Mijn werkhuis werd een citadel,
der wapensmidse vurige haard;
de schoonheid wilde ik hard en scherp,
ik bracht het boek u en het zwaard.

Een vrouwe weet: geen hand streelt zachter
dan die het zwaardgevest ook kent
o jong geluk... - ik blijf haar troostvol
in onze kindren toegewend.

En gij, mijn trouwe kameraden,
nog sta ik onder onze vlag;
de god der sterken doodt geen kampers,
ik werd nog niet ter rust gebracht.

Want weet, dat nimmer ik zal rusten
en manend uit uw bloed niet wijk,
vóór gij ook alles hebt gegeven
den führer, vlaanderen en het rijk.

René Verbeeck.

Het Vlaamsche Legioen

Voor allen, die gaan...

ZIET gij de mannen van 't Vlaamsche Legioen,
strak is hun lach en schamper hun doen,
zij haten het praten, zij hoorden HET WOORD,
zij weten het deel dat hun kleinheid behoort...

HOORT gij de mannen van 't Vlaamsche Legioen,
hard is hun stap als een matte klaroen,
gedempter hun stem met het ijle refrein
verloren in d'echos van glorie en pijn...

KENT gij de mannen van 't Vlaamsche Legioen,
stappend en vallend, ons lafheid ten zoen?
Zij banen de paden, zij dempen de kloof,
zij zijn de belijders van 't nieuwe Geloof...

Ruk aan de ramen! Drum saam op de baan!
Strooi bloemen en kindren langs waar zij thans gaan!
Zing van den Leeuw en den Witten Kaproen,
HEIL, onze dappren van 't Vlaamsche Legioen!

Blanka Gyselen
Woensdag 6 Augustus
(vertrek van het eerste kontingent)

Duitschland, ik heb u lief

Duitschland, ik heb u lief: Land van mijn Führer,
Land van mijn trouw en van mijn trotsch verzet.
Eenmaal 't geweld gestuit, wordt elke muur er,
wordt elke steen weer overeind gezet.

Duitschland, ik heb u lief en deel uw lijden,
verbonden aan uw lot als door een eed,
verbonden aan uw nood en aan uw strijden,
en tot mijn offer elken dag gereed.

Duitschland, ik heb u lief: Land van mijn hunker,
land van mijn honger en mijn felle kracht:
Europa's moedersnest, Europa's bunker,
Duitschland, o bolwerk van Germanje's macht.

Lode Quastens
DeVlag, mei 1944

Ballade van den administratie-bediende

Hij plant zich lachend in 't kantoor, te laat
als steeds en keert te vroeg naar huis: de meisjes
in elke straat dom lachend in 't gelaat,
fluit hij tusschen de tanden schlager-wijsjes.
Hij werkt niet veel maar lacht en praat
van Ufa-films, U-booten en gendarmen;
hij lacht, en hangt en ligt, en staat
lui lachend aan de kachel zich te warmen.

Hij kijkt eens op zijn pen en schrijft een woord
of teekent met zijn potlood ijle dingen.
Hij kamt zich in den spiegel, schikt zijn boord
en staat in de pissijn nog wat te zingen.
Hij keert terug en eet zijn appel af,
beenen op tafel als Amerikanen.
De anglofiele geest zwaait hier den staf
en stalt de kern uit van zijn domste wanen.

Hij zet zich in zijn hemd als 't zomer is
en loopt twee huizen verder ijsjes halen.
Door 't raam naar buiten kijken lijkt hem frisch:
in Brussel staan ze klaar om te betalen.
Hij lost den oorlog op aan alle fronten
en jubelt om de bommen op Berlijn;
maar 't gaat niet snel genoeg: met duizend lonten
moet Engeland 't Rijk verschroeien als een zwijn.

Hij lacht met Vlaanderen's legioensoldaten,
hij lacht en zet een mond gelijk een schuur.
Elk richtsnoer heeft hem altijd koud gelaten;
een kussen op zijn stoel, een lekker vuur,
een chef die niet durft spreken, kameraden
die elken Duitscher dooden met hun mond.
De deernen die onnoodig komen raden
vervoegt hij 's Zondags aan het dancing-front.

Hij draagt de laarzen van het Belgisch leger
en lacht tevreden om zijn schoone broek,
trotsch als een Franschman, dom gelijk een neger,
overal aanwezig en toch immer zoek.
Nu nog het tweede front en witte brooden
hij werkt niet meer, het heeft niet langer zin.
De Duitschgezinden met een kogel dooden
en 't lied is uit: hij stapt den hemel in...

Lode Quastens
Westland, juni-juli 1944

Zangen van verzet

En toch...

Mijn Stad, toen ik U wederzag
Dacht ik Uw fiere trots verloren.
Geen and're dan Uw eigen vlag
Mag juichen op Uw toren.

Geen and're mannenzangen mag
De ziel van Uwe gevels hooren,
Dan uit den Vlaamschen harteslag
Oprecht en vrij geboren.

Maar toen ik kwam in kleine huizen
Heb ik, Mijn Stad, goddank, gevoeld,
Dat zij, die met den vijand huilen

Weer eenmaal worden weggespoeld
Want dat in 't hart der kleine luiden
Nog steeds een drang naar vrijheid woelt.

Herman Van Snick

Antwoord

Ja, we zijn misschien Germanen
Doch vergeten niet de tranen
Hier verwekt door hunne hand.

Ja, we zijn misschien van 't Noorden
Doch vergeten niet de moorden,
De vernieling en den brand.

Ja, we zijn misschien Germanen.
Wee hen, die verloren wanen
Ons geloof in eigen land.

Wij, van neder-duitschen stam
Vergeten nimmer Rotterdam!

Herman Van Snick

Aftelliedje voor poolsche bengels

Oom uit Warka had een huis,
Heden rest hem smeulend gruis.

Vriend uit Krakau had een vrouw,
Heden draagt zij zwarten rouw.

Zus uit Lorvicz had een lief,

Heden kwam de laatste brief.

Nicht uit Konin had een kind,
Niemand die het wedervindt.

Vader was zes voeten groot,
Ook een bom heeft hem gedood.

Allen moeten wij vergaan,
Doch gij zijt er nu reeds aan.

Herman Van Snick

jaar later in het socialistische sluikblad ‘Morgenrood’ al heftig uit tegen bepaalde collega's.

In de gegeven omstandigheden vonden de leden van VVL het onmogelijk nog langer nationale vergaderingen te houden en werd beslist gewestelijke Kamers op te richten. In het begin van de bezetting legde men zich bij de toestand neer en voerde men een soort aanwezigheidspolitiek. De redenering was de volgende: waar wij zijn, komen er geen pro-Duitse elementen. De activiteiten van de Kamers van VVL verschilden van provincie tot provincie. In Antwerpen bv. waren er regelmatig bijeenkomsten tot in 1942. Bij het keren van de krijgskansen, vooral na Stalingrad, en onder invloed van de bombardementen vielen de werkzaamheden van VVL blijkbaar stil.

De indeling in kunstenaarskamers van de ‘Kunstenaarsgilde’ was van een heel andere aard. De voorzitter van de Kamer voor Letterkundigen was Filip de Pillecyn. De andere bestuursleden waren (in 1941) Korneel Goossens, Albe, Dirk Vansina, Richard De Cneudt, Willem Putman, Germonprez, Walschap, ‘Leider’ van de kamer voor Letterkunde voor de gouw Antwerpen, Paul De Vree en Felix Timmermans, leider van de afdeling Lier.

Roelants wilde de VVL inschakelen in de werking van de Kamer voor Letterkundigen, maar toen hij zag welke richting het uitging, borg hij zijn plannen op. De leden van de Kamer voor Letterkundigen van de Kunstenaarsgilde bleven evenwel lid van VVL.

De schrijfkoorts van de bezettingsjaren

In de literaire kritiek en de jaaroverzichten doken om de haverklap klachten op over het opportunisme dat vele letterkundigen in de eerste oorlogsmaanden bezielde. Op enkele uitzonderingen na en dan nog praktisch uitsluitend in de poëzie was er in onze letterkunde heel weinig te merken van een nationaal-socialistische overtuiging.

Ook in de jaren dertig kon men in onze letterkunde weinig echo's opvangen van de grote politieke gebeurtenissen. De oktoberrevolutie, de opkomst van het fascisme, en de Spaanse burgeroorlog werden in onze literatuur nauwelijks behandeld. De bezetting heeft daarin - tot grote wanhoop van sommige critici - geen verandering gebracht. Slechts weinig auteurs behandelden in hun werk politieke thema's.

Adolf: mensch, meer dan mensch...

Ook al vinden we hier en daar een huldegedicht aan Adolf Hitler (o.a. Vercnocke en J.L. De Belder), een ophemeling van de Oostfronters of een strijdlied van de Dietsche Militie-Zwarte Brigade, toch lieten de literaire critici van de Nieuwe Orde zich pessimistisch uit over de ingesteldheid van onze dichters en romanschrijvers.

De meest opvallende publikatie in dat verband was ‘Menschen in den Strijd’ van Marcel Matthijs. Deze roman werd in alle recensies unaniem gekraakt. Matthijs had nochtans de bedoeling een nationaal-socialistische ‘held’ ten tonele te voeren. Maar

het literaire peil van het werk was - ook in de ogen van de Nieuwe-Orde-critici - zo laag, dat het een omgekeerd effect had. Sommige critici vonden dat de auteur de ‘nieuwe idee’ een slechte dienst bewees. De Vlaamse nationaal-socialisten werden er volgens de critici immers als onevenwichtigen voorgesteld. Even een voorsmaakje: ‘Ik reken het me als een misdaad aan, dat ik me schrap heb gezet voor die domme, laffe neutraliteit. Had ik toch maar liever naar de Duitsers geroepen: haast u, kom! wij verzinken hier’.

Wat er ook van zij, de poëtische en prozaïsche ontboezemingen over het nationaal-socialisme waren beslist uitzonderingen in het werk van de geëngageerde dichters. Blanka Gijselen, De Belder en Peleman hebben veel meer andere poëzie geschreven.

Wie in dezelfde ‘volkse’ geest dacht als de hierboven vernoemden, was Wies Moens, tot einde 1943 directeur-generaal van het NIR. Moens was eerst en vooral een Groot-Nederlander. In zijn blad ‘Dietbrand’ dat verscheen van 1932 tot '39 kwam hij openlijk uit voor zijn Dinaso-ideeën. Ook toonde hij zich al kort na de machtovername van Hitler voorstander van de culturele omwenteling in Duitsland. Zo schreef hij in oktober 1933: ‘Jaren aan een stuk werd de Nederlandse boekenmarkt overstroomd met de

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE VAN VOLKSCH STANDPUNT GEZIEN

WIES MOENS

1

2

VLAAMSCHE DICHTERS GERMAANSCHE STRIJDERS

door JEF VAN DE WIELE

3

4

5

6

7

(1) Essay van Wies Moens (2) over de ‘Volkse’ aspecten in onze literatuur. De publikatie ervan lokte een polemiek uit met Albert Westerlinck. (3) Jef Van de Wiele over nationaal-socialistisch engagement in de Vlaamse literatuur. (4) Jozef De Belder. (5) Bert Peleman. (6) Blanka Gyselen. (7) Nand Vercnocke

1

2

3

4

5

6

7
Letterkundigen in het verzet.
(1) Herman Van Snick
(2) Achilles Mussche
(3) Johan Daisne
(4) Raymond Herreman
(5) Victor Brunclair
(6) Kamiel Van Baelen
(7) Kamiel Top
Brunclair, Top en Van Baelen lieten het leven in Duitse kampen.

produkten der Zweigs, der Glaesers en der Remarque's. Er werd op de trom geslagen voor een snerthistoricus en knoeier met de taal als Emil Ludwig, een romancier van de burgerlijke decadentie als Thomas Mann werd tot in de wolken verheven'... Precies deze auteurs waren ten prooi gevallen aan de openbare boekverbranding van 10 mei 1933. Ook tijdens de bezetting maakte Moens van zijn sympathieën voor Hitler-Duitsland geen geheim. Getuige daarvan volgend citaat uit 'Onze Volksche Adel' uit 1941:

'De tijd is voorbij, dat wij ons met kleine zaken, met beperkte doeleinden konden bezighouden. Het ontzaglijke, dat rondom ons gebeurt, vergt van ons een gericht-zijn op grootheid in alle dingen. Onze medewerking nu tot het groote zal daarmede beginnen, dat wij ons volk herstellen in de gaafheid, in den algeheelen, onverkorten luister van zijn, alouden wezensadel. Zo immers, en zoo alleen, zullen wij het mogelijk maken voor ons volk, volwaardig, zijn taak te vervullen in den kring van hen, die daar aantreden, om onder de leiding van Duitschland, uit de kracht van den Germaanschen geest, het duizendjarig Rijk te scheppen van vrede en gerechtigheid door volksche orde'.

In het zelfde jaar kwam het tot een polemiek tussen Wies Moens en Albert Westerlinck. Aanleiding daartoe was Moens' essay: 'Nederlandsche Letterkunde van Volksch standpunt gezien'. Daarin rekende hij joodse schrijvers niet tot de Nederlandse letterkunde. Vandaar de reactie van de jonge priester-dichter (en filoloog), Albert Westerlinck.

De literaire republiek snakt naar Orde!

Uit de getuigenissen van 'volksverbonden' critici bleek dat onze letterkundigen nog een flinke ideologische scholing nodig hadden. Al in november 1940 kon Karel Vertommen zijn ontgoocheling niet verbergen. In 'Volk' merkte hij met verbazing op 'dat overal nieuwe profeten opstaan, die zich ijverig ontpoppen tot herauten van de nieuwe tijd en de nieuwe orde die zegenrijk over Vlaanderen aangebroken zijn'. Vertommens orens suisden van de leuzen als 'volksverbondenheid' en 'vernieuwing'. Slechts weinigen meenden het volgens hem echt.

En een jaar later, op 4 december 1941, schreef Vercnocke in Volk en Staat: 'Het feit dat de Germaanse wereld, zoals nooit tevoor bij mensenheugenis in beroering kwam, en, onder leiding van een bovenmenselijk man een nieuw tijdperk in de opgang der mensheid bevecht, is voor deze jongelui niet zo belangrijk als de vluchtige ontroeringen van een kleinmoedig beleefd bestaan'. In de kritiek stonden wij er volgens hem niet beter voor: 'Nu nog bezitten wij geen enkele criticus met gestalte, die dichtwerken naar volkse beginselen te beoordelen weet'. Een maand later, op 8 januari 1942 ging hij daar in een artikel over 'Letterkunde en Nationaal-Socialisme' nog dieper op in. 'Het is niet voldoende wat vrijblijvende gedichten te schrijven over een boom of een boer. Hier is een taak weggelegd voor een criticus die het liberalistisch estheticisme achter zich gelaten heeft en de betekenis van deze tijd bevroedt. Het nationaalsocialisme bevat voldoende motieven voor grote Kunst. De waarheden van het nationaalsocialisme zijn zwaar van spanningen en tragiek en duur verworven geluk'.

Karel Horemans was al evenmin enthousiast toen hij een beeld ophing van de atmosfeer in onze 'literaire republiek': 'De republiek van vóór 1940 is een republiek gebleven. Chaos en verwarring blijven voortbestaan... Er is dringend behoefte aan leidende persoonlijkheden. Opportunisme en bekrompenheid blijven de literaire wereld teisteren'. Hij spaarde zijn ideologische geestesverwanten niet. Hij beweerde trouwens dat er vooral in de poëzie 'zelden zoveel stupiditeiten en onwaarheden begaan werden' als in de eerste twee jaar van de bezetting. Tot dezelfde negatieve conclusie kwam een andere aanhanger van de 'Nieuwe Orde' nl. Jan Demets, literair criticus van 'DeVlag'. Hij stelde vast dat de oudere auteurs minder produceerden, zoals Streuvels en Teirlinck... De jongeren gaven volgens hem onvoldoende blijk van enig begrip voor hun tijd: 'Zij draaien vrijwel zonder uitzondering rond het kleine ik, van hersencel en geslachtsklier, welke laatste zij dan meestal hart noemen'.

Sommige auteurs kregen het van Jan Demets nog eens extra hard te verduren. Zo ondermeer Albert Westerlinck die in 'Luister naar die Stem'

77.08 ◆◆◆◆ 60 cm. 1,25 FRANSCHE FR. 7,5 CENT — 15 Rpf.

De atmosfeer in onze litteraire republiek 1942

Nog geen twee jaar nadat de gebeurtenissen van Mei 1940 ook het wereldje der schoone letteren in Vlaanderen geweldadig doch hartversterkend door mekaar schudden, kan men bezwaarlijk verlangen dat de bezinking reeds een [illegible] ordening voor gevolg zou hebben. Thans blijkt het echter dat zelfs niet een schijn van ordening of verstandhouding spoedig mocht verwacht worden en alles wijst er op dat de republiek, zooals men met voorliefde en terecht de litteraire wereld ten onzent betiteld heeft, een republiek gebleven is.

Er zijn inderdaad, speciaal op het gebied der poëzie, zelden zóóvele stupiditeiten en onwaarheden verteld en vergissingen begaan als in het korte tijdsverloop dezer twee na-oorlogsche jaren. Men kan dan ook onder alle opzichten nog steeds van een chaos in den juisten zin van het woord gewagen, wijl elk voor zich de verklarin inzake de « nieuwe » begrippen en criteria meent gevonden te hebben en te meer wijl nog altijd niet de persoonlijkheid is opgestaan, die, kalm en waardig boven de rumoerige bent verheven, het woord moet uitspreken, dat de verzuchtingen, bestrevingen en bedoelingen, welke fragmentarisch links en rechts min of meer juist tot uiting werden gebracht, synthetisch en onaanvechtbaar omvat.

schen uit te spreken. Nu vooral. Men overwege, ter illustratie, in dit opzicht slechts twee gebeurtenissen, die nog onlangs in ons blad behandeld werden: het verschijnen van August Vermeylen's « Verzamelde Opstellen » en Reimond Herreman's « Wie zijn Dag niet mint zal ten onder gaan ». Wanneer deze werken — die tot de belangrijkste der laatste jaren behooren — veroordeeld waren geworden omdat de eerste auteur politiek verraad pleegde en de tweede tot de partij behoorde, die wij bestreden hebben en die wij als een der hoofdschuldigen van het sociaal-ekonomisch verval van ons volk hebben aangeklaagd en nog aanklagen, — dan ware daarmede onrecht gepleegd tegenover het litteraire criterium, van waaruit deze publikaties moeten beoordeeld worden en de tijd had zich over zulke, al of niet willekeurige fout gewroken.

Het is t.a. een hoofdzakelijke opdracht voor ons allen, die met bezieling en in overtuiging aan een toekomst voor ons volk willen werken, er voor te zorgen dat deze toekomst ons niet, zoowel uit kultureel als uit politisch oogpunt, veroordeelen moet.

Karel Horemans.

(Zie vervolg blads. 2)

1

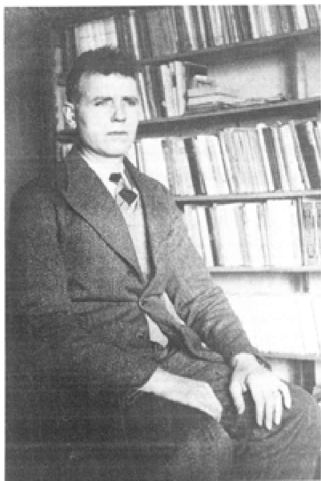

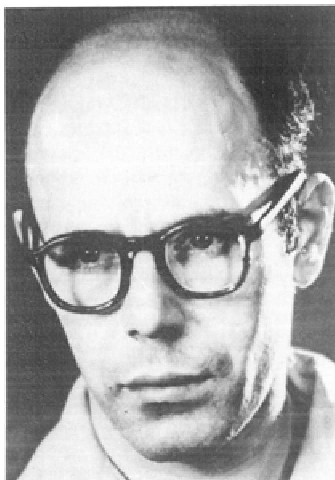
2

3

4

5

6

7

8

(1) Artikel van Karel Horemans over het opportunisme in onze letterkunde (Volk en Staat, 19 maart 1942). (2) Maurice Roelants, voorzitter van de Vlaamsche Vereniging van Letterkundigen. (3) Urbain Van de Voorde. (4) Filip de Pillecyn. (5) Marcel Matthijs. (6)Valère Depauw. (7) Willem Putman, de latere Jean du Parc. (8) Karel Horemans, literair criticus van 'Volk en Staat'.

het begrip 'humanitas' gedefinieerd had als een erfgoed van 'oud-testamentische, antieke en Christene wijsheid'. Demets noemde dergelijke 'ontsporingen' een absoluut laagtepunt, een onverholen propaganda voor het Jodendom... Ook de grote namen moesten het ontgelden. Walschaps 'Houtekiet' wees hij af als heiligschennis en de 'De Consul' was een onwaardig boekje want de Vlamingen werden er als bourgeois, halve garen en criminelen in voorgesteld. In 'Don Juan en de laatste nimf' van Lampo zag hij sterke stijlkwaliteiten, maar inhoudelijk bleef het een 'volkomen wezensvreemd werk'. Meer volkse kwaliteit trof hij aan in Van Hemeldoncks 'Kroniek' en in het verrassend directe 'Mulder Lens' van Hubert Leynen, de latere Tenax van 'Het Belang van Limburg'.

In het grijze jaar 1943, zag Jan Demets slechts één lichtpunt, namelijk Kamiel Van Baelen. Zijn 'Oude Symphonie van ons Hart' vond hij een knap geschreven en behoorlijk gestructureerd boek, dat andere onderwerpen aanpakte dan het banale 'geboren worden, vrijen, trouwen en sterven'. Hij vond het wel jammer dat de chirurg in de roman een jood was, 'zodat het boek daardoor volkomen van joodschen geest doordrenkt was'. Ironisch was wel dat de verzetsman Van Baelen, het 'enige lichtpunt' volgens de DeVlag, net voor de capitulatie in een Duits concentratiekamp overleed...

Het geschipper van de Groten...

Alhoewel er in onze literatuur weinig gepubliceerd werd dat naar 'Bloed en Bodem' zweemde, werd een aantal auteurs - en niet de minsten - toch van Duitse sympathieën verdacht. Vooral Claes, Timmermans en de Pillecyn lieten zich graag in Duits gezelschap opmerken. Bij deze auteurs en ook bij Streuvels en Walschap speelden de vertalingen van hun werk in het Duits een grote rol in hun contacten met Duitsland, en dat al van lang vóór de opkomst van het nazisme.

Timmermans bijvoorbeeld was in de Eerste Wereldoorlog bevriend geraakt met de Duitse uitgever Kippenberg, en die vriendschap heeft de Duitse inval van mei 1940 overleefd. Daarbij kwam nog dat het geld van de auteursrechten in Duitsland geblokkeerd was. Dit verklaarde meteen de vele reizen en lezingen.

Op organisatorisch vlak was Timmermans actief in het plaatselijk cultuurleven, als voorzitter van 'Volk en Kunst', Lier. Hij was ook voorzitter van de afdeling Lier van de Kamer voor Letterkundigen van de Kunstenaarsgilde.

Wat hem al zwaarder aangerekend werd, was zijn aanwezigheid op het schrijverscongres in Weimar. En dan was er de Rembrandtprijs in 1942. Die prijs werd al sinds 1928 uitgereikt door een Hamburgs industrieel, Töpfer. Na de oorlog financierde hij de Joost van den Vondelprijs. Töpfer had een grote belangstelling voor de Nederlanden omwille van de eeuwenlange contacten tussen Vlaanderen en de Hansa-steden. Vóór de oorlog viel de Rembrandtprijs te beurt aan Streuvels, Verschaeve en de Nederlandse dirigent Willem Mengelberg. In 1940 was het de Vlaamse schilder Rik Luyten. Antoon Coolen, een vriend van Timmermans had de prijs geweigerd. In 1941 ging de prijs naar de in Duitsland verblijvende activist Raf Verhulst - de auteur van 'Coecke en Goethals'.

Tijdens de bezetting zagen de andere letterkundigen blijkbaar weinig graten in de toekenning van de Rembrandtprijs aan Timmermans. Zelfs een onverdachte figuur als Lode Baekelmans was aanwezig op de viering in Antwerpen.

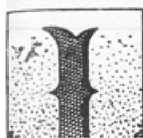
Na de bevrijding nam men het Timmermans erg kwalijk dat hij in volle oorlog een dergelijke prijs aanvaard had. Ook tijdens de oorlog waren er negatieve reacties geweest, o.a. bij het Davidsfonds van Lier. Timmermans reageerde daarop door zijn ontslag te nemen als lid van het Davidsfonds. Twintig jaar later vatte Godfried Bomans in Elseviers weekblad, Timmermans' houding als volgt samen: ‘Hij ging door alsof er niets gebeurd was. In die vreemde hallucinatie behoort ook een een oorlog tot de gebeurtenissen, die geïgnoreerd dienen te worden, omdat ze het eenmaal gekozen wereldbeeld verstoren. Dergelijke geboren escapisten zijn geen verraders. Het zijn kinderen met angst voor het donker. Ze willen alles vriendelijk houden, ze kunnen geen “nee” zeggen en ze menen dat ook de andere partij met vriendelijke bedoelingen vervuld is’.

Ook bij Streuvels dateerden de contacten met Duitse uitgevers van lang voor de 2de Wereldoorlog. Al in 1903 verscheen zijn werk in Duitse vertaling. Volgens een recent artikel van een

HOREN, ZIEN EN SCHRIJVEN

Ik daag Westerlinck uit

F. V. Toussaint van Boelaere

N « Dietse Warande en Belfort » heeft Albert Westerlinck een artikel geplaatst dat, enkele bladzijden lang, met de beste bedoelingen schijnt te zijn geschreven, maar dan plotseling als een V-bom ontploft, zodat zien en horen vergaan, om dan weer uit te bloeien met kersverse goede bedoelingen in zeer

1

2

3

F. V. Toussaint van Boelaere als klein - inquisiteur

Alb. Westerlinck dient hem van antwoord in "Dietsche Warande en Belfort"

MEN weet hoe Toussaint van Boelaere in verschillende tijdschriften o.a. in de « Zondagspost » en in « De Faun », allebei tijdschriften die thans van het tooneel zijn verdwenen, strengere maatregelen eischte tegen de Vlaamsche schrijvers die tijdens de bezetting niet in geur van heiligheid hebben geleefd. In zijn laatste paskwil van dien aard, verschenen in de Faun, ging van Boelaere als razend te keer tegen Felix Timmermans. Wij willen hier niet de gedragingen van *toria, waarin men de lijst van die vertalingen kan vinden. Wat hebben zij met het nazisme te maken? En wat heeft het ontstaan en de ontwikkeling van Timmermans' literaire faam in onze Nederlandsche letterkunde uitstaans met het nationaal-socialisme? Of zijn alle goede critici van Kloos en Vermeylen tot Marnix Gijsen, die over Timmermans' werk een geschakeerd en waardeerend oordeel uitspraken ook al verkapte fascisten? Indien 'n snotbengel, die 12 jaar was toen*

4

Vóór den Krijgsraad van Antwerpen

Dichteres Blanca Gijzelen tot 20 jaar Hechtenis veroordeeld

Zooals gemeld verschenen Blanka Gijzelen, Willy Claeys en Hector De Bruyne Woensdag voor den krijgsraad te Antwerpen. Zij werden reeds bij verstek veroordeeld, maar teekenden verzet aan tegen hun vonnis. Getuigen werden gehoord.

Daarna kwam de auditeur aan het woord en begonnen de pleidooien.

Te 16 u. 15 wordt het woord verleend aan Mr. Victor, verdediger van Willy Claeys, die betoogt dat deze laatste in het geheel niet voorbestemd was om een pro-Duitsch journalist te worden.

MR. BRUSSELEERS VOOR HECTOR DE BRUYNE

— Hector De Bruyne is uit nood bij „Volk en Staat" gegaan, gevolg gevend aan een aankondiging die in het blad verscheen.

Hij was echter slechts een gelegenheidsjournalist, want hij studeerde aan de Handelshoogeschool St-Ignatius en het was slechts tijdens zijn vrijen tijd dat hij zijn artikels schreef.

Hierop trekt de Krijgsraad zich terug om te beraadslagen.

DE UITSPRAAK

Na beraadslaging treedt de Raad terug binnen en de voorzitter geeft lezing van het vonnis.

Blanka Gijzelen, aangezien haar goed verleden, wordt veroordeeld tot 20 jaar buitengewone hechtenis.

Hector De Bruyne, gezien zijn goed verleden en de betichting van verraad vervalt, wordt veroordeeld tot 10 jaar hechtenis.

Wat betreft Willy Claeys wordt het motief winstbejag buiten de zaak gesteld en hij komt er van af met 8 jaar gewone hechtenis.

5

6

(1 en 4) Polemiek tussen Westerlinck en Toussaint van Boelaere in verband met de houding van de grote literaire namen tijdens de bezetting. (2) Albert Westerlinck: tijdens de bezetting in de clinch met Wies Moens, na de bevrijding met Toussaint van Boelaere (3). (5) Veroordeling van Blanka Gijselen door de krijgsraad. (6) Blanka Gyselen op de beklaagdenbank.

Nieuwzeelandse germaniste zou zijn uitgever, dr. Adolf Spemann, van het Engelhornverlag in Stuttgart, alles in het werk gesteld hebben om hem voor een Vlaamse 'Bloed- en Bodem-schrijver' te doen doorgaan. 'Aangepaste' vertalingen, een ere-doctoraat in Münster, niets was Spemann teveel. In elk geval heeft Streuvels een voorstel van zijn uitgever afgewezen om in Duitsland voordrachten te geven.

Al vóór de oorlog had Streuvels bezwaren gemaakt in verband met de 'onverkwikkelijke ervaringen' die hij opgedaan had met Duitse uitgevers en vertalers. In een brief aan de schrijver Blunck op 14 juni 1935 schreef hij dat hij er zelfs aan gedacht had niets meer te laten uitgeven of vertalen in Duitsland. Op 23 maart 1936 stuurde hij een gelijkaardige brief aan dr. Spemann: 'C'est déjà la seconde fois, que, faute de contact avec le traducteur, qu'il se produit des fautes capitales'.

Ondanks Streuvels' voorzichtigheid sloeg de Duitse propaganda flink munt uit de verfilming van 'De Vlaschaard'. Het werd hem niet in dank afgenomen, vooral omdat hij er een figurantenrolletje in speelde.

Natuurlijk heeft Streuvels nooit verwacht dat zijn film voor propaganda-doeleinden zou misbruikt worden. Ook zijn promotie tot dr. honoris causa aan de universiteit van Münster zette kwaad bloed bij de bevrijding. Streuvels trachtte aan de bekroning te ontkomen door spoorloos te verdwijnen toen de Duitse afvaardiging hem het ere-doctoraat kwam overhandigen.

Bij zijn 70ste verjaardag werd hij bedolven onder de Duitse lofbetuigingen. Bovendien kreeg hij nog een hoofdartikel in 'Volk en Staat'. Een 'samenloop van dergelijke omstandigheden' veroorzaakte in bezettingstijd flink wat verwarring en wantrouwen. Net als vele anderen die na de oorlog aangevallen werden, heeft Streuvels niets geschreven dat als een uiting van Duitsgezindheid zou kunnen worden beschouwd.

Een paar weken na de bevrijding moest Streuvels zich bij het gerecht verantwoorden voor de verfilming van 'De Vlaschaard' en de vertaling van zijn werken in het Duits. Volgens Luc Schepens in zijn 'Kroniek van Stijn Streuvels' was het te danken aan Toussaint Van Boelaere, die zo hevig te keer gegaan was tegen Timmermans, dat de klachten zonder gevolg bleven. Dat belette niet dat er in oktober 1944 hakenkruisen op het 'Lijsternest' geschilderd werden en dat 'De Roode Vaan' op 2 juni '45 blokletterde: 'Knut Hamsun aangehouden. Wanneer Streuvels en Timmermans?'

Over de bezettingstijd schreef Streuvels aan zijn Nederlandse vriend, Herman de Man op 30 december 1945: 'Ik heb niets moeten doen tenzij mij aangeboden gunsten weigeren. Had ik maar voor één cent ambitie gehad, ik ware secreataris-generaal benoemd geworden! Ik heb me zelfs tegen mijn vrienden moeten schrap zetten... die voor Duitse marken bezweken zijn'.

Bij Ernest Claes waren de moeilijkheden na de bevrijding evenmin een gevolg van 'ideologische ontsporingen' in zijn literair werk. Als ambtenaar bij het parlement, was hij zonder betrekking en was hij in 1941 als 'cultureel adviseur' in dienst getreden van het agentschap Dechenne (nu AMP). Het agentschap had een monopoliepositie op het gebied van de distributie van boeken en tijdschriften. In een brief aan Claes in januari 1941 vond de Duitse Beheerder van 'Dechenne', von Balluszek dat zijn medewerking van groot belang was 'om een verstandhouding tot stand te brengen tussen de Vlamingen en Duitsland, wat voor de toekomst van het land zo gewichtig was'. Begin 1941 hield Claes in Berlijn een lezing voor Duitse studenten.

Wat men hem vooral kwalijk nam, waren zijn interviews in ‘Het Laatste Nieuws’ en de ‘Brüsseler Zeitung’, respectievelijk op 19 september en 17 oktober 1940. Daarin liet hij zich in de geest van de tijd - hoopvol uit over de politieke toekomst van Vlaanderen. Zoals vele anderen verwachtte hij, althans volgens de interviewers Helmar Putman en Frans Demers, veel van het ‘Nieuwe Duitsland’. Ook zijn steun aan de Eenheidsbeweging van het VNV viel niet in goede aarde. Ernest Claes was immers één van de eerste ondertekenaars van het manifest dat verscheen in ‘Volk en Staat’ van 11 augustus 1940. Net als het geval was bij zovele andere schrijvers en kunstenaars moest hij zich eveneens verantwoorden voor zijn aanwezigheid op allerlei manifestaties, zoals de Duitse Boekententoonstelling in februari 1942, de plechtigheid ter gelegenheid van Timmermans' Rembrandtprijs, de opening van de ‘Volksschouwburg Alhambra’, de première van de verfilming van

1

2

3

4

5

6

GÉRARD WALSCHAP TE BERLIJN

7

(1-2-3) Uitreiking van de Rembrandtprijs aan Felix Timmermans. (4) De Rembrandtprijswinnaars tot 1941 in het jaarboek van DeVlag voor 1943. (5) Protestbrief van Timmermans naar aanleiding van de negatieve reacties van het Davidsfonds van Lier op zijn bekroning met de Rembrandtprijs. (6) Timmermans in zijn Lier. (7) Voordracht van Walschap in Berlijn in 1941.

'De Vlaschaard' en de 'Mechelse kultuurdagen'. Volgens de krijgsraad die hem na de oorlog tenslotte vrijsprak, zou hij door zijn houding 'zijn kunst en zijn faam ten dienste gesteld hebben van de vijandelijke propaganda'. Ondanks zijn vrijspraak verweet de rechtbank hem lichtzinnigheid en onvoorzichtigheid.

In 'Cel 269' beschreef hij zijn pijnlijke ervaringen in de eerste maanden na de bevrijding. Alhoewel hij op zijn proces de steun kreeg van vele vooraanstaanden, zoals Frans van Cauwelaert en de Leuvense rector Mr. Van Waeyenbergh, voelde hij zich tijdens de eerste maanden van de repressie door haast iedereen in de steek gelaten.

Eind september '44 werd hij aangehouden. Bij zijn arrestatie werd hij door jonge 'verzetslieden' brutaal aangepakt. Zonder dat er concrete beschuldigingen tegen hem werden ingebracht, zat hij ongeveer drie maanden in de gevangenis van Sint-Gillis. En bij de tweede uitbarsting van 'volkswoede' in mei 1945 werd zijn huis grondig geplunderd, terwijl de buren toekeken... Bovendien verloor hij ook nog zijn betrekking als directeur van het Beknopt Verslag bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Over zijn houding tegenover Nazi-Duitsland schreef hij al in mei 1938 in zijn dagboek:

> Het is me niet duidelijk wat er in de geest van de Duitsers omgaat en over mijn eigen oordeel ben ik ook niet in 't klare. Zeker, het feit dat mijn boeken in Duitsland zoveel gelezen worden, dat ik er lezingen kan houden, er telkens weer hartelijk ontvangen word, stemt me tot een 'mild' oordeel. 'Wiens brood men eet...' zal bij mij ook wel helemaal afwezig zijn. Als ik mijzelf in eer en geweten ondervraag, moet ik erkennen dat dit mijn mening niet op zodanige wijze beïnvloedt, dat ik daardoor pro-Hitleriaan zou worden. Voor een deel voel ik mij wel aangetrokken door het enthousiasme, het nieuwe jonge dynamisme in Duitsland. Door een persoonlijkheid als Hitler geraakt men gemakkelijk meegesleept en vergeet men ideeën en principes die men zo stellig dacht, de basis van uw eigen persoonlijkheid te vormen. Er zijn weinig mensen, die vaste, absolute principes bezitten. We geven zo gauw een idee op en tegenover onszelf weten we dat dan wel schoon te praten. Ik zeg dit, omdat ik daarvan zovele voorbeelden heb gezien in de politiek en in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Nu kan ik van mezelf getuigen, dat de politiek zeer weinig invloed op me heeft. Ik sta tamelijk onverschillig tegenover die of die staatsvorm, die of die politieke houding of actie. Ze raken me zo weinig. Iets anders echter, wanneer een staatsvorm, een politieke persoonlijkheid vijandig zou optreden tegen mijn geloof en tegen mijn Vlaams-zijn, dan zou ik reageren. Daarom doet het mij pijn, dat Hitler die houding aanneemt tegen de katholieken!
> Ik voel me bij de Duitsers meer op mijn gemak, dan bijvoorbeeld bij de Fransen. Zeker zullen vele Duitsers niet in alles meevoelen met de Hitlerregering. Maar mijn overtuiging is, dat ze allemaal achter hun Führer staan, dat ze de dingen waarmee ze het in hart niet eens zijn, toch aannemen, terwille van grotere en hogere redenen. De katholieken protesteren tegen zekere godsdienstige vrijheden die hen ontnomen zijn. En toch geven ze Hitler niet op.

> Of dat tot een oorlog leiden zal? Ik vrees het ergste. Maar de schuld zal niet alleen bij Duitsland liggen. De zogenaamde democratische groepen en partijen in de andere landen vragen niet beter, dan dictaroiale staten en Führers te kunnen verpletteren, Mussolini en Hitler, wat er ook mag van komen. De wilde drift van vele Nazi's in hun pers, maakt me bang voor de toekomst van Europa.
> In ieder geval, zo ik volstrekt geen tegenstander ben van democratie, ben ik tegen een zogenaamde 'democratische staat' wat op dit ogenblik in Europa betekent: socialist-communist. Anderzijds denk ik dat de totalitaire of dictatoriale staat langzaam zal evolueren, zodat men beter zal kunnen spreken van een staat waar 'een sterk gezag' heerst, dan van dictatuur.

('Uit de dagboeken van Ernest Claes, uitgeg. door A. van Hageland, Davidsfonds 1981)

Een andere veel gelezen auteur, Gerard Walschap had minder pijnlijke ervaringen, maar toch moest hij zich verdedigen voor bepaalde uitspraken in het begin van de bezetting. Ook zijn werk werd veel vertaald in het Duits. Wat men hem na de oorlog vooral kwalijk nam, was zijn inleiding op de voordracht van de blinde Duitse dichter Adolf von Hatzfeld in november 1940. Helemaal in de geest van de tijd zou hij het volgende gezegd hebben:

'De komst van deze Duitse dichter is een eerste bijdrage, niet enkel ter inleiding van een Nieuwe Orde, maar ook van een nieuwe liefde. Zoals de Vlamingen Duitsland trouw bleven in zijn nederlaag, zo zullen zij het evenzeer in zijn triomf trouw terzijde staan'.

('DeVlag', januari 1941)

Wat Walschap precies zei, is moeilijk te achterhalen. In elk geval in die periode van verwarring dachten velen in de zelfde zin. Wat er ook van zij, zowel tijdens als na de oorlog werd hij voor die toespraak gekapitteld. Het zelfde gold voor een voordracht in Berlijn in februari 1941. In een Nederlandse krant kreeg hij het hard te verduren omdat hij Vondel een 'Nederlandse letterkundiger van Vlaamsen bloede' noemde. Daarmee achtte het 'Nationaal Dagblad' Walschaps Belgicistische gezindheid bewezen. De krant vond het jammer dat men niet de 'volksverbonden' Wies Moens, maar de auteur van de ziekelijk on-volkse roman 'Celibaat' had uitgenodigd...: 'Hoe kan men dan uit een Belgisch-vertroebelde bron puttend, verwachten klaar water te drinken?'

1

2

3

4

5

DE VLAG

März-Maart 1943

JAN ACKE

5 - 3 - 1943

6

7

(1) Guido Eeckels, directeur van de uitgeverij ‘De Lage Landen’. (2) Dr. Karl Jacobs, de Duitse vertaler van Timmermans. (3-4) Duitse uitgevers: Kippenberg, de uitgever van Timmermans en Spemann, de uitgever van Streuvels. (5) Antoon Thiry directeur van de uitgeverij ‘Die Poorte’. (6) ‘In memoriam’ Jan Acke in ‘DeVlag’. Jan Acke leidde de uitgeverij Steenlandt, die de publikaties van DeVlag uitgaf.

Naast zijn schrijversactiviteiten was Walschap vanaf oktober 1940 inspecteur van de bibliotheken, benoemd door secretaris-generaal Nyns. In zijn nieuwe functie zou hij een ‘weldoende’ ideologische invloed uitgeoefend hebben op zijn inspectietochten.

Onder de bekende auteurs ging niemand zo ver op het pad van de collaboratie als Filip de Pillecyn. In het literair werk van de Pillecyn was niets te merken van een nationaal-socialistische overtuiging. Zijn collaboratie-daden stelde hij voornamelijk als directeur-generaal bij het Ministerie van Onderwijs en als lid van de ‘Kultuurraad’. Hij was de stichter en gedurende enkele maanden, tot eind '42, hoofdredacteur van het tijdschrift ‘Westland’. Het dient wel gezegd dat ‘Westland’ pas na het verdwijnen van de Pillecyn politiek-geëngageerde artikels publiceerde. Hij zat ook in het hoofdbestuur van de ‘Kunstenaarsgilde’ en nam deel aan de propagandareis van de Vlaamse kunstenaars naar Duitsland in december 1940. De Pillecyn was eveneens lid van het Europese Schrijversverbond in Weimar. Meer dan eens liet hij zich tot krasse uitspraken verleiden, zo ondermeer tijdens een uitzending van zender Brussel op 21 maart 1943. Hij had het toen over de geestelijke ‘demarcatielijnen’ in Europa: ‘Het mensentype dat in Oost-Europa wordt gekweekt, staat verder van ons af dan de speciale cultuur die de negers Amerika hebben geschonken’. Al deze activiteiten maken duidelijk dat de Pillecyn in het culturele leven tijdens de bezetting een sterke positie innam.

Wie zeker niet in de gunst stond bij de Duitsers was Herman Teirlinck. Alleen al het feit dat een zekere Johan Vis fragmenten voordroeg uit Multatuli, Verschaeve, Gezelle, Cyriel Buysse en... Teirlinck, kwam bij de redactie van ‘Kultuurdienst’ (15 maart '41) heel slecht over. Hoe kwam een dergelijke figuur in deze omgeving terecht? Deze antipathie van Duitse zijde hield

Liste des ouvrages interdits

Le DEPARTEMENT ETRANGER HACHETTE nous informe que tous les livres portés sur la liste suivante doivent immédiatement être retirés de la vente:

Nouvelle Revue Française

CHOLOKHOV	Les défricheurs
DOS PASSOS	Sur toute la terre
EHRENBOURG	Rapace
	Le 2me jour de la création
FISCHER	Voyage soviétique
FRIEDMANN	l'Adieu
IVANOV	Le Train blindé
KATAEV	Rastrachiki
LIDINE	Le Renégat
NEVIEROV	Tachkent, ville d'abondance
Paul NIZAN	Le Cheval de Troie

PILNIAK	L'année nue
POLIAKOV	Le Messie sans peuple
RARASSOV-RODIONOV	La Révolution de février 17
ZAMIATINE	Nous autres
VIOLLIS	Seule en Russie, de la
	Baltique à la Caspienne
DRIEU LA ROCHELLE	Genève ou Moscou
EASTMANN	La science de la révolution
	Jeunesse de Trotzky
	Depuis la mort de Lénine
	L'apprenti révolutionnaire
MOUSSINAC	Cinéma soviétique
HERBART	En U R S S 1936
EHRENBOURG	Ecrivains européens vus par un écrivain de l'U R S S
GORKI	Lénone, paysan russe
FIGNER	Mémoires d'un révolutionnaire
GUILBEAUX	Du Kremlin au Cherhe Midi
KRASSINE	Krassine par sa femme
STEINBERG	Souvenirs d'un commissaire du peuple
DURTAIN	L'Autre Europe, Moscou et sa foi.
RHYSS WILLIAMS	La Terre russe.

La Propaganda-Abteilung nous fait part que les deux ouvrages suivantes doivent être ajoutés á la liste des livres interdits.

DUHAMEL, Georges	Mémorial à la Guerre Blanche (Mercure)
ROMAIN, Rolland	Les Précurseurs (Alb. Michel)

1

Gespräch mit Ernest Claes

Der flämische Dichter über aktuelle Probleme

Der Dichter Ernest Claes.

Deutschland schult seine Tropen-Ärzte

2

DE ZEVENDE DAG

VOLK EN STAAT

STIJN STREUVELS

BIJ ZIJN 70ste VERJAARDAG

In den schepper van:

« DE VLASCHAARD »

en den schrijver van talloone andere werken viert Vlaanderen een zijner grootste schrijvers

3

Sluit eendrachtig aan bij de groote Volksbeweging !

De ondergeteekenden, bewust van hun verantwoordelijkheid ten opzichte van hun Volk en van het werk van heropbouw, dat moet worden tot stand gebracht, roepen alle Vlamingen op om — tot hernieuwing van de nationale en sociale orde — eendrachtig aan te sluiten bij de groote Volksbeweging, waarvan het V.N.V. het initiatief heeft genomen.

ERNEST CLAES, letterkundige

4

Occult Interview.

Een Tele-pint Fluitjesbock met...

ERNEST CLAES,

den erg onteerden, doch zeer volksverbonden Vader van "De Witte".

Eperse biographische gegevens.

Geboorte: met den helm(1).
Eeredienst: Gouden Kalf.
Philosophische vorming: "Het Doel wettigt de Middelen"(2).
Politieke vorming: "The Idle Thoughts of an Idle Fellow"(3)
Lijfstuk: "Ich liebe mich !(4)
Lievelingsboek: "The Importance of being E(a)rnest Claes"(5)
Nest en "De Leeuw van Vlaanderen"(6): zijn opvatting over de idee "Vlaanderen": "Thijl is Money !"

Wie Nest is en wat hij zich nog herinnert uit zijn eerste kinderjaren(7).

Bij zijn geboorte werd Nest door vader Claes(8), in gezelschap van Romulus, Remus, Benito(9) en het Gouden Kalf, te tutteren gelegd onder de Nutricia-fleeschen der Romeinsche wolvin.

Vandaar zijn niet te verzadigen geldelijken wolvenhonger (10) en zijn nieuwgeordende as-piraties(11).

Nest moet veel vergeven worden(12), want hij is, zooals blijkt uit zijn jeugdgeschiedenis, zooniet erfelijk, dan toch moedermelkelijk belast.

Nest als arrivist(13).

Wij hebben Nest steeds gekend als een nietsontziend egoïst en als een acrobatischgetraind, kameleontischbijdehand, scherp-opportunistisch arrivist.

In portemonnaiezaken was hij steeds "van zessen Claes".

ERNST VON KLAHSZ,
DE "WITTE" MET HET ZWART GEWETEN

VOETNOTA'S: (1) Made in Germany.
(2) Copyright by Judas Iscarioth.
(3) Jerome K. Jerome.
(4) Richard Waggeleir.
(5) Oscar Wilde.
(6) cf. "De Witte"; 12de hoofdstuk; titel.
(7) cf. "De Witte"; 1ste hoofdstuk; titel.
(8) die Kipling's "First Jungle Book" in gedeploutocratiseerde vertaling gelezen had.
(9) Adolf was er toen nog niet bij; die is, wat men noemt, een "nà-tutteraar" geweest.
(10) Nest werd in de wandeling wel eens "de Nestor" der "Vlaamsche Club" genoemd(Nest-or = Nest-goud).
(11) tot op het gunstige moment angstvallig verborgen gehouden.
(12) cf. "Mes Mémoires", door Cesare Borgia: vooral te raadplegen: de addenda, "Formules chimiques".
(13) In volksverbonden taal: ein "Streber".

5

(1) Ernest Claes. (2) Interview van Helmar Putman met Ernest Claes in de 'Brüsseler Zeitung'. (3) Artikel in 'Volk en Staat' naar aanleiding van de verfilming van de 'Vlaschaard'. (4) Publikatie van de eerste lijst van ondertekenaars van de Eenheidsbeweging van het VNV. (5) De clandestiene pers over de culturele collaboratie.

wellicht verband met zijn expressionistische stijl en ‘decadente’ levensvisie.

Van de letterkundigen die in de oorlogsjaren actief waren, werd er niemand gestraft voor zijn literaire activiteiten. De meeste auteurs die ‘last’ kregen, werden in '45 of '46 al buiten vervolging gesteld: onder andere De Vree, Lissens, Paul Lebeau, Timmermans en André Demedts. Claes kreeg een proces maar werd vrijgesproken. Streuvels werd nog wat aangevallen in de pers. Moens, directeur-generaal van Zender Brussel, en Verschaeve werden bij verstek veroordeeld. Peleman kreeg de doodstraf voor zijn functie bij de Dietsche Militie-Zwarte Brigade (de zaak van St. -Kwintens-Lennik) en de Pillecyn werd veroordeeld als ambtenaar en actief lid van VNV. Blanka Gijselen zat ook een paar jaar in de gevangenis, voornamelijk voor haar propagandistisch werk bij DeVlag.

In de ‘Vlaamsche Vereniging van Letterkundigen’ loste voorzitter Roelants de problemen op een originele manier op. Hij ontbond de vereniging en richtte er een nieuwe op, de ‘Vereniging van Vlaamse Letterkundigen’.

Twaalf letterkundigen werden niet opnieuw aangenomen ondermeer Verschaeve, Filip de Pillecyn, Marcel Matthijs, Willem Putman, Blanka Gijselen, Frans Demers, Bert Peleman, Sylva De Jonghe, Marc Eemans en Jef Van de Wiele (pseudoniem: Frans Auweleer).

De literaire critici: Waar blijft de brandstapel?

Bij de literaire critici was de ideologische inslag ver te zoeken en dan kwam die nog maar sporadisch aan bod. Er werd in het begin wel eens gegoocheld met ‘nieuwe tijd’ en ‘nieuwe orde’ maar dat was vlug gedaan. Het artistieke aspect van een roman of een dichtbundel primeerde.

Er werd bijvoorbeeld in ‘Volk en Staat’ verder publiciteit gemaakt voor uitgaven van Marnix Gijsen en Antoon Coolen, een uitgesproken tegenstander van de Nederlandse Kultuurkamer. Hun werk was verkrijgbaar in de boekhandel van Volk een Staat. Zelfs ‘De Voorstad groeit’ van de debutant L.P. Boon, die wat stijl en onderwerp ver buiten de grenzen van het ‘nieuw’ fatsoen ging, werd naar waarde geschat. De meeste critici waarschuwden wel voor zijn pessimistische en grauwe atmosfeer, maar de woede-aanvallen van Bert Ranke en Jeanne de Bruyn kort voor de bevrijding, waren alleenstaande gevallen.

Zo schreef Jeanne De Bruyn op 2 juli 1944 in ‘Volk en Staat’ over ‘Abel Gholaerts’ van Louis-Paul Boon: ‘Het schrijversras waartoe Boon behoort moet uitgeroeid worden als het voor gezondmaking onvatbaar is... Het behoort in den hoogsten graad tot degenen, die men in het duits “Volksschädlinge” heeft genoemd. Dergelijke romans doen mij snakken naar het ogenblik waarop men ook bij ons een groten brandstapel zal aanleggen. Het zou geen kwaad kunnen. De schrijvers mag men voor mijn part enkele maanden in weer en wind bomen laten hakken of wegen laten aanleggen. Dan zouden ze wel veranderd zijn.’

Ongeveer in dezelfde stijl liet Bert Ranke zich uit in ‘Het Laatste Nieuws’ van 14 augustus 1944: ‘Waarom enerzijds jacht maken op misdadigers die de mens naar het leven staan, wanneer het anderzijds feestelijk toegelaten is, naar hartelust de geesten te vermoorden?

In ‘DeVlag’, ‘Balming’ en ‘Laagland’ waren de ontsporingen nogal frequent. In ‘DeVlag’ waren er leesbare (en degelijke) poëziekronieken van Paul De Vree, maar een Jan Demets kon alle duivels ontbinden. Aan Duitse boekbesprekingen werd in bepaalde periodieken veel tijd en ruimte besteed, bijvoorbeeld in Westland, Laagland, DeVlag, maar ook in de kranten. Zelfs Jef Van de Wiele hield zich daarmee bezig.

Alles samen kon men de recensenten gematigd en grotendeels onbevooroordeeld noemen, al kreeg de volksverbonden poëzie wel een duwtje. Paul Hardy hanteerde in ‘Volk en Kultuur’ al eens met nadruk de fatsoensnormen, maar hoedde zich voor ‘ontsporingen’. Andere critici waren Paul Lebeau, Lode Monteyne, André Demedts, Frans Buyle, Guido Eeckels, en R.F. Lissens. Lissens en Eeckels leverden verdienstelijke bijdragen over onze literatuur in ‘Le nouveau journal’ en ‘Cassandre’. Hun recensies waren van nieuwe-orde-smetten vrij.

LITERAIRE KRITIEK VAN DE ANDERE KANT 'Waar bleef Felix Timmermans' sterretje stille staan?
De vaderlandlievende Vlamingen hebben het boos opzet van den "jovialen" Felix doorzien en zullen ook met hem afrekenen. Door zich in dienst te stellen van de NAZI-"KULTURMENSCHEN", die de DOODGRAVERS zijn van de menschelijke beschaving en die de wetten der beschaving en humaniteit met voeten treden, heeft hij zich zelf buiten de werkelijke Vlaamsche kultuurgemeenschap geplaatst. Felix Timmermans heeft in België en ook in Nederland, bij allen die in Noord en Zuid eens zijn vereerders waren, voorgoed afgedaan. Ja, de steeds opgeruimde Felix weet nu waar de ster, waar zijn sterrretje bleef stille staan: bij Adolf Hitler en Joseph Goebbels...'
(Het Vrije Woord, juli 1942)

De literaire tijdschriften

Er bestonden in de letterkunde vóór de oorlog bepaalde stromingen, nationalistische, maar niet expliciet racistische. Dit kwam tot uiting in 'Volk' met E. van der Hallen, F. Vercnocke, Karel Vertommen en Dirk Vansina.

De hele mythologie die in het nationaal-socialisme zijn volle ontplooiing heeft gekregen, de terugkeer naar de oud-germaanse zeden vindt men bij Vercnocke, Rodenbach en Verschaeve terug.

Mensen als een Vansina of Van der Hallen wilden een verjongde, uitgesproken confessionele, verjongde katholieke literatuur. Tevens wilden zij teruggaan tot 'Volkse' motieven zoals de ballade en het volksleven. De moderne literatuur met haar aandacht voor het psychologische vonden ze decadent.

Daarbij kwam dat zij buiten de subsidiekoek en de literaire prijzen vielen. Ze leden blijkbaar aan een soort minderwaardigheidscomplex. Toen de oorlog uitbrak kreeg men de reactie: nu hebben we de kans om het laken naar ons toe te trekken.

In november 1940 werd de redactie van 'Volk' uitgebreid met de Pillecyn, Moens, Timmermans en Anton Van de Velde.

De groep rond 'Vormen' zette zich af tegen de oudere generaties. De belangrijkste figuren waren R.F. Lissens, Pieter-Geert Buckinx en Paul De Vree. Zij waren eerder a-politiek en esthetisch ingesteld. Vermeylen vonden ze iets te provinciaal en bij Wies Moens konden ze moeilijk de politieke ingesteldheid van zijn gedichten appreciëren.

Nog in de zomer van 1940 trachtte men een eenheidstijdschrift uit te geven. Dit 'nieuw maandtijdschrift voor letteren en kunst' zou de titel 'Moerland' meekrijgen. Korte tijd later was er al een eerste naamswijziging. Het zou 'Stroom' worden. Op 6 augustus 1940 ging een hele reeks literatoren in op een uitnodiging van de redactie en de uitgever van 'Vormen', Albert Pelckmans van de 'Nederlandsche Boekhandel'. De meesten onder hen zouden later deel uitmaken van de redactie van Westland. De belangrijkste namen waren: Filip de Pillecyn, Bert Ranke, René Verbeeck, Urbain Van de Voorde, Paul De Vree, Pieter Geert Buckinx, Frans Demers, Jan D'haese,

R.F. Lissens en Bert Peleman. Vele anderen hadden hun medewerking toegezegd, onder andere André Demedts, Willem Putman, Jan Vercammen, Willy Vaerewijck, Karel Vertommen, Ernest Van der Hallen, Jozef Simons, Lambert Swerts, Marcel Matthijs, Nand Vercnocke. De Vree zou redactie-secretaris worden en de rubriekleiders waren Marcel Boereboom (muziek), Edgard Leonard (plastische kunsten), Jeanne De Bruyn (film), Maxim Kröjer (toneel), R.F. Lissens (literatuur), en dr. Albert De Jonghe (geschiedenis).

Merkwaardig was het eerste punt uit de beginselverklaring, namelijk: ‘In de Nieuwe orde gaat het wij-gevoel voor het ik-gevoel’. Dat men met de tijdsgeest rekening zou houden, bleek uit de titel ‘De Stroom’ (allusie op ‘De tijdstroom’), ook misschien op de Schelde... De precieze reden waarom het tijdschrift niet van de grond kwam, is niet duidelijk. Wel staat vast dat ‘Westland’ in 1942 het programma en de meeste medewerkers overnam.

In juni 1942 verscheen het eerste nummer van ‘Westland’ bij de uitgeverij ‘Die Poorte’ van Antoon Thiry. De algemene leiding berustte bij Filip de Pillecyn tot december '42. In januari 1943 verdween zijn naam geruisloos uit alle nummers. Frans Van der Auwera (Bert Ranke) verzorgde van het eerste tot het laatste nummer het redactiesecretariaat, samen met P. Thiry. In zijn beginselverklaring schreef de Pillecyn: ‘Dit tijdschrift is niet het orgaan van een kliek, een groep of een partij ook niet van een literaire partij’. Zolang de Pillecyn hoofdredacteur was, zorgde hij ervoor dat de toon van het blad gematigd bleef. Pas vanaf januari '43 doken er

meer geëngageerde artikels op.In mei '43 had ‘Westland’ het over ‘joodse parasieten’ en noemde het bolsjewisme ‘in essentie joods, dus onbetrouwbaar, listig, gemeen’. In juni '43 kreeg het boek van Johanna Haarer ‘Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler’, de titel ‘Een schitterend antwoord’ mee. Verder ging het over het ‘eeuwig worst'lend rijk, Gij trots der avondlanden...’ en in het allerlaatste nummer was er een ‘ten huize van Herman, den SS-soldaat’.

In de ‘literaire periode’ (tot december '42) verschenen er artikels van Filip de Pillecyn, André M. Pols, Pol le Roy, Verschaeve, Willy Vaerwijck. Piet Van Aken, J.L. De Belder, R. Van Roosbroeck, René Verbeeck, Bert Ranke, Firmin Matthijs, Edgard Leonard, Vercnocke, Paul Lebeau, Walter Weyler, Maxim Kröjer, U. Van de Voorde, Karel Horemans, Michel Van Meensel, Richard De Cneudt, Korneel Goossens, Marcel Duchateau, Daan Boens, A. Strubbe, Frank Meyland, Jef Van de Wiele.

Het komt ons voor dat ‘Westland’ net als Laagland en Balming meer en meer pro-Duits werd naarmate het einde naderde. In een blad als ‘Nieuw-Vlaanderen’ was het net andersom. Tenslotte was er nog het culturele tijdschrift ‘Laagland’ dat vooral op de frontpagina radicale artikels liet verschijnen. De medewerkers waren Johan Sacré, Herman van Puymbrouck, Bert Ranke, Urbain van de Voorde, Sylva De Jonghe, André Pols, J. Truyts, Paul De Vree en Willy Vaerewijck.

Tekenend voor de sfeer was een artikel van 27 maart '43 ‘In de schaduw der heldenverering’ over de verdiensten van de ‘Germaanse SS in Vlaanderen’ die het opnam tegen ‘de horden van het Siberisch barbarendom’. En twee maand later haalde ‘Laagland’ hevig uit tegen bepaalde bisschoppen die ‘tot heil hunner bolsjewistische ziel een paaskaars opsteken’. Er werkten geen bekende figuren aan mee. De meeste artikels waren trouwens naamloos. Bekende bladen als ‘Dietsche Warande en Belfort’, na een discussie met de Duitsers door August Van Cauwelaert opgeheven in 1941, en ‘Streven’ hebben zich op het zuivere culturele vlak gehouden. ‘Vandaag’ (met ondermeer Albert Westerlinck en Jan Boon) werd in '42 verboden.

Cyriel Verschaeve (1874-1949)

Om de latere gedragingen van Verschaeve te begrijpen, is het noodzakelijk even dieper in te gaan op de invloeden die hij in zijn studentenjaren heeft ondergaan.
Hij was van huize uit geenszins Vlaamsgezind. Zijn broer, de procureur des Konings van Kortrijk bv. is het nooit geweest. Wat hem tot de Vlaamse beweging heeft gebracht, was vooral zijn contact met Robrecht De Smedt, een medestudent aan het seminarie in Brugge. De Smedt heeft op hem een zeer grote invloed gehad. De Smedt heeft trouwens tot 1914 Verschaeves teksten van taalfouten gezuiverd. Verschaeve werd eerst leraar in Tielt, voor hij in 1911 naar Alveringem trok. In zijn leraarstijd kreeg hij de buitenkans om twee vacantiecursussen te volgen in Duitsland. Dat heeft op hem een heel diepe indruk nagelaten. Vanuit het totaal geïsoleerde, saaie West-Vlaanderen met zijn traditionele theologische denkbeelden, kwam hij via Marburg, dat hem te intellectualistisch leek in 1898 in Jena terecht. Hij had één van de acht studiebeurzen gekregen die de regering

ter beschikking stelde aan taalleraren (4 voor colleges, 4 voor athenea).
In Jena liet hij zich inschrijven voor een cursus in de filosofie. Die moderne, niet-scholastieke theorieën waren voor hem een openbaring. Het contrast met het gesloten en bekrompen West-Vlaanderen was enorm. Jena was de bakermat van het vitalisme. Van toen af was Verschaeve geïmponeerd door het vitale, het krachtige. Trouwens, zijn beeldhouwwerken waren steeds krachtige figuren, ook zijn christusbeelden. In Jena kreeg hij een zeer sterke bewondering voor macht, vooral voor soldatenfiguren. Hierin ligt al een verklaring voor zijn grenzeloze bewondering voor de Oostfronters. In het Duitsland van Willem II kreeg zijn Germaanse ingesteldheid een flinke stimulans.
De Germaanse ruimte was voor Verschaeve niet beperkt tot Duitsland. Het kon evengoed IJsland of Engeland zijn. Hij zag het Germaanse element als een reactie tegen het Romaanse, het Latijnse element. Hij werd meegesleept in een irreële visionaire visie, 'trouw tot aan de dood en de krachten ten dienste van het volk'. Hij was geen theoreticus, maar een 'ziener', een profeet. Westerlinck noemde hem een 'laattijdig kind van de stervende romantiek'. Hij was als literator en ziener veel te laat geboren. Robrecht De Smedt zag in Verschaeve de nieuwe Rodenbach. Zijn faam nam van jaar tot jaar toe, vooral na de publikatie van 'Uren bewondering voor grote kunstwerken' (1908) zijn Rodenbachstudie (1909), zijn Artevelde-stukken (1909 en 1910) en zijn Passieverhaal (1912). Met zijn Ferdinand Verbiest in 1913 bereikte hij een hoogtepunt. Hij werd het idool van de katolleke studenten. Elias schreef in zijn 'Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte': 'Er gaat een Verschaeve-enthousiasme over het land dat de literaire critici met bezorgheid vervult omdat zij, na de verruiming van "Van Nu en Straks", een verenging vrezen in een conservatieve Rodenbachtraditie'.
Het toeval wilde dat Verschaeve's Alveringem achter het IJzerfront lag. De leiders van de frontbeweging zagen in hem de gedroomde raadgever. In elk geval heeft zijn optreden zijn populariteit in de Vlaamse beweging sterk

sterk doen toenemen. Verschaeve was van oordeel dat de Vlaamse inspanningen na de oorlog hun vruchten zouden afwerpen. De ontgoocheling bij de bevrijding heeft zijn houding in 1940-45 ongetwijfeld beïnvloed. Het misbruik dat men later van Verschaeve gemaakt heeft lag vooral in de politieke rol die men heeft laten spelen. Hij heeft dat nooit gezocht en was er duidelijk niet voor geschikt. Verschaeve heeft zich onmiddellijk naar de meest extreme richting gekeerd. Het VNV leek hem te mak. Zijn zin voor het geweldige, het totale bracht hem in contact met SS-Vlaanderen en de DeVlag. De heidense theorieen van een Rosenberg lagen Verschaeve natuurlijk niet, maar daar zou hij hem bij een eventuele ontmoeting wel op wijzen.
Over Verschaeve's betrekkingen met Nazi-Duitsland vóór mei '40 zijn geen precieze gegevens bekend, alhoewel er sprake is van contacten met SS-Hauptscharführer P. Eggert en SS-Sturmbannführer G. Scherden van het NSDAP-bureau in Aken.
De Duitse autoriteiten hechtten aan de medewerking van Verschaeve een enorme betekenis. Dat hij als katholiek geestelijke onvoorwaardelijk achter het nationaal-socialisme zou staan, had men niet direct verwacht. In een geheim verslag van von Falkenhausen werd de sympathiebetuiging van Verschaeve met een zekere verwondering vermeld (trotz seiner katholischen ‘Gläubigkeit’). Verschaeve had namelijk aan een Duitse plaatscommandant gezegd: ‘Die Weit muss Gott danken, dass er einen Hitler geschaffen hat. Der Anschluss Flanderns an das Deutsche Reich würde für die Flamen ein Glück sein’. Reeds vóór de oorlog werd Verschaeve in het Nationaal-socialistische Duitsland onder eerbetuigingen bedolven. Hij kreeg in 1936 samen met Streuvels en René De Clercq de Rembrandtprijs. In 1944 zou hij doctor honoris causa worden in Keulen en Jena. Dat men onmiddellijk aan hem dacht als voorzitter van de ‘Kultuurraad’, lag voor de hand.
De ‘Kultuurraad’ interesseerde hem nauwelijks. Hij was praklisch nooit aanwezig, tenzij er een vergadering was in Alveringem. Het failliet van de ‘Kultuurraad’ werd door de bezettingsautoriteiten en hun aanhangers grif toegegeven. De naam Verschaeve was vooral bruikbaar als de vlag die de lading moest dekken. Voor cultuurdagen, culturele manifestaties, enz... deed men tot in den treure op hem een beroep. Voor het praktisch werk was hij niet geschikt. Daarvoor had men Van Roosbroeck, de Pillecyn en Van De Wiele.
André Demedts en anderen mogen dan al beweren dat hij eigenlijk geen nationaal-socialist was, zijn kritiek tegenover het regime was onbetekenend in vergelijking met de vloed van sympathiebetuigingen, die hij bij elke gelegenheid ten beste gaf: ‘Het nationaal-socialisme is heidens, goed, maar daarover valt te praten... Het is niet meer dan een detail. In de strijd tegen de draak uit het oosten, moeten we onvoorwaardelijk aan de Duitse kant staan. Het is nu niet de tijd om voorwaarden te stellen...’ Uit persoonlijke getuigenissen en brieven van jongeren, bijvoorbeeld ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag in 1944, blijkt overduidelijk dat hij op velen een grote invloed heeft uitgeoefdend.

Op doodsprentjes van Oostfrontstrijders (17-18 jaar!) kan men lezen welk belang Verschaeve hechtte aan de kruistocht in het Oosten. ‘Deze oorlog is heillg, omdat hij gestreden wordt voor iets heiligs: het leven en al wat het aan schoonheid inhoudt’.
Hoe groot het gevaar was dat in het Oosten dreigde, drukte hij heel plastisch uit in ‘Kulturdienst des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich’:
‘Een-Reus rees in 't Oosten op. Reuzen hebben noch hoofd, noch hart maar monsterachtig veel muil en bulk, tanden en klauwen. Alles bedreigen ze 't schoonste 't liefste. Dat was de draak, de Antichrist, de dood die niemand kent, noch de moeder bij 't kind, noch Christus op het Kruls’.
Niet alleen om het rode gevaar in te dijken, ook om bij de Duitsers het recht op zelfbeschikking te kunnen opeisen, was het Oostfrontavontuur voor hem zo belangrijk. Voor Vansina volgde Verschaeve dezelfde gedachtengang als in 1914-1918. ‘Het geofferd bloed geeft recht’. België had het offer van Vlaanderen-aanvaard, maar het recht niet erkend. Verschaeve dacht dat Duitsland dat wel zou doen.
Maar het ging niet alleen om Vlaanderen of Duitsland maar ook om Rusland: ‘Want de bedoeling is de Russische ziel van een satanische dwang te bevrijden’.
Niettegenstaande de vele (vaak piepjonge) vrijwilligers kon Vlaanderen nog veel méér doen in de huidige ‘Titanenkamp’. Hoeveel beter was het niet in 1302: ‘Op 11 juli 1302 had Vlaanderen te kiezen tussen vrij zijn en slaaf zijn, op 11 juli 1944 heeft het te kiezen tussen mens zijn en beest. In 1302 stond heel het Vlaamse volk er, in 1944, enkele duizenden’

Toneel: Geen rijker kroon dan eigen schoon...

> ‘*De schouwburgen werden beheerd als banale kruidenierszaken, het “volksvreemde joodse element” had van de zaak een klatergouden dilettantenspel gemaakt, verpest door erotisme en intriges. Een ijzerdraaier werd acteur om 's morgens langer te kunnen slapen. Verwijfdheid was schering en inslag. Alleen snobs en Frans sprekende Joden namen daar vrede mee. Maar nu krijgt het bewuste volkselement een kans*.’
> (Volk en Staat, 4 juli 1940.)

Ook op toneelgebied, kwam het er voor de Bezetter op aan dat alles zijn normale gang ging. Wel werden er beperkingen opgelegd voor wat de keuze van de stukken betrof. Bovendien mochten joodse acteurs niet langer meer optreden. Dat zorgde alleen in Antwerpen voor problemen. De ster-actrice Ida Wasserman, de echtgenote van KNS-directeur Joris Diels, mocht de hele bezetting door niet optreden. Na de oorlog evenmin trouwens, maar dat is een ander verhaal.

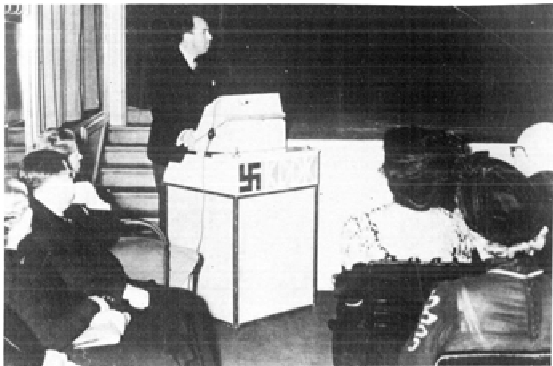
Over de benoemingen van de directeurs van de schouwburgen was er na de oorlog wel wat te doen. Zo was er in Gent geen eigen gezelschap vóór de oorlog. Met instemming van de bezettingsautoriteiten kwam daarin spoedig verandering. De nieuwe directeur Staf Bruggen, had ook in vredestijd een kans moeten krijgen. Hij was de meest aangewezen kandidaat. Hij genoot een groot prestige door zijn activiteiten in het Volkstooneel van dr. De Gruyter. Bruggen werd door het stadsbestuur benoemd in de zitting van 26 augustus 1940. Anseele was toen waarnemend burgemeester en zijn partijgenoot Cnudde schepen van cultuur. In ‘DeVlag’ legde men er herhaaldelijk de nadruk op dat Staf Bruggen Gent opnieuw had omgevormd, tot een ‘burcht van gezond Vlaams toneelleven en tot een haard van Germaanse Kunst- en Kultuurspreiding’. Die verwijzingen naar de Duitse steun kunnen wel een bijbedoeling gehad hebben. Bruggen had regelmatig hoogoplopende ruzies met de Propaganda-Abteilung en stond bij DeVlag niet in een geur van heiligheid. De reden was duidelijk. Bruggen speelde volgens hen onvoldoende Duits werk. Het eerste seizoen werden alleen Nederlandstalige stukken gespeeld. Later bleek dit niet houdbaar, maar de Duitse stukken bleven op het repertoire een bescheiden plaats innemen. Voor het seizoen 1942-43 stonden er slechts twee op het programma, de ‘Urfaust’ van Goethe en ‘Kabale und Liebe’ van Schiller.

Het kwam meer dan eens tot wrijvingen met de Propaganda-Abteilung. Een eerste ernstig incident deed zich voor tijdens het seizoen 1942-'43 naar aanleiding van de bewerking van Dickens' ‘Scrooge en Marley’ door Veterman. De joodse afkomst van Veterman zat de Propaganda-Abteilung dwars en regisseur Michel Van Vlaenderen zag zich gedwongen het stuk kort voor de opvoering te herwerken. In het vorige seizoen was het stuk van Timmermans ‘Waar de ster bleef stille staan’, eveneens in een bewerking van Veterman door de mazen van de censuur geglipt. Het weekblad ‘Laagland’, dat sterk aanleunde bij ‘DeVlag’, deed alsof er niets aan de hand was: ‘Regisseur Van Vlaenderen die ook voor de toneelbewerking zorgde, had een zeer goed aangepast decor verwezenlijkt; verschillende plans lieten hem toe, zonder langdurende tooneelveranderingen de talrijke tafereelen te verbinden. Het publiek toonde voldaanheid over deze welverzorgde vertooning’. Ook naar aanleiding van de opvoering van ‘Charade van de advent’ van Johan Daisne waren er problemen.

Daarin meende men in Nieuwe-Ordekringen vrijmetselaarsmotieven te ontdekken. Toch wenste het zelfde ‘Laagland’ ‘stadsgenoot’ Johan Daisne ‘goed heil’ toe. Er kwamen meer en meer conflicten en uiteindelijk resulteerde dat in de aanhouding van Michel Van Vlaenderen. Hij werd na twee weken opnieuw vrijgela-

1

2

3

4

5

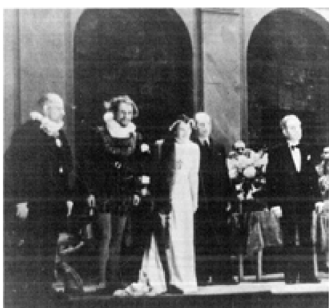

WEDEROPSTANDING

6

7

8

9

(1) Joris Diels. (2) Ida Wasserman. (3) Voordracht van Joris Diels in Berlijn op 10 november 1941. Voordracht van Joris Diels over toneel. (4) Het gezelschap van KNS-Antwerpen tijdens de bezetting. (5) Het nieuwe-ordestuk 'Tijl Uilenspiegel', opgevoerd door het Volkstoneel van Marcel Ameye (rechts). (6) Wellicht het enige toneelstuk met een nationaal socialistische inhoud, 'Wederopstanding' van Frans Demers (7). (8-9) Voorstelling van Egmont van Goethe door KNS-Gent.

ten. Alhoewel Staf Bruggen na de oorlog geschorst werd, was hij er altijd in geslaagd de Bezetter zoveel mogelijk uit de weg te gaan. In tegenstelling tot KNS-Antwerpen kwamen er in Gent geen Duitse gastregisseurs en Staf Bruggen nam geen uitnodigingen aan om in Duitsland op te treden. Om zijn weigering geloofswaardig te maken, regisseerde hij na 1942 nog nauwelijks.

Heel anders was de situatie in Antwerpen. Daar werd Joris Diels, die vóór de oorlog al directeur was, opnieuw benoemd. Diels was in mei '40 naar Frankrijk gevlucht waar hij geprobeerd had een fronttoneel op te richten. Daarvoor werd hij zelfs hevig aangevallen in ‘Volk en Staat’. Het stadsbestuur en de acteurs van de KNS wilden hem evenwel terug. Wel kon zijn Joodse echtgenote, Ida Wasserman, niet langer meer optreden. Om zijn vrouw en haar familie te beschermen heeft Diels heel wat toegevingen moeten doen. Op 1 april 1942 werd hij benoemd tot directeur-generaal van de KNS en de KVO. Hij nam de artistieke en financiële leiding van beide instellingen waar. Lode Monteyne werd directeur van de KNS en Jef Sterkens bleef directeur van de KVO. Een jaar later ging Sterkens naar het Brusselse Alhambratheater over, ter vervanging van de zieke Adolf Clauwaert. In het repertoire van de KNS was niets te merken van een ideologische invloed van het nationaal-socialisme. Wel werd er zoals elders veel aandacht besteed aan Nederlandstalig werk en klassieke stukken. Het openingsstuk van het seizoen 1940-'41 was ‘De leeuw van Vlaanderen’ van Frans Meire. De opvoering was bedoeld als een postume hulde aan de auteur, gesneuveld tijdens de achttiendaagse veldtocht.

Ook in KNS-Antwerpen was er weinig verschil tussen het vooroorlogse repertoire en dat tijdens de bezetting. Wel mochten er geen stukken van joodse auteurs opgevoerd worden. Een erg populair auteur als Herman Heyermans kreeg dus geen kans meer. In principe konden ook Engelse, Amerikaanse en Russische stukken niet meer, maar toch stonden naast Shakespeare, O'Casey en Shaw ook nog Williams en de Amerikaan Day op het programma. Onder de Duitse auteurs waren het vooral de grote namen die veel opgevoerd werden: Goethe, Schiller, Kleist, Lessing, Grillparzer en Hebbel.

‘Nieuwe-Orde’-stukken kwamen niet voor. Wel was er in 1941 een opvoering van ‘Napoleon of 100 dagen’, van Sforsano en... Mussolini. Zonder in de keuze van dit stuk ‘een regelrechte knieval voor de nieuwe machthebbers’ te zien, is het toch wel tekenend voor de ‘nieuwe tijd’... Diels organiseerde in juli 1942 een feestweek van het Duitse klassiek drama. De propagandistische waarde van deze stukken zal wel niet zo groot geweest zijn. Het waren onschuldige stukken als Minna von Barnhelm van Lessing, Goethe's ‘Urfaust’, Schillers ‘Kabale und Liebe’ en ‘Don Carlos’, ‘De Gebroken Kruik’ van Kleist en Genoveva van Hebbel. Hij trad met zijn gezelschap ook op in Duitsland en sprak er in 1941 aan zes universiteiten over toneel.

Volgens de Krijgsraad die hem in 1948 vrijsprak, zou ‘er tegen deze voordrachten in vredestijd niets in te brengen zijn’. In oorlogsomstandigheden vond men dit evenwel ongepast. Wat de reizen naar Duitsland en het optreden van Duitse gastregisseurs bij de KNS betreft, speelde de toneelreferent van de Propaganda-Abteilung, Philipp Vogel, een grote rol. Om zich geloofwaardig te maken bij zijn chefs, legde hij nog meer nadruk op de goede betrekkingen tussen de KNS en Duitsland. Vooral het grote aantal Duitse stukken in het repertoire, althans tot 1942, werd goed in de verf gezet. Nochtans ging het altijd om klassiek werk, dat ook vóór de oorlog gespeeld werd. Wel was het logisch dat er tijdens de bezetting meer Duitse stukken gespeeld werden.

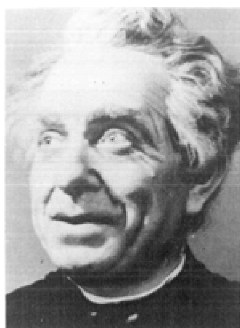
Door het verbod op Russische, Engelse en Amerikaanse stukken was de keuze immers erg beperkt.

Het Nederlandstalig repertoire was ook niet zo uitgebreid. Daarbij kwam nog dat een successchrijver als Herman Heyermans op de zwarte lijst stond. Herhalingen van vroeger gespeelde stukken waren in die periode haast uitgesloten. Er werd van een toneelgezelschap verwacht dat het steeds nieuwe dingen bracht.

Blijkbaar waren de bezettingsautoriteiten niet zo opgetogen over het 'Germaanse' karakter van onze toneelwereld, zodat men in 1942 overging tot de heropening van de Brusselse Alhambra. Hoe dat precies in zijn werk is gegaan werd door toneelreferent Philipp Vogel van de Propaganda-Abteilung in detail beschreven in 'DeVlag' van oktober 1942. De Alhambra moest 'potentiële volksche krachten ontbolsteren en wat door verbastering was terloor gegaan, te-

1

2

3

4

5

6

7

(1) Het gezelschap van KNS-Gent. (2) KNS-directeur Staf Bruggen. (3) KNS-regisseur Michel Van Vlaenderen. (4) Volksschouwburg 'Alhambra' in Brussel. (5) Het gezelschap Jan Cammans op tournee bij de Vlaamse arbeiders in Duitsland: links Jan Cammans, midden Nand Buyl, uiterst rechts Jet Cabanier. (6) Renaat Grassin als het Ketje. (7) Grassin (met pijp) in zijn vertrouwde omgeving...

rugwinnen door een zuiver Germaanse levenshouding en wereldbeschouwing'. De Duitsers deden een beroep op de oud-activist Adolf Clauwaert die ook in 14-18 de Alhambra beheerde.

Er kwam veel hulp uit Duitsland. De schouwburg was goed uitgerust. Er was niet alleen toneel maar ook opera, operette en ballet. Naast de Vlaamse stukken van Oger, (Mark Liebrecht), Putman en Frans Demers (het Oostfrontersdrama 'Wederopstanding') stond er vanzelfsprekend ook heel wat Duits werk op het programma. In 1942 werd (de zieke) Clauwaert opgevolgd door Jozef Sterkens, ex-directeur van KNS-Antwerpen. De KVS liep leeg omdat de Alhambra er de beste acteurs weghaalde. De salarissen en de werkomstandigheden waren er heel wat beter.

Waar KNS-Antwerpen en KNS-Gent stadstheaters waren (in Gent vanaf augustus '40) bleef de toestand in KVS Brussel zoals hij was. Tot het einde van de oorlog werd de schouwburg in concessie gegeven. Filip de Pillecyn, ging hevig tekeer tegen het manke beleid van de KVS. Hij had het vooral tegen de liberale directeur, die het met logesteun zover zou geschopt hebben. In 1942 werd door 'DeVlag' in samenwerking met 'Kraft durch Freude', een rondreizend gezelschap opgericht, de algemene leiding was in handen van Pol Le Roy. Voor de artistieke leiding stond Marcel Ameye in. Onder de bekendste acteurs behoorden Renaat Grassin en Victor Moeremans. De stukken waren wel meer van ideologische aard. Het Volkstoneel trad voornamelijk op voor Vlaamse arbeiders in Duitsland. Het streefde de versteviging na van de 'geestelijke betrekking tussen Vlaanderen en het Rijk', en het beklemtonen van 'Vlaanderens Germaanse lotsbestemming'.

Het amateurtoneel

Tijdens de oorlogsjaren waren de amateurgezelschappen ongemeen actief. Er was voor elke vertoning wel een toelating nodig maar daarvoor stond de overkoepelende organisatie ATC in, onder leiding van Frans Haepers. ATC was samen met VIVO, VNZ, VVM (muziekmaatschappijen), ondergebracht in 'Volk en Kunst' eveneens onder leiding van Frans Haepers. ATC verkreeg zonder veel problemen de toestemming voor de bij haar aangesloten verenigingen. Er werden zelfs stukken opgevoerd van nochtans verboden Engelse, Amerikaanse en joodse auteurs. Bij heel bekende auteurs was dit niet mogelijk. Meestal werd er een mouw aan gepast door de naam van de vertaler te gebruiken. Op een bepaald ogenblik werd er door de Duitsers bezwaar gemaakt tegen het stuk 'Waar de ster bleef stille staan' van Timmermans en Edward Veterman (van Joodse afkomst). Op aanraden van Frans Haepers werd de naam Veterman na einde '42 niet meer vermeld. Vertalingen uit het Frans stonden eveneens in een ongunstig daglicht, zeker als het stukken waren van een bekeerde jood zoals Henri Ghéon. En toch werden zij tientallen keren opgevoerd. Ook Antoon Coolen mocht normaal niet opgevoerd worden. Hij stond in Nederland op de zwarte lijst door zijn verzet tegen de Kultuurkamer. Als er al eens een toneelreferent van de Propaganda-Staffel extra hard optrad, werd er van zijn vervanging onmiddellijk gebruik gemaakt om het verbod te omzeilen. Er was ook een semi-professioneel gezelschap van 'Winterhulp'. Het trad geregeld op in de provincie Antwerpen, maar was a-politiek en leunde niet aan bij de bezetter of VNV en De Vlag. Zij voerden zelfs een (verboden) stuk van Anton Coolen op.

Ook amateurgroepen trokken naar Duitsland, bv. ‘De Gezellen van het Gravensteen’ o.l.v. mevr. Van Ooteghem. In 1941 voerden ze Lanceloet van Denemarken op in Weimar. In februari '42 was er in Hamburg een Vlaamse toneelweek. Het jong Vlaams toneel Kortrijk voerde er ‘De gecroonde leersse’ en een stuk van Willem Putman op. De organisatie was in handen van de DeVlag.

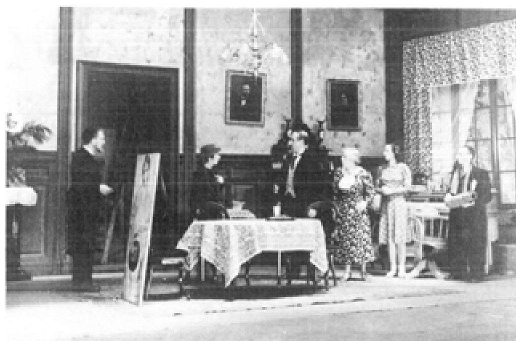

PROGRAMMA
KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE SCHOUWBURG
Directie: JORIS DIELS

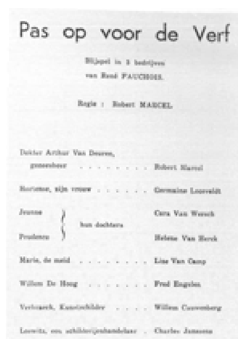
Tooneeljaar 1940-41 — Nr. 1
Van 28 September tot 10 October 1940

Directeur JORIS DIELS
wenscht zijn abonnenten en bezoekers
Hartelijk Welkom

1

2

Pas op voor de Verf

Blijspel in 3 bedrijven
van René FAUCHOIS.

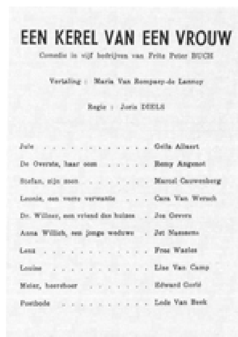
Regie : Robert MARCEL.

Dokter Arthur Van Deuren, geneesheer . . . . Robert Marcel
Hortense, zijn vrouw . . . . . . Germaine Loovaldt
Jeanne } hun dochters — Cora Van Wesch
Prudence } hun dochters — Helene Van Herck
Marie, de meid . . . . Lise Van Camp
Willem De Hoog . . . . Fred Engelen
Verhaeck, Kunstschilder . . . . Willem Cauwenberg
Loewitz, een schilderijenhandelaar . Charles Janssens

3

4

EEN KEREL VAN EEN VROUW

Comedie in vijf bedrijven van Fritz Peter BUCH

Vertaling : Maria Van Rompaey-de Lannoy

Regie : Joris DIELS

Jule	Gella Allaert
De Overste, haar oom	Remy Angenot
Stefan, zijn zoon	Marcel Cauwenberg
Leonie, een verre verwante . . .	Cara Van Wersch
Dr. Willner, een vriend des huizes .	Jos Gevers
Anna Willich, een jonge weduwe .	Jet Naessens
Lena	Fros Waeles
Louise	Lise Van Camp
Meier, boerdheer	Edward Gorlé
Postbode	Lode Van Beek

5

6

Wat Jonge Meisjes droomen

Een comedie van ALFRED DE MUSSET
Metrische vertaling door BEN ROYAARDS.

PERSONEN :

Hertog Laërte	Gaston Van der Meulen
Graaf Irus, zijn neef	Fred Engelen
Silvio	Edward Deleu
Ninon } tweelingsdochters van den Hertog	Georgette Hagedoorn
Ninette } tweelingsdochters van den Hertog	Helene Van Herck
Flora, een dienstmaagd	Nora Oosterwijk
Spadille } Bedienden	Charles Janssens
Quinola } Bedienden	Fred Van Camp

De plaats der handeling is daar waar men verkiest.

Regie : BEN ROYAARDS.

DE GEBROKEN POT

Blijspel van HEINRICH VON KLEIST
Metrische vertaling door JORIS DIELS

PERSONEN :

Breidel, Raadsheer	Edward Gorlé
Adam, Dorpsrechter	Jos Gevers
Licht, Schrijver	René Bertal
Martha Kriel	Jeanne De Coen
Eva, haar dochter	Gella Allaert
Robbrecht, een jonge boer	Robert Marcel
Brigitta	Lize Van Camp
Liza	Cara Van Wersch
Greta	Jet Naessens
Bediende van den Raadsheer	Hector Camerlynck
Veldwachter	René Van de Putte

De handeling speelt zich af in een Nederlandsch dorp bij Utrecht.

Regie : JORIS DIELS.

7

(1) Programma van KNS-Antwerpen bij de opening van het seizoen 1940-1941. (2-7) 'Kaskrakers' tijdens de bezetting

Film: Waar blijven de Potemkins?

> '*Geef de menschen morgen een Amerikaansche film en lever ze weer over aan de joden, en ze zullen niet eens treuren over het verloren paradijs. Ze weten het niet. Het is hun schuld niet...*'.
> (DeVlag nr. 3, 1944.)

Invasie op het witte doek...

Vóór de oorlog was er in ons land slechts zelden een Duitse film te zien. Onmiddellijk na de inval werd de weg geëffend voor de Duitse 'filminvasie'. Engelse en Amerikaanse films werden onmiddellijk verboden. De Franse Film werd nog wel geduld, maar er werd een strenge selectie doorgevoerd. In Vlaanderen mochten de Franse films alleen in Duitse na-synchronisatie vertoond worden. Vóór elke film moesten de Duitse UFA-actualiteiten vertoond worden. De bezetter voelde al vlug aan dat de scherpe hoeken wat moesten afgezwakt worden. Er werd een Vlaamse cineast ingeschakeld, Germaan Baert. Later werd een beroep gedaan op de Pathé-ploeg.

De filmsector werd grondig dooreengeschud.

De 'Vereniging van Cinema-bestuurders' en de 'Syndicale Kamer voor filmverhuurders' vormden samen de 'Filmgilde', onder de leiding van Jan Van der Heyden. De 'Gilde' was aangesloten bij de in Berlijn gevestigde 'Internationale Kamer'.

De afdeling 'exploitatie' van de 'Internationale Kamer' was in Brussel ondergebracht en de voorzitter was de Rexistische architect Camille Damman. Zowel de filmverhuurders als de producers moesten zich aan strenge beperkingen onderwerpen: elke distributeur moest een vergunning krijgen van de Propaganda-Abteilung, er werden 60 kantoren gesloten, wat de controle vergemakkelijkte, Amerikaanse en Britse films werden vanaf augustus 1940 verboden, Joden en vrijmetselaars werden zowel uit de distributie- als uit de produktiesector geweerd.

Van de 'Filmgilde' ging weinig invloed uit, wat zelfs in pro-Duitse middens werd toegegeven. 'DeVlag' spuwde net vóór de bevrijding nog maar eens zijn gal uit over de 'syndicale' en politiek weinig actieve leiding van de 'Filmgilde': 'Niettegenstaande het uitstekend technisch werk was de Filmgilde nog niets meer dan een zuiver syndicaat,... dat kultuurpolitisch niet hoger stond dan dat der brouwers en likeurstokers'. Heel belangrijk in dit artikel was de opvatting dat de keuze van het repertoire moest ingegeven worden door het Duits belang... De beperkte verspreiding van de film 'Heimkehr' werd sterk betreurd: 'het Duitse prestige kon er nochtans slechts bij winnen, wanneer het grote publiek mocht leren hoe het nationaal-socialistisch Duitsland hen, die in den Führer geloven... niet in de steek laat, niet vervolgt, niet broodrooft. Er werd betreurd dat de Duitse film niet gebruikt werd 'voor het veroveren van de Germaanse positie hier te lande'. Men had wat het filmbeleid betrof dus vele steken laten vallen, maar de bevolking liet het blijkbaar niet aan haar hart komen.

Vier jaar na het succes van ‘Jud Süss’ kon de leiding van de ‘Filmgilde’ blijkbaar niet loskomen uit het ‘maquis van het Belgisch affairisme, waarin ze versukkelde door het klein-politiek opzet van de enen en de boekhouderskortzichtigheid van de anderen’... De oorzaak van deze mislukking moest blijkbaar gezocht worden in de ‘Belgische staatsgeest’ die elke poging tot ‘verheffing van den volksgeest’ in de kiem smoorde. Op commercieel gebied hadden de verdeelhuizen goede zaken gedaan, maar het ‘Belgische filmwezen bleef’ overeind als een schoon gebouw met lege, zielloze kamers.

DE CINEMAWERELD

Staat en Cinematografie

HOE DE RIJKSREGEERING HET FILMBEDRIJF OPVAT

Enkele grondbeginselen, vastgelegd door den Rijksminister voor Propaganda

1

2

3

4

(1) Ook de wereld van de film onsnapte niet aan de centralisatieplannen van de bezetter. (2) Aankondiging van de succesrijke Duitse film 'Rembrandt' in een drankgelegenheid die voor sommigen wél en voor anderen niet toegankelijk was... (3-4) Verfilming van de Vlaschaard door Barlog

In tegenstelling tot wat men zou verwachten kregen de filmbezoekers meer te zien dan alleen maar propagandafilms. Wel trokken ‘Stukas’ en ‘Jud Süss’ heel wat volk, maar al vroeg besloot de Propaganda-Abteilung de meer radicale films niet te vertonen in de gewone zalen, maar wel op speciale voorstelling van de collaboratiegroeperingen.

De anti-Britse prent Ohm Krüger, werd in de pers aangekondigd, maar werd uiteindelijk van het programma afgevoerd. Ook de films van Leni Riefenstahl werden hier nauwelijks vertoond.

De Duitse filmwereld zag nogal vlug in dat er meer te verwachten viel van ontspannings- en avonturenfilms waarin haast ongemerkt ideologische trekjes verscholen zaten. Zo was de ‘slechte vrouw’ in de succesfilm ‘Die gold'ne Stadt’ vanzelfsprekend een Slavische. In vele films werd erg veel nadruk gelegd op de inzet voor de gemeenschap. In de comedie ‘Mein Sohn, der Herr Minister’ werd het verdorven democratisch systeem in Frankrijk gehekeld. Zelfs in amusementsfilms als ‘Wünschkonzert’ werd ingespeeld op de oorlogssituatie. De meeste films waren evenwel pretentieloze komedies. De muzikale film kende een hoogtepunt. ‘Operette’, ‘Wir machen Musik’, ‘Wienerblut’, ‘Bel ami’, ‘Es war eine rauschende Ballnacht’, kenden veel succes. Marika Rökk, Zarah Leander, Heinz Rühmann waren de grote vedetten in het lichte genre. Daarnaast werden er ook films vertoond die nogal ‘gewaagd’ leken. Ophefmakend in dat verband was ‘Het bad in de schuur’, die voor een ‘erotische’ film in die tijd vrij ver ging. Ook ethische problemen kwamen aan bod, bijvoorbeeld in ‘Ich klage an’, waarin het euthanasie-vraagstuk aangepakt werd. De meest waardevolle films van de bezetting waren ongetwijfeld ‘Rembrandt’, ‘Friedemann Bach’, ‘Romanze in Moll’, ‘Immenhof’ en ‘Opfergang’. ‘Der grosse König’ ging over Frederik de Grote. De gelijkenissen met Hitler waren erg opvallend. Bepaalde films hadden hier nogal wat succes, maar werden in Duitsland niet vertoond. Dit was het geval met de deprimerende ‘Titanic’. De regisseur Herbert Selpin was kort voor de voltooiing van de film om ‘defaitistische’ redenen aangehouden en overleed in verdachte omstandigheden. Zijn naam werd niet eens vermeld op de generiek, wel die van een onbekende medewerker, Harold Bratt. De critici waren daarvan ongetwijfeld op de hoogte, maar zwegen in alle talen.

Het schone lichaam zonder ziel...

De eigen produktie stond als gevolg van de oorlogsomstandigheden op een laag pitje. Er was vooral een groot gebrek aan pellicule. Er werden naast de firma van Jan Van der Heyden enkele kleinere firma's gesticht, maar alleen voor kortfilms. Van der Heyden had het monopolie voor het maken van langspeelfilms. Dat werd hem na de oorlog dan ook zwaar aangerekend. De keuringscommissie van de ‘Gilde’ moest de scenario's en de draaiboeken goedkeuren. Ook na de montage werd de film nog eens aan het oordeel van de commissie onderworpen. De producenten kregen wel een percentage op de inkomsten. De eerste film die goedgekeurd werd, was Schoukens' cultuurfilm ‘Het ontstaan van de stad Brussel’. Erg belangrijk was ‘Boerensymfonie’ van Storck, geproduceerd in opdracht van de ‘Landbouw- en voedingscorporatie’.

De meeste Vlaamse films waren kortfilms. De sterkst geëngageerde film was ongetwijfeld ‘Vlaanderen te Weer’ van Frans Develter, geproduceerd voor de filmschool ‘Narafi’ in opdracht van de DeVlag. De film was technisch beneden peil en niettegenstaande de propagandistische toon werd hij zelfs in ‘Le pays réel’ gekraakt. De film van Develter bestond uit 3 delen. Het derde ging over Vlaanderen en de nationaal-socialistische revolutie.

Eveneens in 1943 realiseerde Jan Meeuwissen ‘Deutsche Grösse’ waarin hij de grootheid van het Reich bezong.

De andere kortfilms waren onschuldig van inhoud, o.a. films over de duivenmelkers van Fons Robberechts, ‘Winterhulp’ van Charles Dekeukeleire, Van Eyck, Memling, e.a.

De langspeelfilm was het monopolie van Jan Van der Heyden, de voorzitter van de filmkamer. Samen met zijn Duitse levensgezellin Edith Kiel produceerde hij de kluchtfilms over Janssens en Peters, ‘Veel Geluk, Monika’, ‘Een aardig geval’ en ‘Antoon de Flierefluiter’, waarvoor het scenario en de dialogen geschreven

werden door Felix Timmermans.

Bij de nasynchronisatie van de Duitse ‘Vlaschaard’ werd een beroep gedaan op bekende toneelacteurs als Arthur van Thillo, Rezy Verschueren, Gaston Van der Meulen, Jos Gevers, Antoon Van der Plaetse, Remy Angenot, Piet Bergers en Jet Naessens. De vertaling was van Mon De Goeyse, verbonden aan de leiding van Zender Brussel.

In alle bladen kregen propagandafilms als Jud Süss, Stukas, en Hitler junge Quex uitstekende kritieken. De Duitse films werd in alle toonaarden geprezen. In het eerste bezettingsjaar werden de wekelijkse filmactualiteiten uitvoerig belicht. Eén van de meest actieve critici was Jeanne De Bruyn, bestuurslid van de VNV-vrouwen. Vóór de oorlog werkte ze bij ‘de Standaard’. In ‘Nieuw Vlaanderen’ en ‘Volk en Staat’ hield zij wekelijkse pleidooien voor de Duitse film. Haar visie op de Duitse film is na mei 1940 verrassend vlug gewijzigd. In ‘Nieuw Vlaanderen’ van 7 januari '39 vond ze nog dat de Duitse filmproduktie op een bedroevend laag niveau stond, Riefensthals ‘Olympiafilm’ uitgezonderd: ‘Al melodrama en zielloze avonturenfilm wat de klok slaat. En die Zarah Leander!...’

Jeanne De Bruyn was niet de enige filmcriticus die de verdiensten van de Duitse film bezong, tenminste zolang de bezetting duurde. In ‘Laagland’ van 22 mei 1943 schreef Michel Wendelen over het grote verschil tussen de Amerikaanse Westerns en de Duitse films. Dat was vooral duidelijk in het happy-end. In de Amerikaanse Western gaat het over een om zich heen schietende ‘cowboy’ op een ‘zeer verstandig ros-dat-de-weg-alleen-wel-weet’. ‘In de Duitse film daarentegen krijgen we een meer tragisch slot: het zelfoffer van de held voor de gemeenschap’.

Muziek: Nieuwe Tijden, nieuwe geluiden...

> '*Men zou vooralsnog de vraag kunnen opwerpen of het überhaupt nog te verantwoorden is dat er te midden van een zoo geweldigen strijd, die het eenvoudige leven zoowel van ieder van ons als dat van ons volk en van ons ras op het spel zet, nog aan muziek gedaan wordt, nog gemusiceerd wordt?*'
> (DeVlag, oktober 1943.)

Wat betekent de term 'culturele collaboratie' als men het over musici heeft? In de literatuur, de plastische kunsten en de film waren er al eens ideologische ontsporingen, bv. een ode aan Hitler, anti-geallieerde karikaturen en nazi-getinte films. In de muziek was het propagandistisch karakter minder opvallend. Wel werden er veel Vlaamse strijdliederen geschreven, maar toch was er heel weinig tendentieuze muziek, op enkele liederen voor het Vlaams Legioen, de NSKK en de Zwarte Brigade na. Er waren wel meerdere musici met een sterker sympathie voor de Nieuwe Orde, maar op uitzondering van Walter Weyler en Paul Douliez waren er weinig die in nationaal-socialistische geest gingen werken.

De algemene indruk is zo dat de meeste musici zich slechts weinig vragen stelden. Het was vooral door deelname aan politieke manifestaties, Vlaams-Nationale Zangfeesten en IJzerbedevaarten, dat sommige artiesten een bepaalde reputatie kregen. Het kon alleen op dat domein zijn dat Walter Weyler einde 1942 een enorme vooruitgang vaststelde. In 'DeVlag' van november 1942 schreef hij immers: 'Er is in ons land, in het gezamelijke domein van de cultuur wellicht geen gebied, waarop de Duits-Vlaamse samenwerking zo harmonieus en zo organisch voortschrijdt als in dat van de muziek'.

Zo was er in Brussel het Muziekfonds onder leiding van Adolf Clauwaert, en later het symfonieorkest met als bezielende figuren Schoemaker, De Goeyse en Weyler. Daar werd wel een speciale inspanning gedaan om de Duitse invloed via de muziek te verspreiden... Walter Weyler, muziekreferent van 'DeVlag' zette zijn beste krachten in om de Duits-Vlaamse muzikale betrekkingen te promoveren. En dan was er nog de componist Emiel Hullebroeck, leider van de 'Kunstenaarsgilde'.

Om een idee te krijgen van de 'Volkse' gezindheid van een flink deel van onze musici krijgen we aanwijzingen in een gedateerd rondschrijven van de cultuur-afdeling van het VNV-Hoofdkwartier. Einde 1940 of begin 1941 richtte het VNV-Bestuur zich tot de bevriende burgemeesters en schepenen. Het drong er op aan dat er geen kunstenaar zou worden opgenomen in de jury's van de muziek-academies en conservatoria 'indien hij niet volstrekt betrouwbaar is als volksgebonden mens; en dus naast zijn artistieke kwaliteiten ook waarborgen biedt op Vlaams-Nationaal gebied'. En dan volgt een vrij onvolledige lijst van kunstenaars die voldoening schonken op dat punt: Jef Tinel, Maurice Fauconnier, Lieven Duvosel (overleden begin '41), Gaston Feremans, Renaat Keldermans, Jef Van Hoof, Jef Horemans, Willem De Meyer, (VNZ) Armand Preud'homme, Marcel Oger (later Marc Liebrecht), Karel De Schrijver, Fernand Van Durme, Emiel Hullebroeck (leider van de Kunstenaarsgilde), August Corbet en Karel De Brabander. Dit betekende nu niet dat al deze musici zich zomaar voor de Duitse kar lieten spannen.

Een belangrijke figuur in de kunstenaarswereld van de bezetting was Emiel Hullebroeck. Hij was vanaf februari 1940 voorzitter van de ‘Federatie van Vlaamse kunstenaars’ (later de ‘Kunstenaarsgilde’). Zijn collaboratiedaden zullen wel meer verband gehouden hebben met het creëren van een atmosfeer, waarin iedereen er toe aangezet werd rustig verder te doen en gebruik te maken van de ‘totale ommekeer van mei '40’. De clausule uit de statuten waarbij joden en leden van geheime genootschappen

1

2

3

4

5

6

(1-2) De Vlaamse bard Willem De Meyer. (3) Jef Van Hoof, dirigent op de Mechelse cultuurdagen in 1943. (4) Ernest Claes en Renaat Veremans. (5) Gaston Feremans volgde Meulemans op als hoofd van de muziekafdeling van Zender Brussel. (6) Concert met Arthur Meulemans bij Zender Brussel.

geen lid konden worden van de ‘Kunstenaarsgilde’ kwam vroeg, namelijk al in oktober 1940. Vele andere verenigingen hebben die uitsluiting nooit zo nadrukkelijk gepropageerd. Trouwens de kans dat een joodse kunstenaar zou toetreden, was heel klein. Er waren immers weinig nederlandstalige joden.

Hullebroeck trad ook evenveel op als zijn collega's, namelijk op Vlaams-nationale zangfeesten, 11-juli-vieringen, Zender Brussel, enzovoort.

De aanwezigheid van VNV-ers en DeVlag-leden in het organisatiecomité was voldoende om na de bevrijding last te krijgen, ook al werden er uitsluitend Vlaamse en Zuidafrikaanse liederen gezongen. Weigeringen zijn ons niet bekend. Wel waren optredens op uitgesproken ‘nieuwe-orde-manifestaties’ al minder voorzichtig. Hier ging de dirigent of solist zijn sympathie betuigen voor die organisatie en meewerken aan een zekere sfeer. Althans zo werd het door velen bekeken. Vandaar ook de reacties na de oorlog.

In dat verband kunnen we ons beperken tot het voorbeeld van Gaston Feremans. Hij was van '42 tot '43 hoofd van de muziekdienst van Zender Brussel. In '43 werd hij directeur van de muziekacademie van Aalst. Hij had ook een eigen zangvereniging ‘Het Vendel’, waarmee hij op alle mogelijke manifestaties optrad, ondermeer op VNV- en ‘DeVlag’-feesten (zevenmaal van half maart tot 1 april 1942), de Tollenaereherdenking van Zender Brussel (22 januari '43), bijeenkomsten van VNSJ en de ‘Vlaamsche Wachtbrigade’. Feremans verliet Zender Brussel op 31 december 1943. Dit gebeurde naar aanleiding van het zoveelste conflict met de Duitsers. Zijn voorganger Arthur Meulemans was om dezelfde reden weggegaan.

Een andere grote naam was Jef Van Hoof. De moeilijkheden die hij na de oorlog ondervond hielden zowel verband met zijn benoeming tot directeur van het Antwerps Conservatorium, als met zijn optredens. Hij trad al eens op voor de Dietsche Meisjesscharen onder andere op 11 augustus '43 en voor Zender Brussel en natuurlijk ook op de Vlaams Nationale Zangfeesten en cultuurdagen.

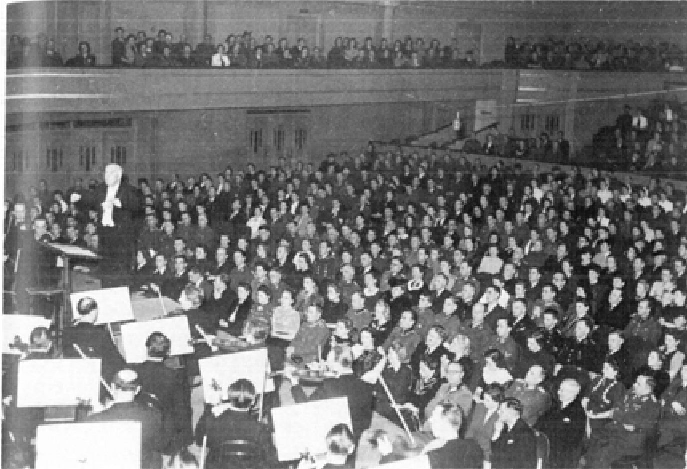
Even actief was Armand Preud'homme. Hij was ondermeer dirigent van de VNV-harmonie en van maart tot mei 1944 leraar aan de ‘Heimschule Koningshof’ te Schoten. Bovendien trad hij op bij elke culturele manifestatie. Na de oorlog had hij het wel moeilijk maar werd hij buiten vervolging gesteld.

Even omstreden als de optredens op allerleid manifestaties was de benoemingspolitiek tijdens de bezetting. In Antwerpen kwamen vanaf 1942 de KNS en de opera onder het beheer van Joris Diels. Sterkens bleef nog één jaar directeur van de KVO, maar ging in 1943 over naar de Brusselse Alhambra.

In Gent werd een einde gemaakt aan het bijna honderdjarig bestaan van de Franstalige opera. De aangewezen man als directeur was Hendrik Caspeele. Hij was een gewaardeerd regisseur, libretto-schrijver en operakenner. Vóór de oorlog was hij verbonden aan de Antwerpse opera en regisseerde hij revues en operettes, zowel in Vlaanderen als in Nederland. Vóór de oorlog zag ‘Het Laatste Nieuws’ in hem de geschikte man om van de Gentse opera iets degelijks te maken. De artistieke ervaring van Caspeele gaf de doorslag, zowel bij het oude schepen-college - met de socialist Désiré Cnudde als Schepen voor cultuur - als bij de Duitse stadscommandant die heel beslagen was op operagebied. Caspeele had het niet gemakkelijk. Vooreerst was er de concurrentie van de opera van Rijsel en de Brusselse Alhambra. Rijsel ‘plunderde’ het ballet van de Gentse opera leeg. Twee Russische dansers en een Russische balletmeester trokken er naartoe. Maar... dank zij de financiële steun van

de Duitsers kon het Alhambra hogere salarissen uitbetalen. Anders zou het personeelsbestand nog meer aangevreten zijn.

De Duitse contactpersoon bij Propagandastaffel Gent, dr. Karl Jacobs, een bekend Timmermansvertaler, kwam dikwijls tussenbeide, onder meer om de jonge muzikanten en koorzangers die opgeroepen werden voor verplichte tewerkstelling in Duitsland, in het land te houden... Duitse gastregisseurs drukten daarover vaak hun verwondering uit. In Duitsland werden alle jonge musici immers opgeroepen voor militaire dienst. De Duitse tussenkomsten in het repertoire werden tot een minimum beperkt, bv. de Poolse militaire uniforms in de 'Vledermuis' moesten wat aangepast worden.

1

2

3

4

5

6

(1) Concert met Robert Heger op 18 oktober 1942. (2) KVO-dirigent Hendrik Diels, een veelgevraagde gast op vele Duits-Vlaamse culturele manifestaties. (3) Paul Douliez, dirigent en directeur-generaal van Zender Brussel vanaf 1 januari 1944. (4) Strijdlied van het Vlaamse Legioen op tekst van Bert Peleman en muziek van Karel De Brabander. (5) Het septet Paul Douliez. (6) Bert Peleman als presentator bij Zender Brussel.

Het repertoire

Concertzalen

Bij het begin van de bezetting moest volgens het Militair Bestuur ook op het vlak van de muziek veel veranderen. De joodse en Franse invloeden moesten ingedijkt worden. Na de eerste wereldoorlog werd de muzikale smaak van de Belgen 'vertroebeld' door goedkope imitaties van Ravel en Stravinsky. Bovendien had de 'Brusselse intellektuele kliek' de Vlaamse musici het leven lastig gemaakt en de opvoeringen van Duitse muziek sterk bemoeilijkt.

De Duitsers vonden het zelfs vreemd dat de gevestigde waarden uit de Belgische concertwereld zich op een Duits repertoire stortten. Aanvankelijk was de Kulturverwaltung vol lof over de Vlaamse concertvereniging in Brussel, het Muziekfonds, dat in samenwerking met Zender Brussel opvoeringen bracht van Peter Benoit, August De Boeck, Lieven Duvosel en Jef Van Hoof.

Het Muziekfonds zag volgens 'Kulturdienst' al vlug de grote waarde in van de Duitse muziek en organiseerde regelmatig concerten van Duitse musici. Voornamelijk Reger, Brückner en Richard Strauss kwamen aan bod.

Maar dat was volgens de Duitsers niet voldoende om het Brussels muziekleven behoorlijk te doen functioneren. In de loop van 1942 werden pogingen ondernomen om de Brusselse Filharmonie op te richten met Sonderführer Spanuth van Zender Brussel als bezielende kracht. In een brief van 23 april 1942 aan Walter Weyler zette hij zijn plan uiteen. Hij twijfelde blijkbaar aan het organisatievermogen van Clauwaert.

Dr. Spanuth wilde 'DeVlag' bij het initiatief betrekken. Van de Wiele en NSDAP-afdeling Brussel gingen met het plan akkoord. In het winterseizoen van '42-'43 werd met de activiteiten gestart. Het symfonieorkest van Zender Brussel leverde het personeel.

Dat de Filharmonie een belangrijke rol speelde in de Vlaams-Duitse samenwerking bleek uit een artikel van Walter Weyler, waarin hij zijn lezers ertoe aanzette de concerten bij te wonen. 'Op deze wijze zullen zij ook het hunne bijdragen tot de vestiging van een kultuur te Brussel, die geheel beantwoordt aan het Groot-Germaanse, ja Europese standpunt, dat door "DeVlag" ingenomen wordt'. Nog duidelijker was een zinssnede uit een brief van Spanuth aan de Ortskommandant van Brussel. Hij noemde de Brusselse Filharmonie 'einen wichtigen Faktor der deutschen Kulturpropaganda in Belgien'. De Filharmonie van Antwerpen kreeg in het blad van de Kulturverwaltung eveneens een goede pers. Walter Weyler zag in mei 1941 een scherpe tegenstelling tussen het positieve optreden van de Antwerpse Filharmonie die voornamelijk Duitse en Vlaamse werken bracht o.l.v. Duitse dirigenten en de minder positieve geluiden die de orkesten van de 'Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde' en het Conservatorium onder leiding van Jef Van Hoof, lieten weerklinken. Die orkesten waren de Nieuwe Orde blijkbaar ongunstig gezind want men speelde er nogal veel Franse werken als tegengewicht voor de klassieke Duitse en Vlaamse muziek.

Opera

Wanneer men er het opera-repertoire op naslaat, ziet men dat er in Antwerpen al in het eerste speelseizoen sterk geknaagd werd aan de Franse stukken. Er waren nog 3 Franse opera's tegen 8 Duitse. Vooral Wagner kwam goed aan zijn trekken: Lohengrin, Die Walküre, Tannhäuser, Persifal. Ook vóór de oorlog was dat zo. Er waren ook 8 Italiaanse opera's. De meeste waren van Verdi. Het Vlaams werk was slechts schaars vertegenwoordigd: o.a. Gilson, Hullebroeck, en Wambach.

In Gent onderging het repertoire eveneens een diepgaande wijziging. Waar vóór de oorlog vooral werk gespeeld werd van Puccini, Massenet en Gounod, kwamen er nu ook Wagner en Mozart bij al mag de frequentie van de Wagneropvoeringen niet overschat worden. Duitsgezinde critici drukten daarover regelmatig hun ongenoegen uit... De Italianen en de Fransen werden verder gespeeld, maar aan hun monopoliepositie kwam een einde. De opvoeringen gebeurden in het Nederlands, ook voor een Duits publiek. Op het repertoire waren de Vlaamse componisten behoorlijk vertegenwoor-

digd. Tot 1943 waren er in de opera's van Gent, Brussel, en Antwerpen voorstellingen georganiseerd door ‘Kraft durch Freude’. Na Stalingrad werden de meeste zangers en musici van ‘Kraft durch Freude’ naar het front gestuurd. Vanaf dat ogenblik werden er geen Duitse vertoningen meer gegeven. De opera's moesten dan maar speciale Wehrmachtsvertoningen organiseren. Dit gebeurde in opdracht van het stadsbestuur, dat daarvoor vergoed werd. Die Wehrmachtconcerten vielen natuurlijk niet in goede aarde bij de publieke opinie. Hetzelfde gold voor privé-feestjes in het Duitse Offiziersheim, waar Gentse zangeresjes bij betrokken waren en waar ze in ruil voor een liedje een halve kilo boter meekregen. Dit had in geen geval iets te maken met hun contract bij de opera. Na de bevrijding gingen die fuifjes verder, maar dan wel met de Engelsen en de Canadezen.

Jazz: Alleen voor zwarte Bamboula's en geile zazoes...

Bij de reeds besproken musici was er sprake van directe samenwerking met de bezetter. Van nationaal-socialistische tendensen in hun werk was weinig te merken. Uitzonderingen op die regel waren Karel de Brabander, Walter Weyler en Paul Douliez.

Karel de Brabander werkte sinds 1937 bij het NIR. Tijdens de bezetting was hij er referent voor lichte muziek. In 1941 was hij gedurende korte tijd bij het Vlaams legioen, waar hij instond voor de ontspanning van de Oostfrontstrijders. Hij was ook verantwoordelijk voor de muzikale begeleiding van het NSJV. De Brabander was de componist van de ‘Mars van het Vlaams Legioen’, waaruit volgend veelzeggend fragment:

‘Wij volgen het vaandel der leeuwen
door sikkel en hamer onteerd
Ons horen de komende eeuwen
Te wapen voor outer en heerd’.

De tekst van dit lied was van Bert Peleman. Er bestaat ook een adaptatie van Michel Brusselmans.

Een andere musicus die zich met volle energie inzette voor het propageren van de Duitse invloed in de muziekwereld was Walter Weyler, muziekreferent van de ‘DeVlag’. Zo ontwaarde hij in ‘DeVlag’ van juni 1943 enkele lichtpunten. In het optreden van de Antwerpse conservatoriumstudenten zag hij een bewijs dat er toch nog jongeren waren die begrip opbrachten ‘voor de eisen van vandaag en voor de culturele en geestelijke revolutie die zich in Europa voltrekt, onder leiding van Duitsland en onder de impuls van de nationaal-socialistische levensbeschouwing’. Dit ‘aanmoedigend verschijnsel’ zou vroeg of laat toch leiden tot de volledige gezondmaking van ons muziekleven.

In zijn kritieken was hij ongenadig voor alles wat niet de Duitse (of Germaanse) belangen diende. Hij stak regelmatig een dreigende vinger uit naar onwillige elementen, o.a. naar Souris, dirigent bij radio Bruxelles, die de ‘droevigste vetegenwoordigers van een kultuur-bolsjewistisch tijdperk’ als Satie en Stravinsky en de joden Schönberg en Milhaud verkoos boven Wagner, Bruckner, Reger, e.a. Naast Souris werd ook Paul Collaer bestempeld als een ‘verwerper van al wat gezond,

natuurlijk, oprecht en volks is'. (Volk en Staat, 16januari 1943). Zelfs in 1943 zag Weyler nog geen vooruitgang in de zuivering van ons Vlaams-Germaans cultuurleven. Op het programma van concerten in Antwerpen doken immers nog Fauré, Ravel en Debussy op... (DeVlag, januari 1943).

Paul Douliez hield in het 'Vlaamsche Land' regelmatig een pleidooi voor ideologisch verantwoord muziekbeleid. Voor jazz en bolsjewistische muziek was er volgens hem in de radiouitzendingen, de concertzalen en variétélokalen geen plaats. Jazz was 'een woekerend virus dat de gezondheid van de volksgeest aantast':

'Met Vlaamsche nuchterheid zien we in Bamboula nog niet een volksgenoot omdat men hem in de witte verf heeft gezet'. (Het Vlaamsche Land, 30 november 1941) Begin '44 gaf hij wel toe dat een agressieve houding tegenover 'de moderne dansmuziek' een flinke aderlating zou betekenen van het luisteraarsbestand van Zender Brussel, maar een Europese dansmuziek kon de scherpe hoeken wel wat afronden. (Het Vlaamse Land, 9 februari 1944)

Op dat ogenblik was Douliez al meer tot compromissen geneigd. Hij was immers pas gepromoveerd tot directeur-generaal...

In het algemeen vergaten zowel de 'Nieuwe-Orde'-leden als de Duitsers nogal eens hoe ontaard jazz-muziek wel was.

Schilderkunst: ‘Ontaarde’ kunst als export-artikel

> ‘*De chaos die hier na 1918 overbleef liet zich ook op geestelijk en moreel gebied gevoelen. Er werden zogenaamde muziekstukken en kunstwerken op de markt gebracht waarover men zich thans schaamt. Jonge fanatici discussieerden urenlang over de zin van zinloze schilderijen, waarvan men nooit precies wist of ze niet toevallig onderste boven hingen.*’
> (Dr. Verstraete (VIVO),
> Zender Brussel 1 oktober 1941)

Ook in kunstenaarskringen haalde het financiële aspect het van de ideologische overtuiging. Tentoonstellingen in Duitsland en tekeningen in de collaboratie-pers maakten voor een aantal kunstenaars een aardige bron van inkomsten uit. Toch kon aan de nationaal-socialistische overtuiging van een aantal kunstenaars (althans op een bepaalde ogenblik) niet getwijfeld worden. Albert Servaes, Verdinaso-lid vóór 1940, liet er alvast in 1940 en '41 geen twijfel bestaan. Na afloop van de reis van de Vlaamse kunstenaars in Duitsland bedankte hij in naam van zijn kunstbroeders de ‘grote kultuurhervormer’ dr. Goebbels. Bij die gelegenheid wenste hij voor Vlaanderen ‘een leider met de genialiteit va een Adolf Hitler (...) opdat ook hier kome de Vlaams-nationaal socialistische Orde’.

Op de Kortrijkse cultuurdagen van januari 1941 was hij ervan overtuigd dat ‘ons Vlaamsch bewustzijn’ dank zij een Duitse overwinning een grootse bloei zal kennen. Hij was ook aanwezig op de Duitse cultuurdagen in Keulen in mei 1941, samen met Borms en Van Roosbroeck.

In het ‘memoriam Joris Minne’ verwelkomde hij met enthousiasme ‘de nieuwe tijd’. ‘De verpeste lucht begon immers ons Vlaamsch volk te ergeren’ (Kulturdienst 26.7.41). In de Federatie van Vlaamsche kunstenaars heeft hij zich - zoals bleek uit een brief aan Pol Le Roy van 4 september '41 - steeds ingespannen om de nationaal-socialistische idee te doen zegevieren. Waar hij in vroegere brieven ondertekende met ‘Heil Dinaso’, veranderde hij zijn slotformule vanaf september 1941, en werd het ‘Heil Hitler’. Een andere belangrijke figuur die duidelijk partij koos, was Prosper De Troyer. Hij nam deel aan de kunstenaarsreis naar Duitsland en de Vlaams-Duitse cultuurdagen in Keulen. De Troyer was verder op organisatorisch vlak heel actief in de stedelijke cultuurdienst van Mechelen en de ‘Kunstenaarsgilde’. Dat er ook bij De Troyer aan zijn ideologische opvattingen, financiële nevenaspecten verbonden waren, bleek wel uit het feit dat hij aan praktisch alle Vlaamse tentoonstellingen in Duitsland deelnam en er 19 werken aan de man bracht. Bovendien bood hij zijn diensten aan voor levering van schilderijen in het filiaal van de Duitse ‘Westbank’ in Brussel. Voor positieve inlichtingen over zijn persoon, verwees hij naar dr. Wilkening van de Propaganda-Abteilung. Ook de ‘Nieuwe-Orde’ terminologie maakte hij zich eigen. In ‘Volk en Kultuur’ van 12 april 1941 zette hij zich af tegen zijn kunstbroeders die ons ‘volksche’ wezen verraden hebben in de ‘wanmolen van het kapitalisme en de geestelijke tyranie van het jodendom’.

Ook Dirk Baksteen, kon op een behoorlijke verkoop rekenen in Duitsland. Hij had er dus wel zijn persoonlijke redenen voor toen hij zijn ‘Vogelkooitje’ door de DeVlag aan de Führer liet schenken ter gelegenheid van diens 55e verjaardag (20 april 1944). Bij de aankondiging van dit heuglijke nieuws, vermeldde ‘Balming’ dat Baksteen

celleider was van ‘DeVlag’ in Mol en ‘DeVlag’-referent voor het gewest Kempenland. Van de bekende kunstenaars ging niemand zover op het pad van de collaboratie als Frans van Immerseel. Waar Servaes, De Troyer en Baksteen vooral op organisatorisch vlak actief waren en lid waren van VNV of de ‘DeVlag’, ging Van Immerseel heel wat verder. Hij meldde zich als vrijwilliger bij de Waffen-SS en maakte als oorlogsverslaggever de veldtocht in Rusland mee. Zijn artikels, foto's en tekeningen verschenen

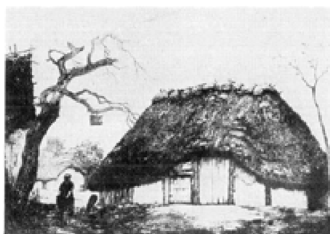
1

2

3

4

5

HET LAATSTE NIEUWS

kunst en letteren

LEVENDE

VLAAMSCHE KUNSTENAARS

TE DUSSELDORP

OVERZICHT VAN DE HEDENDAAGSCHE VLAAMSCHE SCHILDER- EN BEELDHOUWKUNST

Een tentoonstelling die een goeden indruk maakt

Kroniek der Poëzie

6

7

(1) Hendrik Luyten, Rembrandtprijs in 1941. (2) Servaes, als leider van een delegatie Vlaamse kunstenaars bij Goebbels in december 1940. (3) Servaes in Duitsland. (4) Het ‘Vogelkooitje’, ets van Dirk Baksteen, in 1944 door DeVlag aangeboden aan Hitler bij zijn 55ste verjaardag. (5) Peleman interviewt Prosper de Troyer voor Zender Brussel. (6) ‘Het Laatste Nieuws’ over de tentoonstelling van Vlaamse Kunst in Düsseldorf. (7) Dirk Baksteen, tweede van links.

in de ‘SS-Man’, de ‘Nationaal-socialist’, ‘De Arbeidskameraad’ en ‘Volk en Staat’. Het Duitse blad ‘Freude in der Arbeit’ bracht hem in april 1942 een warme hulde. Het loofde de prestatie van een kunstenaar die zijn carrière startte met karikaturen van joden en andere ‘Schmarotzern’ (parasieten) en het uiteindelijk tot SS-oorlogsverslaggever bracht. Natuurlijk was er ook voor Van Immerseel een zakelijk element verbonden aan zijn ideologische inzet. In een brief van de Oberkommandantur van Diest op 7 juni '40 aan de burgemeester van Averbode, werd geëist dat de sleutels van de drukkerij van Averbode en een personenwagen aan Frans Van Immerseel zouden bezorgd worden.

Meer dan 130 Vlaamse kunstenaars namen deel aan 8 tentoonstellingen in Duitsland. De belangrijkste onder hen waren Dirk en Gerard Baksteen, Jan Brusselmans, Jozef Cantré, Evarist De Buck, Jules De Bruycker, Valerius De Saedeleer, Prosper De Troyer, James Ensor, Floris Jespers, Hubert Malfait, Joris Minne, Luc Peire, Albert Poels, Albert Saverijs, A. Servaes, Slabbinck, Edgard Tytgat, War Van Overstraeten en Wiethaese. Er waren ook Waalse tentoonstellingen in Düsseldorf, Dortmund, Wupperthal, en Aken. Opvallende afwezigen waren Delvaux en Margritte.

Niet al deze kunstenaars waren volgelingen van de ‘Nieuwe Orde’. Volgens Marc Eemans waren de meeste schilders trouwens heel lauw in hun politieke gevoelens. Vele schilders waren volgens hem attentisten, anglofielen of ‘lauwe’ collaborateurs.

Een (niet-gedateerd) rondschrijven van het VNV-hoofdbestuur naar aanleiding van de samenstelling van jury's van conservatoria en gemeentelijke academies bevatte een lijst met namen van kunstenaars die als volstrekt ‘betrouwbaar’ en ‘volksverbonden’ doorgingen. In het domein van de plastische kunsten waren de bekendste namen de volgende: Albert Servaes, Prosper De Troyer, Sam De Vriendt, Gerard Baksteen en Hubert Malfait...

Een andere aanwijzing voor de politieke overtuiging van een aantal Vlaamse kunstenaars was de omstreden Duitslandreis van december 1940 onder leiding van Servaes. Onder de deelnemers waren de schilders Alfons Verdeyen, Jozef Rottiers, Prosper De Troyer, Frans Mertens, Hubert Malfait, Sam De Vriendt en Gerard Baksteen, die zijn broer verving. Voorts nog de beeldhouwers Frederik Minne en Karel Aubroeck. Bij hun terugkomst lieten ze zich in de pers erg enthousiast uit over hun reiservaringen.

Bij de karikaturisten lagen de propagandistische actviteiten meer voor de hand. De meest bekende namen waren die van André Delbaere en Jamin (Paul Jamin van ‘Le Pays Réel’, nu Alidor). Jamin werd door zijn opdrachtgevers blijkbaar enorm geapprecieerd, wat bleek uit de financiële vergoedingen: een maandsalaris van 25.000 F en 750 F per verkochte tekening... Hij leverde de scherpste anti-joodse en anti-geallieerde tekeningen af voor zijn vele opdrachtgevers: ‘Le Pays Réel’, Le Soir’, ‘Les Hommes au travail’, ‘Volk en Staat’, ‘Het Laatste Nieuws’ en de ‘Brüsseler Zeitung’. Hij schreef (onder het pseudoniem Trissatin) ook satirische artikels in ‘Le Pays Réel’ (waarvan zijn broer in 1943-'44 hoofdredacteur was). Jamin was een overtuigd rexist, ging in oktober '41 met CCW naar Duitsland en vanaf januari '44 was hij verbonden aan de Duitse radio waar hij meewerkte aan het parodiëren van de BBC-uitzendingen. In september '44 vluchtte hij naar Duitsland en werkte er mee aan de ‘Kölnische Zeitung’ en de Rex-bladen ‘L'Avenir’ en ‘La Toison d'or’. Bovendien was hij ook medewerker aan de radio-zender ‘La Wallonie socialiste’.

In de laatste oorlogsmaanden maakte hij geen geheim van zijn afkeer voor het crimineel gedrag van een aantal van zijn vrienden. Ook de vernederingen die hij als politiek vluchteling in Duitsland moest ondergaan, kwamen zwaar aan. De buitenlandse collaborateurs werden immers voor parasieten uitgescholden en soms van de tram gestoten... Jamin kreeg na de oorlog de doodstraf en een boete van 5 miljoen F.

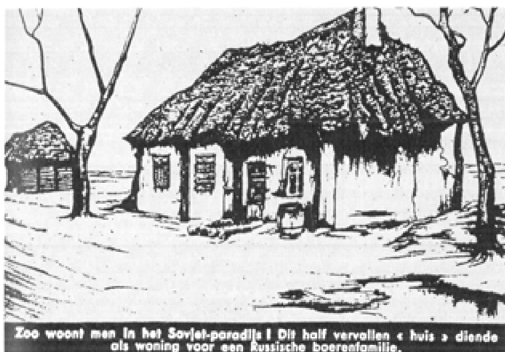
Van maart '43 tot februari '44 trok de Propaganda-Abteilung 375.000 BF uit voor het ‘Kunstsalon’ (galerij Memling - op dat ogenblik nog niet geopend). De betalingen gebeurden voor rekening van het Propaganda-ministerie. De P.A. vond het bedrag veel te hoog en stelde voor ‘nichts

1

2

Zoo woont men in het Sovjet-paradijs ! Dit half vervallen « huis » diende
als woning voor een Russische boerenfamilie.

3

4

5

6

(1) Belgische journalisten op een tentoonstelling van Nieuwe Duitse kunst in 1940. (2) De SS-man van Tinel. (4-5) Frans Van Immerseel aan het Oostfront. (3-6) Een steeds weerkerend thema bij Van Immerseel: de dreiging van het bolsjewisme.

mehr zu schenken'. De zware financiële aderlatingen die de Propaganda-Abteilung zich getroostte, waren een gevolg van de weinig toeschietelijke houding van vele galerijhouders (althans vanaf het keren van de krijgskansen...). Dat de vele tentoonstellingen, kunstenaarsreizen en sympathiebetuigingen niet al te diep gingen, bleek uit de vele artikels van Marc Eemans in 'Le Soir' en 'Le Pays Réel'.

Eemans hekelde vooral de negatieve houding van het ministerie van Onderwijs. De chaos op de kunstmarkt bleef bestaan. Vele galerijuitbaters gaven maar al te gemakkelijk toe aan het snobisme en stonden bovendien vijandig tegenover de (weinige) 'geëngageerde' kunstenaars. De directie van het Paleis voor Schone Kunsten werd heftig aangevallen. De CCW moest zelf de hulp van de bezetter inroepen om er tentoonstellingsruimte te krijgen...

De meeste galerijen bleven volgens Eemans burchten van 'attentisme' en 'anglofilie'. Wat nog veel erger was, was het uitblijven van geëngageerde werken. De schilders maakten zich volgens hem schuldig aan het zelfde verraad als de schrijvers. In onze plastische kunsten was nog weinig of niets te merken van 'onze heldhaftige Oostfronters' (le Pays Réel 1.1.1944). De kunst van Permeke 'respire la santé du primaire'. Zelfs schilders met 'gezonde politieke opvattingen' als Suzanne Van Damme moesten het ontgelden. In hun werk was immers geen plaats voor de 'nationaal-socialistische revolutie'. In het werk van Van Damme zag hij aspecten van het 'zazounisme van de menopauze'.

Kortom, de meeste artiesten dachten volgens Eemans slechts aan één zaak: zich niet compromitteren. Zelfs de Duitsgezinden legden in hun werk geen getuigenis af van hun ideaal. Wie kreeg dan wel nog gunstige kritieken van Eemans? Onder hen Floris Jespers, Rachel Baes, War Van Overstraeten en voornamelijk een zekere Victor Lefèbvre, die met zijn 'leerling-tovenaar' een vlijmscherp pleidooi hield tegen de 'misdadige' bombardementen van de Amerikanen...

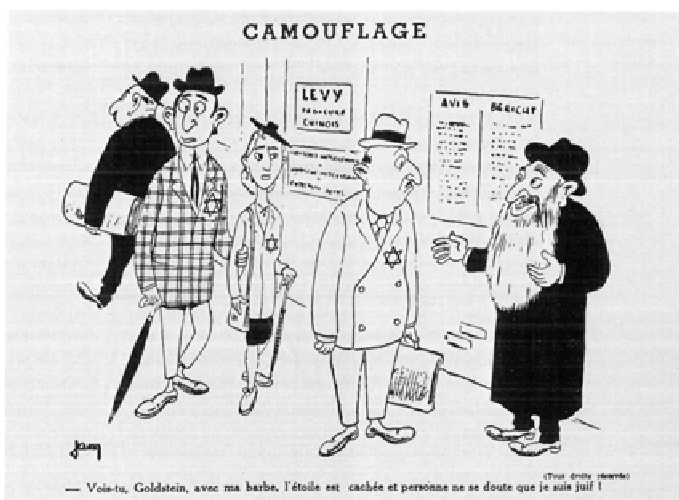

T IS
TIJD
SLUIT
AAN BIJ
DE
ZWARTE
BRIGADE
1

Door de nationaal-socialistische eenheid naar de macht
EENHEID
MACHT
DAAROM ZIJN WE ALLEN EEN
EEN VOLK, ONS VOLK!
2

HET NATIONAALSOCIALISTISCHE ZWAARD
BESCHERMT ONS TEGEN HET BOLSJEVISME
NATIONAAL
SOCIALISME
3

4

5

(1-4) Strijdbare’ kunst. (5) Heftige anti-joodse karikatuur van Jam (Paul Jamin)

De pers: Censuur in plaats van zelfbestuur

'*Wij, die vroeger menigmaal hebben gewaarschuwd en gewezen op de klippen, waarop de demokraties onvermijdelijk moesten stranden, kunnen als Vlamingen ons enkel bevrijd gevoelen van het kompleks van minderwaardigheid, dat het gevolg was van de eeuwige verdeeldheid in onze rangen. Thans staat ons volk verbonden op de drempel van het nieuwe leven. Zijn eendracht kan leiden tot vruchtbare arbeid*.'
(Het Nieuws van den Dag 18 juni 1940)

In tegenstelling tot wat men zou kunnen verwachten, dateert de toegeeflijke houding van de Belgische pers tegenover Duitsland al van lang vóór de inval van mei 1940. In de jaren dertig werd algemeen aangenomen dat alleen de (noodlijdende) pers van Rex en VNV steun kreeg van nazi-Duitsland. Uit Duitse rapporten uit die tijd blijkt dat heel wat katholieke, liberale en 'onafhankelijke' kranten op een goed blaadje wilden staan met het 'nieuwe Duitsland'. De Duitse ambassade in Brussel had meestal niet te klagen van onze dagbladpers. De historicus Dirk Martin schreef in 1980 in 'Het tijdschrift voor diplomatie': 'Tegen 1940 had het Rijk, behalve bij de BWP en de KP, een voet in huis bij minstens één krant van praktisch elke grote politieke richting, terwijl nog een aantal andere bladen het Duitse standpunt geen onrecht aandeden, en in elk geval erg neutralistisch stelling namen. Gemeenschappelijk kenmerk van al die persorganen was wel hun anti-linkse instelling'. In ruil voor advertenties en 'faciliteiten' inzake berichtgeving brachten 'n aantal kranten 'begrip' op voor wat zich in Duitsland afspeelde en beperkten ze hun berichtgeving zich nogal vaak tot de grote sociale verwezenlijkingen van het regime. Zelfs de meest vaderlandslievende bladen lieten zich in hun anti-communisme verleiden tot 'n milde toon ten opzichte van de nieuwe machthebbers. De Antwerpse katholieke krant 'La Metropole' ging zover het Duitse consulaat in Antwerpen voor te stellen haar anti-Duitse correspondent in Londen, Poliakoff (Augur) te ontslaan. De Duitse dienst voor de buitenlandse pers vond dat niet opportuun. Het kwam er immers op aan dat de krant zich als 'onafhankelijk' zou laten doorgaan. Ook bij 'Le vingtième siècle', met de latere verzetsleider William Ugeux als hoofdredacteur, werkten 'n aantal 'Deutschfreundliche Journalisten'.

Over 'De Standaard' en 'De Gazet van Antwerpen' werden regelmatig positieve rapporten naar Duitsland gestuurd, ook al gingen die kranten bitsig te keer tegen de vervolging van de Duitse katholieken. Zelfs de liberale 'Gazet' was in haar buitenlandse berichtgeving erg voorkomend..., in ruil voor 'faciliteiten'.

Na de inval van 1940 wilden de nieuwe machthebbers vanzelfsprekend dat de kranten zo vlug mogelijk opnieuw zouden verschijnen. Het leven moest zijn gewone gang gaan en bovendien wou men daardoor een einde maken aan de geruchten over oorlogsgruwelen tijdens de 18-daagse veldtocht.

Tussen 19 en 26 mei '40 ontbood de Propaganda-Abteilung de vertegenwoordigers van kranten die in Antwerpen, Brussel en Luik verschenen. Een aantal kranten mocht voorlopig opnieuw verschijnen, o.a. 'De Standaard', omgedoopt tot 'Het Algemeen Nieuws' en 'La Nation Belge' dat zich zo radicaal voordeed dat zelfs de bezetter het te gortig vond en het blad verbood. Ook 'Le Pays Réel' moest, omwille van dezelfde tactische terughoudendheid nog 'n tijdje wachten. Een Verordnung van 14 juni '40

bepaalde dat alle periodieke publikaties opnieuw een toelating moesten aanvragen. Van een verzetshouding was in die woelige zomer van '40 erg weinig te merken. Integendeel, velen lieten zich meeslepen door de geest des tijds... Bij de journalisten die het werk hervatten waren de fervente ‘nieuwe-orde’-aanhangers niet zo talrijk.

Er waren er veel die het deden ‘om den brode’. Anderen ‘om erger te voorkomen’ en hun krant niet in radicaal vaarwater te laten verzeilen. Sommigen deden dit op aanraden van ‘invloedrijke personen’.

Zo stond in het eerste oorlogsnummer van de katholieke krant ‘Het Nieuws van den Dag’: ‘Het is trouwens op aandringen van overtalrijke lezers en van de meest bevoegde personaliteiten uit de Belgische rechtskundige en geestelijke kringen, dat het blad zo snel mogelijk zijn diensten heringericht heeft’. Het artikel was ondertekend door ‘Het Bestuur’. Wat ‘Le Nouveau Journal’ betrof, werd zelfs gesproken van de invloed van het hof. Soms ging er heel wat discussie en... Duitse druk vooraf aan het verschijnen van bepaalde bladen. Dit was ondermeer het geval met de Antwerpse boulevardkrant ‘De Dag’. Eén van de beheerders E. Van Tassel, een gewezen activist uit de eerste wereldoorlog, was niet geneigd de krant verder uit te geven. Hij wilde geen risico's meer nemen... Op aandringen van hoofdredacteur Clovis Baert, die eerder Engelsgezind was, en na gesprekken met vooraanstaande magistraten gaf Van Tassel uiteindelijk toe. Zowel Baert als Van Tassel wilden voorkomen dat de krant in handen kwam van pro-Duitse elementen.

In het eerste nummer van de oorlogseditie van ‘De Dag’, toevallig ook het 2000° nummer van de krant (15 juni 1940), verantwoordde de redactie zich als volgt: ‘Niet enkel vanwege onze tienduizenden lezers, doch ook van officiële zijde werd de wensch uitgedrukt, dat er een “onpartijdig” orgaan zou verschijnen, een orgaan dat, wars van alle politieke schakeeringen, een louter inlichtend en onderhoudend karakter hebben zou. (...). Er zijn dagbladgroepen, die verkozen hebben op gekamoefleerde wijze te verschijnen. Wij doen dit niet. WIJ WERKEN MET OPEN VIZIER. Wij verschijnen met De Dag en wij nemen onze verantwoordelijkheden. Wij beseffen heel goed, dat die verantwoordelijkheden zeer groot zijn. Doch wij zijn er niet bang voor, ze te dragen tegenover om het even wie.’ Tenslotte waren er nog de ‘idealisten’ die de democratische ‘Augiasstal’ wilden uitmesten. Die sfeer van bereidwilligheid werd ook wel beïnvloed door de ontgoocheling, veroorzaakt door de capitulatie en de vlucht van de Belgische regering. Bovendien hadden de deportaties van ‘verdachte’ journalisten (VNV-ers, Dinaso's, Rexisten, communisten en Duitse joden) veel verbittering teweegbracht.

Die journalisten kwamen aanvankelijk vooral terecht bij ‘Le Pays Réel’ en bij ‘Volk en Staat’. Het VNV kreeg na 'n aantal ‘schermutselingen’ (o.a. moeilijkheden met de drukker wegens schulden...), z'n orgaan ‘Volk en Staat’ toch van de pers. De drukkerij van ‘Volksgazet’ werd ervoor in beslag genomen. Door de sterk gewijzigde omstandigheden steeg de oplage (± 50.000 in plaats van 10.000 in de ‘democratische’ tijd). Er waren twee uitgaven: 'n ‘Volkse’ (A), onder leiding van Antoon Mermans en 'n B-uitgave met Jan Brans als hoofdredacteur. Die B-uitgave was bedoeld voor een meer politiek bewust publiek. ‘Volk en Staat’ was wel het ‘huisorgaan’ van het VNV, maar dit betekende niet dat het 'n trouwe spiegel was van VNV-standpunten. Alhoewel het VNV meestal gematigder standpunten innam dan de ‘DeVlag’ was daarvan in zijn orgaan ‘Volk en Staat’ weinig te merken. ‘Het Vlaamsche Land’ en, vanaf 1943 ‘De Gazet’, die beide dicht aanleunden bij de ‘DeVlag’, waren in het algemeen minder agressief dan ‘Volk en Staat’. Wel was er een erg radicale ‘Rijksuitgave’ van ‘Het Vlaamsche Land’ en die was volledig in handen van ‘DeVlag’. ‘Le Pays Réel’ de spreekbus van Rex, ging tijdens de bezetting nog minder vlot van

de hand dan vroeger. De krant had in 1941 nog een oplage van amper 8.000 exemplaren. In januari '43 verloor het blad dan nog z'n beste journalisten, nl. Paul Jamin, Pierre Daye en José Streel.

De Unie van Hand- en Geestesarbeiders had van 31 maart '41 tot 1 januari '42 een weinig succesrijke spreekbuis in ‘Le Travail’. In Vlaanderen ging het iets vlotter. Na een (mislukte) poging van De Man om ‘De Vooruit’ in handen te krijgen, kwam in het blad eind 1942 dan toch in Unievaarwater terecht.

De andere collaborerende groepen lieten hun stem horen in ‘La Légia’, met als hoofdredacteur Hubermont, de leider van de Communauté Culturelle Wallonne' (CCW), ‘Le journal de Charleroi’ en ‘la Gazette de Charleroi’.

‘Neutraal’, maar welwillend...

De eigenaars van sommige ‘gestolen bladen’ hebben zich tegemoetkomend getoond in het begin. Het personeel had toch wel de indruk dat de eigenaars-beheerders geen graten zagen in de hervatting van de activiteiten.

De belangrijkste ‘gestolen’ krant was ‘Le Soir’, die regelmatig boven de 250.000 ex. kwam. De familie Rossel zocht aanvankelijk contacten met de Duitsers, maar het compromis sprong af op het hoofdredacteurschap van Raymond De Becker.

Ook in socialistische milieu's liep men met concrete plannen rond. In augustus 1940 stelde Jos Van Eynde, aan Hendrik De Man voor een nieuw maandagsblad uit te geven, een eerste stap naar ‘het groote Eéne blad voor Vlaanderen en Eéne blad voor Franstalig België’. Zoals vele anderen die zich in de zomer van 1940 aan de nieuwe toestand wilden ‘aanpassen’, kwam hij vrij vlug in het verzet terecht.

Alhoewel de Belgische Communistische Partij na kortstondige onderhandelingen besloot geen officieel partijblad uit te geven, was er toch de merkwaardige geschiedenis van het Vlaamsgezinde Antwerpse weekblad ‘Ulenspiegel’, dat van begin juni tot half augustus 1940 als dagblad uitgegeven werd. Wie tussen de regels kon lezen, merkte wel dat het om een communistische uitgave ging. Van augustus 1940 tot begin 1941 werd ‘Ulenspiegel’ als weekblad uitgegeven. Het was in elk geval een dubbelzinnige onderneming. Na de bevrijding werd de verantwoordelijke uitgever, Frans Van Haver er trouwens voor veroordeeld.

Onder de Vlaamse kranten die niet meer mochten of wilden verschijnen, vermelden wij naast ‘De Gazet van Antwerpen’ en ‘Volksgazet’ nog de ‘Nieuwe Gazet’ en ‘Het Belang van Limburg’. ‘Het Volk’ zette al op 31 oktober 1940 zijn activiteiten stop. De uitgave van Franstalige kranten in Vlaanderen werd door de bezetter verboden.

Erg dramatisch waren de lotgevallen van de hoofdredacteur en twee beheerders van de ‘Gazet van Antwerpen’ Kiebooms, de Hasque en Somville. In augustus 1940 werden ze, omwille van hun weigering hun krant opnieuw te laten verschijnen (of omwille van hun vooroorlogse contacten met de Duitse antifascistische pater Muckermann?) door de SD aangehouden. Ze kwamen in Duitse kampen terecht. De Hasque, voorzitter van de Raad van Beheer overleed er in 1942. De gebouwen van de krant en ...een groot gedeelte van het personeel werden ‘overgenomen’ door ‘Het Vlaamsche Land’.

In het begin hoefde de bezetter niet dikwijls naar de noodrem van de censuur te grijpen. Er was immers 'n sterke controle aan de bron, namelijk bij het agentschap Belga. De directie was in mei '40 gevlucht en dus stelde de Propaganda-Abteilung onmiddellijk 'n nieuwe directeur aan, ex-Belga-redacteur Sieren. Belga werd Belgapress. Het Duitse agentschap DNB zorgde voor geld en materiaal, en natuurlijk ook voor het nieuws dat dus wel sterk gekleurd was. Belgapress was eigenlijk niet meer dan een vertaalbureau. Ook in de distributie van de kranten had de Propaganda-Abteilung de hand. Het agentschap Dechenne kwam al in juni '40 onder Duitse controle.

Na een periode van ‘relatieve soepelheid’ (sinds oktober 1940) werd in augustus 1942 de preventieve censuur weer (min of meer) ingevoerd.

De eerste ernstige sanctie trof 'n redacteur van ‘Volk en Staat’, Hector De Bruyne. Wegens een ‘defaitistisch’ artikel werd hij in mei 1943 aangehouden. Na twee weken

liet men hem vrij, maar het voorval werkte de malaise die toen in de perswereld heerste nog in de hand.

'n Maand vroeger was de hoofdredacteur van ‘Le Nouveau Journal’, Paul Colin, door drie partizanen vermoord. Na 'n showproces werden de daders gefusilleerd, maar vanaf dan zat de schrik er bij vele journalisten in. In de loop van 1943 verlieten velen het zinkend schip. Ook de dreigingen uit Londen deden de meeste journalisten nadenken, vooral toen Julius Hoste in 1942 via de BBC de ‘gecontroleerde’ pers aanviel. Opvallende ‘deserties’ waren die van Robert Poulet van ‘Le nouveau journal’, (begin 1943) naar aanleiding van de ‘annexatieplannen’ van Léon Degrelle en van Raymond De Becker bij ‘Le Soir’ in oktober '43. De Becker had het conflict uitgelokt door ‘Belgicistische’ artikels te publiceren.

Naarmate er meer en meer journalisten ontslagen werden, zoals de hoofdredacteur van ‘Het Laatste Nieuws’, Haderman, of uit eigen bewe-

EEN NIEUWE DEMOKRATISCHE ZEGE
BELGIAN GOVERNMENT
Het is de eerste maal in de geschiedenis, mijn waarde
dat een kabinet zoo lang leefde, zonder ten val gebracht te worden

1

— Zal ik vertegenwoordiger worden van H. M. the King in het Belgische dominion, of volkskommissaris van de Vrije Republiek van België ?

2

TOVARITCH MAISKY
Churchill tot Pierlot en Spaak : — De Belgische kwestie valt niet langer meer onder mijn bevoegdheid. Wendt U tot het winket hiernaast !

3

De Gaulle als Napoleon

4

5

6

SPECIAAL MEINUMMER — 1 MEI 1942

Morgenrood

SOCIALISTISCHE MAANDBLAD

MEIKLACHT 1942

1 Mei, gij koningin der armen,
Symbool van hoop in ons verdrukt bestaan,
Heb ook dit jaar met ons erbarmen :
Wij zullen op Uw feest niet om U staan.

Wij zullen zingend niet verkonden,
Ons roode vlaggen hoog en trotsch vooraan,
Uw heerlijkheid uit duizend monden,
Uw schoonheid die bezield met ons wilt gaan.

Ons kindren zullen niet verschijnen
Met bloemenkorven in hun lichte hand,
Om in een spel van teere lijnen
Uw beeld te tooien met hun kleurenrand.

Wij zijn verspreid als arme schapen,
Des daags geen herder en des nachts geen stal.
De Booze loert op ieder wapen,
Dat eens ons vrijheid geven zal.

Als Geuzen moeten we verbergen
Het vroom verlokken van het heilig woord.
Wij duiden zwijgend al dit tergen,
Want wie zich weert, wordt als een hond vermoord.

Maar eens toch zullen we U vieren,
Een ander jaar, tezamen hand in hand,
Met bloemen, zang en vele banieren,
Het hart in gloed van liefdesbrand.

Gij blijft ons hoop en ons betrachten,
Ons koningin trots alles, in den nood,
Gij blijft ons nu en ginds verwachten,
Gij blijft ons trouw in leven en in dood.

J. van RYMENAM

VAN MEI EN « NIEUWE » ORDE

De « nieuwe » orde is niet nieuw. Zij is oud, of beter nog, ouwbakken. Zij doet aan plagiaat: zij steelt bij anderen ideeën en symbolen, om ze dan trotsch, als van eigen vinding, den volke voor te houden.

Waar zij heerscht heeft zij de socialistische beweging kapot gemaakt, maar zij heeft den naam, de vlag en den [illegible] van haar slachtoffer overgenomen. Zij heeft een socialistisch kleed aangetrokken en gezegd : het ware socialisme, dat ben ik !

Dit zich zoo opvallend en ongegeneerd tooien met vreemde pluimen, verraadt haar groote geestelijke armoede. Het houdt reeds op zich zelf hare veroordeeling in en haren ondergang.

Het socialistisch bewustzijn is gegroeid in een langzame en moeilijke wording. Geslachten van denkers hebben de socialistische idee gevoed en vorm gegeven. In de branding van den socialen strijd doorstond dit bewustzijn momenten van zwakheid en van kracht. Maar juist daarom zal het zich handhaven. Want het is gestaald,

7

(1-6) Karikaturen van Jamin. In de zomer van 1940 moesten vooral de geallieerden het ontgelden.
(7) Het tegengif: de sluikpers.

ging de krant verlieten, kwamen er meer radicale elementen in hun plaats. Bij 'Het Laatste Nieuws' nam Johan Sacré van de 'DeVlag' de leiding over. Bij het 'Algemeen Nieuws' trokken hoofdredacteur Martens en haast alle journalisten er in maart '44 uit. In plaats van Martens kwam Staf van Nuffel, een overtuigd Nationaal-Socialist. De VNV-er Van Waeg werd tot beheerder aangesteld. Ook in de andere kranten werd de toon harder naarmate de krijgskansen keerden.

Zo schreef Tanrez op 17 april 1943 in 'De Dag' een hoofdartikel dat erg veel weg had van de uitspraken van dr. Goebbels. Het was zijn laatste stuk in die krant. 's Anderdaags trok hij naar 'Het Laatste Nieuws':

'Het is echter de ondankbare maar nuttige taak van den joernalist, spijts alles, zijn uiterste best te doen om het groot publiek tegen de afbrekende propaganda der reaktionnairen en kommunisereerenden te waarschuwen en den verderfelijken invloed ervan, dag in, dat uit, te bestrijden. Het beste middel daartoe is de gestadige herhaling van enkele eenvoudige waarheden. Op den duur kan zulke methode haar uitwerking niet missen; zij is in ieder geval een kostbaar tegengift. Ons blad heeft in dit opzicht steeds zijn plicht vervuld en zal het blijven doen, al is het er niet onkundig van, dat een tegengift over het algemeen een bitteren nasmaak heeft.'

Het bleef niet bij het ontslag van hoofdredacteurs en journalisten, er werden ook verscheidene kranten verboden, namelijk 'De Gentenaar' op 31 december 1943, 'De Landwacht' op 14 mei 1944, 'Het Nieuws van den Dag' op 17 mei 1944.

Wiens brood men eet...

Bij de lectuur van kranten uit de bezettingstijd valt vooral de bitsige toon op waarin er te keer gegaan werd tegen de regering in Londen, het verzet ('terroristen'), de Communisten, de Vrijmetselarij en de vervolgde joden.

In veel gevallen waren de redacties verplicht de wekelijkse richtlijnen van de Propagande-Abteilung weer te geven in de vorm van een hoofdartikel. Nu, bijna vijftig jaar later, komt de agressie en de naïviteit die uit vele artikels spreekt, bijna onbegrijpelijk voor. Toch mag men niet uit het oog verliezen dat die commentaren heel dikwijls beantwoordden aan wat in de publieke opinie leefde. Dit gold vooral voor de zomer en het najaar van 1940. In brede lagen van de bevolking was er een gevoel van opluchting, omdat de 'akelige toestanden' van de jaren dertig voorbij waren. Ook buiten de collaboratie-groepen wilden velen nieuwe maatschappelijke structuren. Dat was zo in alle politieke en ideologische milieus. De wettelijke gezagdragers huldigden een politiek van het minste kwaad. De journalisten reageerden niet anders. Er waren ongetwijfeld ook een aantal journalisten die 'de pen gebroken hadden' of die gewoon hun beroep niet meer mochten uitoefenen.

Wie aan het werk bleef, had het erg moeilijk. Voor het minste vergrijp regende het boetes. Zelfs het radicale collaboratieblad 'Volk en Staat' ontsnapte er niet aan. In het algemeen ging het hier om artikels met 'Dietse' inslag. Het is niet altijd duidelijk of bepaalde uitlatingen op rekening van de redacties moeten geschreven worden of gewoon een toepassing waren van Duitse richtlijnen. Het staat vast dat de scherpe kanten dikwijls afgerond werden en dat kranten als 'De Gentenaar', 'Het Nieuws van den Dag' en 'Le Soir' regelmatig berispt werden om hun 'lauwe artikels'.

Dat belette niet dat een gematigde krant als het ‘Nieuws van den Dag’ scherp te keer ging tegen de Engelsen en de Belgische regering in Londen. In de zomer van '40 verscheen er zelfs een Duitse richtlijn waarin aangezet werd tot ‘gematigdheid’ ten opzichte van de regering-Pierlot. Er kon immers nog altijd 'n compromis bereikt worden...

Een typisch voorbeeld voor de al dan niet opgelegde ‘bereidwilligheid’ van de pers tegenover de bezetter is een onverbloemde oproep tot economische ‘samenwerking’ met Duitsland in ‘Het Nieuws van den Dag’. Onder de titel ‘Voor een nieuwe mentaliteit’ schrijft de hoofdredacteur op 25 juli 1940: ‘De economie van het land moet zich naar het Oosten richten. Op dit gebied dient een volledige verbondenheid met de Duitse economie nagestreefd (...) De bezettende overheden laten ons volk de vrijheid om zelf zijn heropstanding te bewerken, zoals het in

1

2

3

4

5

6

(1-6) Reis van Belgische journalisten in Duitsland. (1) Op bezoek bij Goebbels. Derde van links: Sieren, directeur bij Belgapress. (2) Rechtstaande in uniform: Majoor Gerhardus, hoofd van de Propaganda-Abteilung België.

Nederland ook gebeurd...' Na de verordening van 7 maart 1941, die de leeftijdsgrens voor de ambtenaren op 60 jaar bracht, schreef Liesenborghs in 'De Dag': 'De vetste aasratten meenden immers dat de administratie, ja, dat het geheele land er was voor hen en niet dat zij er waren voor het algemeen belang, om de gemeenschap te dienen'.

De reactie op de jodenverordeningen was niet minder giftig. Zelfs in milieu's die vanaf 1942 verdienstelijk werk zouden leveren in de hulp aan joodse onderduikers, werden artikels gepubliceerd die de joden als ongewenste vreemdelingen brandmerkten. Nochtans was de Propaganda-Abteilung minder veeleidsend, waar het ging om de toepassing van de richtlijnen tegen de joden. Ze vond het zelfs niet wenselijk dat er buiten Antwerpen veel ruchtbaarheid zou gegeven worden aan de anti-joodse maatregelen. Buiten Antwerpen verwachtte men weinig begrip voor de campagne tegen de joden. De Propagande-Abteilung vreesde zelfs dat te giftige artikels in de provinciebladen zouden aanleiding even tot 'misplaatst medelijden'.

Toch treft men ook in 'Het Algemeen Nieuws' en 'Het Nieuws van den Dag' scherpe artikels aan tegen de 'joodse vreemdelingen die van geen aanpassing' willen weten. 'Het Nieuws van den Dag' van 19 oktober 1940 wond er geen doekjes om: 'Wij wezen er reeds op dat plaats kan geruimd worden door het weren van volksvreemde elementen. In Vlaanderen hebben de Vlamingen het eerste geboorterecht verworven. En ook het recht op arbeid vóór alle vreemdelingen. Wanneer we gewagen van vreemdelingen, bedoelen we in de eerste plaats die kategorie mensen, welke teren op de arbeid der Vlamingen en Walen sinds jaren en nooit zich kunnen vereenzelvigen hebben met onze landgenoten, de joden'.

Bijzonder brutaal was Jan Brans, de hoofdredacteur van 'Volk en Staat'. Op 25 oktober 1940 schreef hij 'De Jood moet buiten. Dat is een kwestie van volksgezondheid'. En op 1 december 1940 raakte hij het bekende thema aan: 'Hoe de Joden rijk worden in een vuile buurt'. Na de eerste razzia's in Frankrijk vroeg hij zich af: 'Wanneer kennen ook wij dat geluk? Parijs van 5.000 Joden verlost' (22mei '42). Haast in elk nummer van het blad vinden we soortgelijke artikels terug. Voor 'Volk en Staat' moest men de joodse medeburgers alle rechten afnemen. Zo stond er op 3 mei 1942 te lezen: 'Heeft een jood het recht zich burgerlijk partij te stellen?'. Kort vóór de deportaties naar het Oosten verscheen een profetisch artikel: 'In afwachting van de verdwijning van de joden' (22 mei 1942). Nog erger was 'Volksverwering'. Propagandablad ter beveiliging van bloed en bodem'. In het nummer van 26 oktober 1940 stelde het blad zich de volgende vragen: 'Zijn er blonde Joden? Hoeveel Joden zijn er? Waar ermee naar toe?' En op 13 februari 1941 verscheen een haast 'bijbels' artikel met als titel 'Waarom sterven de uwen? Hun bloed kome over de Joden'. Het blad publiceerde regelmatig adressenlijsten van joden en nam actief deel van de opsporing van Joodse onderduikers vanaf de zomer van 1942.

In haast alle anti-joodse artikels werd de link gelegd tussen jodendom, vrijmetselarij en bolsjevisme.

Vanaf einde juni 1941 stonden de kranten vol van artikels over de 'Strijd aan het Oostfront'. Ook de vervolging van de Belgische communisten zag men in de pers als iets vanzelfsprekends. De Propaganda-Abteilung had in dat opzicht weinig te klagen.

Toen de krijgskansen begonnen te keren en de censuur dus scherper werd, zochten vele journalisten een veiliger onderkomen. Het leek erop dat degenen die bleven met

de dag radicaler werden. Onder hen waren er heel wat nieuwkomers zonder journalistieke ervaring. Opvallend is wel de ‘realistische manier’ waarop de ‘onvermijdelijke repressie’ aangekondigd werd... Tekenend in dat opzicht was een artikel van ‘Pan’ (F. Smets') in ‘De Dag’ van 5 januari 1942. Het was gericht aan het adres van de Belgische regering in Londen en luidde als volgt: ‘Wij zullen niet vluchten naar één of andere Eldorado om U te ontwijken. Want in dit land, voelen we ons sterk. Duizenden jongeren, Vlamingen, laten geen tweede aktivistenjacht meer toe. Dat is onwederroepelijk gedaan! Als ge uit uw knusse hotels zoudt treden, nadat ge den plum-pudding hebt verorberd met de officieren van Zijne Majesteit den King, doch dat is een onzinnige hypothesis, om oordeelsdag te houden over het gepeupel der Winterhulpers, der onverantwoordelijke joernalisten, der “slechte”

1

2

Het
Algemeen Nieuws
DAGBLAD

VOOR RECLAME: MIRAX

VRIJDAG 8 NOVEMBER 1940

40 CENTIEM

TELEFONEN:

40 CENTIEM

met SPORTWERELD

PLECHTIGE AANSTELLING VAN DEN VLAAMSCHEN EN WAALSCHEN CULTUURRAAD

IN HET NATIE-PALEIS TE BRUSSEL

Als het luchtafweergeschut in actie treedt, trams en auto's verlaten en de schuilplaatsen opzoeken.

Wil Engeland den oorlog uitbreiden tot Ierland?

ROOSEVELT voor de derde maal president

Een Duitsch Rijkscommissaris aan de Universiteit van Brussel

Ierland blijft streng neutraal

Banditenstreek uit roofzucht te Putte-bij-Mechelen

Doodelijk ongeval te Cambron

Laval en de Brinon naar Parijs vertrokken

Toespraak van regeeringspresident Reeder, chef van het militair bestuur

De 23ste verjaardag van de bolsjewistische revolutie

Een groote troepen-parade op het roode plein te Moskou

Een Engelsch voorstel aan Frankrijk?

3

HET LAATSTE NIEUWS

DAGBLAD

HET RIJK DER VROUW

NIEUWE RICHTING in ons Geestesleven

Ongunstige Weersgesteldheid belemmert de Aktie van de Duitsche Vliegers

De Overval in een Bank te Mechelen

Stakingen en Onlusten in Indië

TERUGKEERENDE KRIJGSGEVANGENEN

Duitschland stuurt Levensmiddelen naar Frankrijk

APEN IN DE SNEEUW

De nieuwe Orde in het Verre Oosten

De Lichtafscherming

4

(1) Redactie van ‘Le Soir’ kort vóór de oorlog. (2) Jan Brans, hoofdredacteur van ‘Volk en Staat’. (3-4) Veelgelezen kranten uit de bezettingsperiode: ‘Het Algemeen Nieuws’, voortzetting van ‘De Standaard’, en de gestolen krant ‘Het Laatste Nieuws’.

vaderlanders, wachten wij U af. Wij - de jongeren. Hard tegen hard, als het moet. Oog om oog. Tand om tand'.

Bijna twee jaar later, op 18 december 1943, verscheen in 'De SS-Man' een 'oorlogsverklaring' aan het verzet. De auteur was niemand minder dan Robert Verbelen, leider van het Veiligheidskorps van 'DeVlag.' Naast de zwarte lijsten die de Anglofielen en de bolsjewisten-vereerders met zoveel ijver aanleggen, maken wij ook onze lijsten klaar... En laten zij nu nog zozeer geloven aan een Engelse overwinning, wij weten zo zeker als God leeft, dat de mannen onzer lijsten het eerst aan de beurt zullen komen, het eerst zullen worden afgeschreven, het eerst zullen worden gelikwideerd.' Kort na de landing in Normandië stond in hetzelfde blad een berustend artikel van de dichter Pol Le Roy te lezen: 'Zij zullen ons ophangen. Laat ze maar komen. Wij zijn thuis.' (10 juni 1944). En een maand later, onder de titel 'De Kameleon mensen': 'Gij hebt absoluut gelijk zulle, dat ge u aanpast aan de nieuwe overwinnaars... Ja, ja het wordt stilaan tijd dat gij dat boek "Mijn Kamp" naar de kachel verwijst, ... en dat gij ergens anders gaat wonen waar de buren niet meer zullen bevestigen dat gij bij U thuis officieren der Wehrmacht ontvangt'.

Maar niemand drukte zich plastischer uit dan Jeanne De Bruyn, die Jan Brans opgevolgd had als hoofdredacteur van 'Volk en Staat'. Brans was begin '44 naar Spanje 'gereisd' en... er gebleven, wat zijn geestesgenoten hem nooit vergeven hebben. In het laatste nummer van 'Volk en Staat' hing Jeanne De Bruyn een visionair beeld op van de toekomst: 'Wij zullen, dat staat vast, in de Begijnenstraat en in koncentratiekampen gestopt, tot levenslangen dwangarbeid veroordeeld, doodgeschoten, opgehangen, geradbraakt, levend gevild en dan met zout bestrooid worden. En bij onzen smadelijken ondergang zullen de patriotten een Brabançonne, een God save the King en een Yankee Doodle aanheffen; de kommunisten zullen een Internationale aanheffen; de vrome zielen zullen een hymne zingen om den Heer te danken. Want wij zijn de groote schuldigen van dezen oorlog'.

Na de bevrijding werden praktisch alle journalisten, die tijdens de oorlog verder gewerkt hadden, vervolgd, ook diegenen die al in 1942 of 1943 afgehaakt hadden. Zoals het tijdens de repressie maar al te dikwijls voorkwam, werd ook voor de pers met twee maten en twee gewichten gerekend. De directies gingen meer dan eens vrijuit, terwijl de verantwoordelijkheid op de redactie en vooral op de hoofdredacteur geschoven werd. Aan Franstalige kant werden zelfs vier journalisten gefusilleerd. De bekendste onder hen waren José Streel van 'Le Pays Réel' en Paul Herten van 'Le Nouveau Journal'.

Men kan gerust stellen dat de oorlog in de perswereld een echte cesuur veroorzaakt heeft en dit in tegenstelling tot de andere geledingen van het maatschappelijk leven. Nogal wat kranten verdwenen voor altijd: 'Volk en Staat', 'Le Pays Réel', 'Le Nouveau Journal', 'Het Vlaamsche Land', 'De Gazet' en 'De Dag'. Al deze kranten hadden zich wel erg gecompromitteerd. Andere bladen werden een paar jaar geschorst. 'De Standaard' (tijdens de bezetting 'Het Algemeen Nieuws') kon na enorme problemen pas in 1947 opnieuw verschijnen. 'Het Nieuws van den Dag' werd geschorst tot 1946 en het kwam de klap niet meer te boven. Het werd in 1957 overgenomen door 'De Standaard' groep.

HET PARADIJS VAN DEN ARBEIDER

1

INDIEN DE BOLSJEWISTEN IN ONS LAND KWAMEN...
— « Dat is een toffe jongen ! Hij vraagt hoeveel hij in Siberië verdienen zal... »
FERME
GESLOTEN
Zonder commentaar.
— « U betalen, kameraad ?... Maar dat alles behoort aan de gemeenschap ! »
— « Ik protesteer ! Luidens paragraaf 3 van artikel 68 van het ministerieel besluit van 15 Augustus 1842 is het onwettelijk ! »
Hoogstaand Sovjetisch snobisme.
— « Een appartement van drie kamers voor twee personen, dat is overdreven ! Ge zult uw woning met het gezin van kameraad Abramowitsj moeten deelen... »
— « Ik heb uw kamer laten voorbereiden, kolonel... »
— « Goed! En waar ligt de kamer van uw dochter ? »
— « Ge hoeft niets te vreezen, we zullen de hoofdkerk niet vernielen... We zullen er een volksdancing inrichten ! »

2

12 DECEMBER 1942

LAAGLAND

WEEKBLAD · VOOR · TOONEEL · LETTEREN · EN · KUNST

Echt Soldatendom, hoogste Vorm van Volkskultuur

3

DE SS MAN

KAMPBLAD DER GERMAANSCHE SS IN VLAANDEREN

KAMERAAD JAN ACKE!

JAN ACKE

4

(1-2) Anti-bolsjevistische karikaturen van Jam. (3) ‘Laagland’, cultureel weekblad dat sterk bij ‘DeVlag’ aanleunde. (4) ‘De SS-man’, orgaan van de Algemene SS-Vlaanderen.

De Nationaalsocialist

ORGAAN VAN HET VLAAMSCH NATIONAAL VERBOND

2e Jaargang • Nr 3 Weekblad • Prijs: 1 frank 17 JANUARI 1942

1

Woensdag 6 Nov. 1940

VOLK en STAAT

DE PSYCHOLOGIE DER VLAAMSCHE BEWEGING

Nr 222, JAARGANG 23 50 cm.

Naar een steee Toekomst!

De Vergiftiging door de Joden van ons openbaar Leven en de mogelijkheid tot deze Vergiftiging weggenomen

Ingrijpende Verordeningen van den Militairen Bevelhebber. - De Joden uit de Openbare Ambten, de Balie en de Pers geweerd. - Geen Terugkeer voor de gevluchte Joden. - Aangifte der Joodsche Ondernemingen geboden

De Kogel is door de Kerk

De nieuwe Verordening

De Aap komt uit de mouw

Oud Minister BONNET onthult de

2

LE PAYS RÉEL

« NOUS VENONS VOUS AIDER ! »

EDITION ★ Fondateur: Léon Degrelle

Six cents légionnaires se sont inscrits jusqu'à présent pour le nouveau contingent

Ils quitteront Bruxelles le 10 mars

Il nous faut maintenant des centaines d'hommes pour notre Brigade Motorisée

La Légion se distingue sur le front du Donetz

LE CRIME ANGLAIS

Un spectacle effroyable dans les quartiers ouvriers de la banlieue de Paris

Partout des ruines et des décombres fumants

Le nombre des blessés est de 2.000

3

Balming

WEEKBLAD

De groote kuisch moet nog beginnen

Voor de Eer van onze Dooden

VAN WEEK TOT WEEK

11 November komt niet meer terug

De Fabel van Mei '40

ACHTER HET MASKER

4
De collaboratiepers: (1) ‘De nationaal-socialist’, het weekblad van het VNV. (2) Het VNV-dagblad ‘Volk en Staat’. (3) ‘Le Pays réel’, orgaan van Rex. (4) ‘Balming’, weekblad van DeVlag.

1

2

RADIOPROGRAMMA

van den Vlaamschen Omroep Zender Brussel

ZATERDAG 27 MAART

9.00 Kleine Ochtendmuziek. Fantasie-orgelrecital door Armand Preud'homme.
11.30 In de Kleuterkamer o.l.v. Jan Stalmans.
11.45 Kinderverhalen van Clement D'Hooghe. — Suite voor klavier. Solist : Pieter Leemans.
12.00 Middagconcert door het Omroeporkest o.l.v. Paul Doulliez, m.m.v. Jan Van Moer, saxofoon.
13.15 Het Sextet Clem. Moreau speelt afwisselend met fonoplaten.
14.30 Volk aan den arbeid. Leiding en tekst : Dr Ferdinand Vercnocke. Volksche arbeid. Hoorbeeld. Regie : Jan Stalmans.
16.15 Volkskunde : Napoleon in den Vlaamsche spiegel (1). Medewerkers : Jef Van Schoeland, zanger; Clem. Moreau, accordeonist. Tekst en leiding: Pol Heyns.
16.35 Zingend Vlaanderen gewijd aan lenteliederen. Solisten : Treza Van Aerden, sopraan en Kamiel Segers, tenor. Aan het klavier : Pieter Leemans.
17.15 Knalavond voor « Arbeid en Vreugde ». Publiek concert door het Omroeporkest o.l.v. Paul Doulliez, m.m.v. Dolne en zijn Septet, Mia Vigneul, zangeres, Emiel Brants met de zingende zaag. Doove Charel en Schele Jef, Joris Jacobs, Fritz Willems en Jef Wildemeersch, conférencier. Regie : Dries Neerman.
18.00 Tijdspiegel. Landbouwkroniek.
18.15 Publiek concert (voortzetting).

ZONDAG 28 MAART

8.15 « De Moldau », van Friedrich Smetana.
8.30 Vlaamsche Vroomheid. Aan het orgel: Alfons Stout. Lezing uit Johan Luyken.
10.00 Herneming Duitsche taalles, 1e jaar.
10.30 Herneming Duitsche taalles, 2e jaar.
12.00 Folkloristisch cabaret. « Sa, vrienden, luistert naar dit lied », op tekst van Pol Heyns, m.m.v. Jef Van Schoeland, Renaat Verbruggen en Marck Decorte, zangers; Martha De Wachter en Yvonne De Witte, zangeressen; Karel Van Rijn en Celine Colombie, declamators.
14.15 Voor de Boeren, o.l.v. Pol Heyns.
15.00 Filmspiegel, op tekst van Jeanne De Bruyn.
15.20 Het Koor « Peter Benoit » uit Eisden zingt o.l.v. Jan Brouns.
16.15 Namiddagconcert door het Omroeporkest, o.l.v. Theo Dejoncker. Solist: Jozef Schuy, zanger.
17.00 Noordnederlandsche letteren. Lezing door Emile Buysse.
17.15 Voortzetting namiddagconcert door het Omroeporkest, o.l.v. Theo Dejoncker.
18.00 Tijdspiegel.
18.15 In de Opera (fonoplaten).

MAANDAG 29 MAART

9.00 Kleine Ochtendmuziek. Het orkest John Rutten speelt.
12.00 Middagconcert door het Omroeporkest o.l.v. Paul Doulliez.
15.00 Voor de Vrouw, o.l.v. Anita Borms. De Renaissancedichter Pieter Corneliszoon Hooft en de Vrouw, op tekst van Elza.
15.30 Beroemde walsen (fonoplaten).
16.15 Concert op het Omroeporgel door René Van der Vorst.
16.50 Klarinetrecital door Robert Janssens.
17.15 Fantasieprogramma door het Omroepkoor, o.l.v. De Brabander.
18.00 Tijdspiegel.
18.15 Concert door het Omroeporkest, o.l.v. Paul Doulliez. Solist: Frans Cauwenberghs: pianist.

DINSDAG 30 MAART

9.00 Kleine Ochtendmuziek (fonoplaten).
12.00 Middagconcert door het orkest Juliaan Kerremans.
13.15 Vlaamsche refreintjes door het Dansorkest Stan Brenders, m.m.v. Yvonne Verbeeck, zangeres en Davidse, zanger.
15.00 Vlaamsche zangeressen zingen Vlaamsche liederen (fonoplaten).
15.30 Op de leestafel.
16.15 Concert door het Kamerorkest, o.l.v. Theo Dejoncker. Soliste: Suzanne Yerlès, zangeres.
18.00 Tijdspiegel.
18.30 Duitsche taalles, 2e jaar.

WOENSDAG 31 MAART

9.00 Kleine Ochtendmuziek. Het Sextet Clem. Moreau speelt.
11.30 Kamermuziek uitgevoerd door Jan Laurent, viool en Eugeen Tracy, klavier.
12.00 Bioscooporgelrecital door Jos. Vaes, m.m.v. John Rutten, viool en Frans Van der Borgh, cello.
13.15 Muziek van de Hitlerjugend.
15.30 Tooneelkroniek.
16.15 Concert door het Antwerpsch Koperensemble, o.l.v. Jef Van Hoof. Lyrische voordracht door Magda De Groodt.
17.15 Concert door het Symfonieorkest, o.l.v. Theo Dejoncker. Solisten: Ernst Unterste-Voss en Richard Staab, pianisten.
Tijdens de pauze, rond 18.00 u.: Ons Nederlandsch: De taal als spiegel van het verleden (V). Lezing door Dr. J. Lindemans.

DONDERDAG 1 APRIL

9.00 Kleine Ochtendmuziek. Volksdansen en -deuntjes, m.m.v. het Blokfluitenensemble van de Omroepspeelschaar.
12.00 Middagconcert door het Omroeporkest, o.l.v. Theo Dejoncker. Soliste: Mia Van den Bosch, zangeres.
15.30 Letterkundige actualiteiten.
15.45 Klassieke en moderne kleinkunst. Kamermuziekuitvoering door het Trio Demeyere-Paply-Maes.
16.15 Voor de Kinderen, o.l.v. Jan Stalmans. Ho, ho, Aprilzot, op tekst van Pol Heyns.
17.15 Concert door het Omroeporkest, o.l.v. Karel De Brabander.
18.00 Tijdspiegel. Muziekkroniek.
18.30 Duitsche taalles, 1e jaar.

VRIJDAG 2 APRIL

9.00 Kleine Ochtendmuziek (fonoplaten).
12.00 Middagconcert door het Symfonie-orkest, o.l.v. Paul Doulliez. Solisten: Walter Guth, klavier; Maurice Van Boxtaele, hoorn.
13.15 Concert door het Omroeporkest, o.l.v. Hugo Michielsens. Uit de oude doos.
15.00 Het kwartiertje voor de boerin, o.l.v. Anita Borms.
15.30 Boekbespreking door Urbain Van de Voorde.
15.45 Vlaamsche liederen gezongen door Edward De Decker, bas.
16.15 Kamermuziek. Klavierrecital door David Van de Woestijne.
16.35 Eerste kwartet opus 10, van Claude Debussy, uitgevoerd door het Strijkkwartet De Groote.
18.00 Politiek en gemeenschap, o.l.v. Dr. Ferd. Vercnocke. Joos Pijn, hoorbeeld door Arthur De Bruyne.
18.45 Praatje met de luisteraars.

3

(1) Het kinderprogramma van Zender Brussel onder leiding van Jan Stalmans. (2) Uiterst links: Sonderführer Spanuth. (3) Radio-programma van Zender Brussel in 1943.

1

2

(1) Concert van de Vlaamse Omroep Zender Brussel voor Winterhulp te Antwerpen op 15 februari 1941. De dirigenten Dejoncker, Meulemans en Douliez. In het midden Mon De Goeyse, ‘administratief directeur’. Uiterst rechts Grauls en Delwaide. (2) De Duitse acteur Heinrich George, Hauptmann Badendieck, Sonderführer Felberg en Sonderführer Spanuth.

Militair vertoon op de radio

Er is een opvallende gelijkenis tussen de situatie van de schrijvende pers en die van de Radio op het Flageyplein. In de wondere zomer van 1940 heersten ook daar verwarring, intrigues en...(bij velen) een verlangen naar Iets 'nieuws'.

Onder de personeelsleden die opnieuw in dienst traden, heerste het gevoel dat ze dat deden in volledig akkoord met hun hiërarchie en met de verantwoordelijke voogdijminister, Delfosse. Maar ook zij die niet het werk hervatten, wisten zich gesteund door de autoriteiten, in het bijzonder door de Raad van Bestuur.

Wat er in die woelige zomermaanden van '40 precies gebeurd is, biedt ook nu nog stof voor polemieken. Vast staat dat de aanwezigheid van een aantal journalisten en directie-leden door de Bezetter niet langer op prijs werd gesteld, alhoewel sommigen onder hen een aanvraag ingediend hadden om verder te werken. Vooral wie als socialist bekend stond maakte weinig kans. Dit was het geval voor Nic Bal, Gust De Muynck, Bert Van Kerkhoven en Marcel Coole.

Tot einde juli '40 onderhandelde minister Delfosse met de Duitse Sonderführer bij Zender Brussel over de werkhervatting van het personeel. Hij had voorgesteld dat de uitzendingen in handen zouden bijven van het NIR-personeel. Alleen de nieuwsuitzendingen zouden onder Duitse controle komen. Twee dagen later evenwel, op 31 juli 1940 maakte de Bezetter een einde aan die dromen. Het NIR - INR hield op te bestaan en werd vervangen door 'Zender Brussel - Radio Bruxelles', die volledig gedomineerd werd door Dultse officieren. De eerste Commissaris-Beheerder was Köppe. Eind december '40 werd hij vervangen door Gunzer en in maart 1942 door Hauptmann Badendieck. De Vlaamse uitzendingen werden geleid door Sonderführer Spanuth, de Franstalige door Sapper. Ze werden bijgestaan door twee organisatieleiders, Mon de Goeyse voor Zender Brussel en Gabriel Figeys voor Radio Bruxelles, tot zijn vervanging door de Rexistische journalist, Serge Doring, in 1942. In april 1941 kreeg Wies Moens de leiding van de nederlandstalige uitzendigen.

De radio-medewerkers die opnieuw aan het werk gingen, verkeerden in de mening dat niemand tegen zijn wil zou moeten meewerken aan propaganda-getinte uitzendingen. In die zin hadden ze trouwens de boodschap van Delfosse begrepen. Al vlug werd duidelijk dat Zender Brussel een strak gedirigeerde en sterk gecensureerde Omroep was, zonder enige vrijheid.

Directeur-generaal Wies Moens hield zijn pro-Duitse overtuiging niet verborgen. Hij had de gewoonte zich bij allerlei gelegenheden te laten

interviewen en literaire en muzikale programma's zelf in te leiden. Daarin legde hij telkens getuigenis af van zijn vertrouwen in het Groot-Germaanse Rijk en zijn afkeer voor de vóóroorlogse democratie. In die zin liet hij zich bijvoorbeeld uit in een interview met Bert Peleman over het Europees Schrijverscongres in Weimar. Hij sprak daarin onverbloemd zijn waardering uit voor nationaal-socialistische auteurs als Blunck en Grimm. Ook in reportages over de 'Vlaamse Wacht' en andere collaboratie-groepen was hij vol lof voor 'die kerels' en het gezond gebleven gedeelte van 'ons volk'... Toch kwam het herhaaldelijk tot wrijvingen tussen Wies Moens en de Duitse officieren die controle uitoefenden op de uitzendingen. Moens' Dietse ingesteldheid was hen een doom in het oog.
Einde 1943 kwam het tot het zoveelste conflict, ditmaal naar aanleiding van een programma over de Vlaamse Hitlerjeugd. Voor Moens was dit de druppel die de emmer deed overlopen.
Met zijn opvolger, de dirigent Paul Douliez, hadden de Duitsers het gemakkelijker. Hij was een overtuigd Nationaal-socialist en was zelfs enige tijd als Kriegsberichter aan het Oostfront geweest.

Onder de belangrijkste medewerkers aan Zender Brussel vermelden we naast Moens, de Goeyse en Douliez nog: Jos Servotte, leider van de afdeling 'Aktualiteit', Leo Persyn, Jef Contrijn, Jan Stalmans, Bert Peleman, Nand Veronocke, R.F. Lissens, Paul Hardy, Jan Venstermans, Pol Heyns, Marc De Corte, Hendrik Haesen, Frans Van Langendock, Bert Brauns (tot zijn aanhouding in december 1942).

De muziekuitzendingen stonden onder de leiding van Arthur Meulemans, die in 1942 evenwel opstapte na een conflict over het boycotten van de muziek van Hindemith. Hij werd opgevolgd door Gaston Feremans. Aan Franstalige kant was de meest bekende figuur ongetwijfeld Louis Carette, leider van de afdeling 'Actualités'. Hij verliet Radio Bruxelles in 1942, zogezegd om 'gezondheidsredenen'. Carette werd na de oorlog bij verstek veroordeeld en week uit naar Frankrijk, waar hij als Félicien Marceau wereldberoemd werd. Figeys zag het evenmin nog zitten en haakte kort nadien ook af. Ook aan Vlaamse kant waren er nogal wat 'deserties'. Zo verliet Servotte de Zender einde 1943, op advies van Jan Boon. Onder de jonge reporters waren er twee die in de beginjaren van de Vlaamse televisie, erg populair zouden worden, Bob (Robrecht) van Bael en Fons Robberechts.

Wat de uitzendingen betrof, was er alvast één duidelijk verschil met de vooroorlogse toestand: van de geest van absolute onpartijdigheid bleef vanaf de eerste dag niets meer overeind. Het nieuws werd verzorgd door Belgisch personeel van de D.E.S. (Deutsche Europasender) en was dus een strijdwapen in handen van de anti-geallieerde propaganda. De propaganda zat trouwens in haast alle uitzendigen, zelfs in luisterspelen en programma's over Volksdans en muziek. Vooral de rubriek 'Politiek en Gemeenschap', onder leiding van Vercnocke, bevatte erg giftige stukken. Berucht was bijvoorbeeld het politieke praatprogramma 'Meneer de notaris zegt' met de Antwerpse acteur Arthur Van Thillo en 'Hij, zij

en nog wat’. Erg populair waren de satirische programma's met Renaat Grassin, het Ketje. Grassin kreeg er na de bevrijding trouwens zware moeilijkheden mee. Het spreekt vanzelf dat alle aandacht uitging naar de Duitse Cultuur, de verwezelijkingen van het régime en de collaboratie-groepen.

De strijd aan het Oostfront werd met enthousiasme begroet. Kriegsberichter, ondermeer Jan D'haese, Wim Sassen en Paul Douliez brachten regelmatig verslag uit van hun frontervaringen. Er waren rechtstreekse reportages van plechtigheden van de Algemene SS-Vlaanderen, het Vlaams Legioen, de NSKK, het VNV, ‘DeVlag’ enz.

Ook op dat vlak was de overeenkomst met de schrijvende pers erg in het oog springend. En evenals bij de pers, zouden na de oorlog die gewone medewerkers het zwaarst moeten boeten, ook al beriepen zij zich op ‘hogerhand’.

Interview van Jan Stalmans met Paul Doubliez, vóór zijn vertrek als Kriegsberichter naar het Oostfront (Zender Brussel, 18 mei 1943):

Stalmans. Sommige kunstenaars, u weet het wellicht ook, beweren dat zij zich weerhouden voelen, dat er iets is dat hen belet zich totaal in te zetten, namelijk te vrezen voor de geleidelijke ontplooiing, de schone rustige ontplooiing, ja zelfs voor het behoud van hun kunstenaarschap. U schijnt dus die mening gelukkig niet te delen?

Douliez: Stel u voor dat ik me daar zorgen zal over maken. Ofwel ben ik geen waarachtig kunstenaar, en in dit geval valt dat probleem voor mij vanzelfsprekend weg. Ofwel zit er wel iets in me, toch dan kunnen de grote en harde dingen die ik ga beleven enkel mijn geestelijke potentie verrijken. Ik zal andere volkeren leren kennen, ik zal een stuk ruwe werkelijkheld beleven.
Ook de muzische aangelegde mens schrompelt Innerlijk bij gebrek aan frisse lucht. Welaan de teerling is geworpen. Morgen reis ik af en van dan af zal ik enkel nog denken aan de vervulling van mijne ware doch heerlijke taak.

Stalmans: Mijnheer Douliez, wij die ons zo menig maal, zoveel honderden malen durf ik zeggen, verlustigd hebben bij het beluisteren van uw aangename concerten met het omroeporkest vol melodieuze afwisseling, en u de laatste jaren zo dikwijls bewonderd hebben wanneeer u ons groot symfonie-orkest met brio tot ware top-prestaties geleid hebt, zoals het trouwens verteden zondag nog het geval was. Ik durf hier gerust zeggen dat wij u enerzijds met lede ogen uit ons midden zien vertrekken, ik zeg enerzijds want anderzijds zijn wij trots op u. Trots om dat glanzend en overheerlijk voorbeeld dat u ons geeft bij de volledige inzet uwer talrijke talenten in de waren heroische heldenkamp tegen onze gemeenschappelijke vijand. Wij wensen u mede in naam uwer overtalrijke geestdriftige luisteraars, mijnheer Douliez, goed heil.

Het onderwijs: Aan de ziel van het kind wordt niet geraakt...

> '*Het gaat niet op, bij voorbeeld, dat de klerikale geschiedschrijving de jeugdige geesten straffeloos mag leeren hoe onze Germaansche voorouders barbaarsche stammen zonder kultuur vormden en slechts door bemiddeling van het christendom met de beschaving in aanraking zijn gekomen.*'
> (Prof. dr. H.J. De Vleeschauwer, Voor een Nationaal Cultuur- en opvoedingsprogramma, Volk en Staat, 24 juli 1942.)

Van bij het begin zagen de Duitsers in dat ze in de porseleinen winkel van het Belgisch onderwijs niet onbehouwen mochten te werk gaan. Aan de grondvesten van ons onderwijssysteem werd niet geraakt. De Militärverwaltung had de zere plekken al vlug gelokaliseerd. Het katholiek onderwijs werd dus niet te dikwijls tegen de haren ingestreken. De commissie ter herziening van de schoolboeken hanteerde de bezem alleen in het rijksonderwijs. De universiteit van Leuven werd zachter aangepakt dan Gent, Luik en Brussel, al werd de rector wel 'n tijd aangehouden. Er werden bijvoorbeeld geen gastprofessoren naar Leuven gestuurd.

De bezetter richtte de meeste aandacht op het rijksonderwijs. Aan de benoemingen op Onderwijs werd de nodige 'zorg' besteed. prof. De Vleeschauwer en Filip de Pillecyn werden er respectievelijk belast met het universitair en het middelbaar onderwijs. Beiden waren uitgesproken Duitsgezind. De vele benoemingen van VNV-leerkrachten in het gemeentelijk en gesubsidieerd vrij onderwijs, verliepen dan ook nogal 'vlot'...

Ondanks de schoonmaak en de benoeming van 'betrouwbare' figuren bleef het Ministerie van Onderwijs 'n doorn in het oog van de Duitsers en de Nieuwe Orde-fans. Met secretaris-generaal Nyns liepen ze niet al te hoog op, hoewel hij de Duitse verordeningen nauwgezet (en soms ook al eens met tegenzin) toepaste. Dit was bijvoorbeeld het geval voor de herziening van de schoolboeken en de anti-joodse maatregelen...

De Commissie ter herziening van de schoolboeken: misschien was Racine ooit wel eens 'n jood...

Onmiddellijk na de inval stelden de Duitsers alles in het werk om een grondige schoonmaak door te voeren in de schoolboeken. Ze rekenden vanzelfsprekend op de medewerking van het Ministerie van Onderwijs. Een speciale advies-commissie kreeg als opdracht de handboeken van het officieel onderwijs grondig te zuiveren van anti-Duitse uitlatingen.

Bij een besluit van 8 oktober 1940 werd dr. Jan Grauls, waarnemend goeverneur van de provincie Antwerpen, benoemd tot voorzitter van de 'Commissie ter herziening van de schoolboeken'. Daartoe behoorden verder nog: Jef Van de Wiele (atheneum van Antwerpen), Rob. Van Roosbroeck (universiteit Gent), Prof. Bonenfant (ULB), Prof. Corin (Luik), Prof. Halkin (Univ. Luik), inspecteur-generaal L. Roels, inspecteur Quicke, inspecteur Dugaillez. Corin en Halkin vroegen vrijwel onmiddellijk ontslag om gezondheidsredenen. Bij een Koninklijk Besluit van 15 november en 3 december 1940 werden ze vervangen door Simar, atheneumleraar te Deurne en Piret, directeur

van de normaalschool van Hoei. In een brief van 11 mei '41 vroeg prof. Bonenfant om van zijn opdracht ontlast te worden. Pas een jaar later werd hem ontslag verleend bij Koninklijk Besluit. Er kwamen drie nieuwe leden bij: Dubois, hoofd-inspecteur van het Lager Onderwijs, Dupont, studieprefect aan het Koninklijk Atheneum van Deurne en Puttemans, leraar aan het Koninklijk Atheneum van Vorst.

Bij een Koninklijk Besluit van 12/10/43 werd het ontslag van Jef Van de Wiele aanvaard. Hij werd niet vervangen. De functie van secretaris werd vanaf 14 november 1940 toevertrouwd aan Demarest, inspecteur van de openbare biblio-

theken. Hij werd bijgestaan door Franck, gemeenteonderwijzer in Manderfeld en Mevr. Lamberty. Noch Franck noch Lamberty hebben ooit een zitting bijgewoond.

De Militärverwaltung porde de commissieleden regelmatig tot spoed aan. Bedreigingen waren er ook van tijd tot tijd.

Reeder liet via dr. Petri weten dat de sancties niet mals zouden zijn voor de onderwijsinstellingen waar nog 'ontoelaatbare' schoolboeken in omloop waren. Vice-Verwaltungschef von Craushaar voer in een brief van 12 februari '41 heftig uit tegen anti-Duitse geschiedenisboekjes in het Sint-Pieters-college van Leuven.

Op het katholiek Onderwijs had de commissie geen vat. Kardinaal Van Roey had immers geweigerd commissieleden uit het katholiek onderwijs aan te duiden. Prof. Daels stelde in een brief van 31 dec. '40 aan voorzitter Grauls voor om Modest Van Assche, 'een hoogstaande en vrijstaande priester, (...) met de rang van bisschop' in de commissie op te nemen. Daaraan werd geen gevolg gegeven.

Na een onderhoud van Mgr. Van Eynde met Grauls en Quicke werd beloofd dat de vrije instellingen op eigen initiatief dubieuze werken aan een controle zouden onderwerpen. De commissie had een louter adviserend karakter. Het was secretaris-generaal Nyns die de uitspraken bekrachtigde.

Tot grote wanhoop van de uitgevers werd een hele stapel handboeken verboden of deerlijk verminkt. Na verloop van tijd verminderden die problemen en kon controle uitgeoefend worden op de handschriften. In de eerste maanden werd dan ook beslist in bepaalde gevallen 'uitstel van executie' te verlenen. Mits schrapping van de aanstootgevende fragmenten (anti-Duitse uitspraken, uittreksels van joodse of Duits-vijandige auteurs), mochten deze schoolboeken in gebruik blijven tijdens het schooljaar 1940-1941. Verder werden er kwoteringen toegekend. Voor werken met anti-Duitse of anti-NSDAP-strekking, voor joodse of politiek ongewenste auteurs was er de kwotering A_1. De kwotering A_2 was bestemd voor publikaties met aanstootgevende fragmenten. Bij schrapping van de verboden passages konden deze werken na een nieuwe keuring opnieuw toegelaten worden. Publikaties met de kwotering A_3 mochten nog gebruikt worden tot het schooljaar 1941-1942. Geen enkel handboek in het rijksonderwijs, ontsnapte aan de controle. Zelfs handboeken van hygiëne, voeding, notenleer of plantenkunde werden nagezien.

Het spreekt vanzelf dat voornamelijk de geschiedenisboeken het moesten ontgelden. Op de vergadering van 21 november '40 stelde prof. Bonenfant (tevergeefs) voor in het geschiedenis onderricht geen onderwerpen meer te behandelen na 1914.

Een hele reeks werken waarin Duitsland verantwoordelijk gesteld werd voor de eerste wereldoorlog of waarin sprake was van de wreedheden van Leuven en Aarschot, werd onverbiddelijk verboden. Zelfs een handboek van muziekgeschiedenis van Maurits Sabbe en het 'Nederlandsch Leesboek voor het aanvankelijk middelbaar onderwijs' van Frans Leytens konden niet door de beugel (kwotering A_2). In het 'Nederlandsch Leesboek' dienden enkele fragmenten te worden geschrapt, nl. Vadertje Musset (uit 'Bei uns in Deutschland' van Ernest Claes), 'Ambulancie te leper' van Caesar Gezel1e en 13 regels uit 'Melsen's kruis' van Maurits Sabbe. Zelfs een lovende bespreking van 'Bei uns in Deutschland' en 'Oorlogsnovellen' van de nochtans onverdachte Ernest Claes werden niet geduld. Niet alleen de 'kwetsbare' terreinen van het taalonderricht en de geschiedenis leverden een rijke oogst verboden vruchten op. Zelfs het onschuldige handboek van dr. Biltris 'Beginselen der scheikunde' werd

gebrandmerkt als ‘krenkend voor het Duitse rijk, het Duitse volk of het Duitse leger’. De auteur had er heel even aan herinnerd dat het de Duitsers waren die voor het eerst stikgas op de slachtvelden losgelaten hadden.

Dat de commissie rekening hield met de Duitse eisen, wordt begrijpelijker als men er de ‘Duitse dreigbrieven’ op naleest. Zo was er een brief van Reeder van 16 juli '41 waarin de directies verantwoordelijk gesteld werden.

Wat moeilijker te begrijpen valt, is de ongewone ijver waarmee de commissieleden hun speurtocht inzetten naar joodse auteurs en politiek-ongewenste elementen, bijvoorbeeld Remarque, Brecht, Thomas Mann, Stefan Zweig en Heinrich Heine.

Op de vergadering van 26 augustus 1942 besliste de commissie bij de Militärverwaltung te informeren of Simon Vestdijk en Menno ter Braak

soms geen joden waren... Op de volgende vergadering (2 september '42) werd het verzoek in verband met Vestdijk al betreurd. Voortaan mocht de vraag over het al dan niet-jood zijn van een auteur slechts gesteld worden in geval van ernstige twijfel en na grondige discussie. Soms waren de commissieleden nogal ‘ruim’ van opvatting en besloten zij op de vragenlijst van ‘verdachte’ auteurs niet te informeren naar de eventuele joodse afkomst van Racine en Montaigne (zitting van 24 juni 1942). Af en toe staken de Duitsers ook een handje toe. Zo lieten ze aan de commissie weten dat de Parijse uitgeverij Nathan niet als joods kon beschouwd worden. En op 22 juli 1942 werd een werk over hygiëne toch toegelaten omdat inmiddels gebleken was dat de auteur, Elie Lazerges (ondanks zijn voornaam) geen jood was.

Typisch voor de mentaliteit van sommige commissieleden waren de lotgevallen van een handboek voor Duitse literatuurgeschiedenis. Het boek werd besproken door Jef Van de Wiele. Hij nam het de auteur, O. Van Doorsselaer, kwalijk dat hij de ‘Lorelei’ van Heinrich Heine een mooi gedicht vond. Bovendien werd niet gewezen op de afkomst of de levensbeschouwing van de schrijvers. Literaire stromingen als het naturalisme en het expressionisme werden niet met de nodige behoedzaamheid behandeld. De auteur van het bewuste handboek had voor alles een afdoend antwoord klaar, maar om zijn ‘Literaturgeschichtliches Lesebuch für höhere Lehranstalten’ toch te redden, besliste hij uiteindelijk de uittreksels van joden en Duitse politieke vluchtelingen te schrappen.

De commissie werd door de Duitsers ook onder druk gezet om over te gaan tot de beperking van het aantal schoolboeken. Dit behoorde volgens sommige commissieleden evenwel tot het domein van de verbeteringscommissie. Men vond het een ‘netelig’ probleem. Vooral Van de Wiele was voorstander van een ‘sanering’, maar zover is het nooit gekomen. In 1943 nam hij immers ontslag. De secretaris-generaal antwoordde aan Reeder dat de commissie te veel werk had en dat dergelijk optreden ontevredenheid zou teweeg brengen. Al bij al kan men besluiten dat bepaalde commissieleden, vooral Van de Wiele en Van Roosbroeck, heel ijverig op speurtocht gingen naar alles wat de Duitsers mishaagde. Soms waren zij zelfs katholieker dan de paus...

Na de oorlog werd Grauls op zijn proces verweten dat hij te gehoorzaam geweest was aan de Duitsers, vooral in verband met de joden. Voornamelijk Prof. Bonenfant, gewezen lid van de commissie, liet zich in die zin uit. Grauls voerde in zijn verdediging aan dat zijn houding in niets afweek van die van de gemeentebesturen. Hij verwees daarbij naar het jodenregister en de verbodsbepalingen voor joodse gemeenteraadslieden en schepenen.

Collaboratie in het onderwijs
Lager en Middelbaar Onderwijs

Zowel in het katholiek als in het rijksonderwijs waren er leraars die er uitgesproken Nieuwe-Orde-opvattingen op na hielden. Toch waren er in het katholiek onderwijs geen uitgesproken Nieuwe-Orde-organisaties actief. De scherpe controle van het aartsbisdom verhinderde dit. In het officieel onderwijs was er wel 'n dergelijke vereniging: ‘OMO - De Vlaamsche leraarsbond van het Officieel Middelbaar

Onderwijs'. Deze bestond al van 1920. In september 1940 keurde het nieuwe OMO-bestuur de aansluiting bij de 'Vlaamsche Arbeidsorde' goed. OMO werd de afdeling 'Volksopvoeding' van de 'Vlaamsche Arbeidsorde'. De doelstellingen van Volksopvoeding werden dan: (1) vernederlandsing van het onderwijs en (2) de vorming van 'de Vlaams-Nationale leraar tot een nationaal-socialistisch volksopvoeder'. Tot de bestuursleden behoorde Frans Uytterhoeven, algemeen leider, de Dinaso Palmer Ruysschaert, Piet Wyndaele (VNV), de letterkundige Oskar Van der Hallen en Luc Van de Weghe (de latere Troch van 'De Standaard').

Op 1 januari 1942 werd Volksopvoeding opgeslorpt door de Centrale voor het Rijkspersoneel van de Unie voor Hand en Geestarbeiders, 'groep Jeugdopleiding'.

Enkele maanden later fusioneerde 'Jeugdopleiding' met de 'Vlaamsche Opvoedkundige Vereniging' en werd een zelfstandige vereniging van nationaal-socialistische leerkrachten. De leden bleven evenwel lid van de Unie. De sociale

belangen van de leraars werden behartigd door de Centrale van het onderwijs van de Unie. Het succes van Jeugdopleiding mag niet overschat worden. Er waren ongeveer 2.500 leden einde 1941, dus heel wat minder in vergelijking met 1939....

Nog radicaler dan ‘Jeugdopleiding’ was de ‘Dietsche Opvoedkundige Beweging’, opgericht in 1937. De DOB was uitgesproken nationaal-socialistisch en was opgedeeld in ‘arbeidsgemeenschappen’ voor heimatkunde, raspolitische opvoeding, geopolitiek, enz... Het Duitse onderwijs-systeem moest model staan voor Vlaanderen. De DOB beheerde zelfs een ‘Vlaamsche school’ in Antwerpen. Tot de leidende figuren van de DOB behoorden Bert van Boghout, prof. Soenen, inspecteur-generaal Van Mieghem en Mevr. Gravez. In augustus 1942 kwam het zelfs tot een akkoord tussen DOB en de anti-joodse ‘Volksverwering’. Wat later werd de benaming veranderd in ‘Volksche Opvoedkundige Beweging’ (Dietsch had een politieke bijbetekenis gekregen...).

Waar OMO-jeugdopleiding 'n sterke VNV aanhang had, ging de DOB-VOB meer en meer in de richting van ‘DeVlag’. Van Mieghem en Mevr. Gravez waren immers actieve ‘DeVlag’-leden.

De Universiteiten

Bij het begin van de bezetting was het er de Duitsers voornamelijk om te doen het universiteitsleven ongestoord te laten verlopen. Zij wilden een herhaling voorkomen van 1914-1918. Toen hadden de universiteiten hun activiteiten gewoonweg gestaakt. De professoren werden toen verder betaald door de industriëlen, die na de oorlog door de Staat terugbetaald werden. Andere problemen waren de oorlogsschade, de inbeslagname van universitaire gebouwen door het Duitse leger, en de afwezigheid van 'n groot aantal professoren en studenten, die naar Frankrijk waren gevlucht of krijgsgevangen waren. Ten slotte waren er nogal wat personeelsleden die om hun anti-Duitse ingesteldheid aan de deur gezet werden.

Net als de ambtenaren moest ook het universitair personeel, dat in 1940 naar Frankrijk gevlucht was, voor 'n speciale commissie verschijnen. Op de 400 gevallen werden er ongeveer honderd afgewezen. Onder hen de eerste rector van vernederlandste universiteit van Gent, August Vermeylen. De meesten waren verbonden aan de ULB. De Militärverwaltung overwoog zelfs de sluiting van de universiteit, maar dit zou het overwicht van Leuven nog hebben doen toenemen. Bovendien zouden werkloze professoren en studenten een nog veel groter gevaar betekend hebben. Er werd in elk geval overgegaan tot de herstructurering van de ULB. In november '40 werd een Duitse commissaris aangesteld. Zijn eerste opdracht bestond in het wegzuiveren van anti-Duitse elementen.

‘*Taakverdeling*’

Aan de vier universiteiten werd een eigen taak toebedeeld.

Gent en Luik kregen in dit plan de rol toebedeeld van een respectievelijk Vlaams en Waals wetenschappelijk centrum. Leuven zou zich geleidelijkaan moeten beperken

tot zijn theologische functie en Brussel zou'n bolwerk van ‘Germaanse Wetenschap’ worden.

Aan rassenkunde, Germaanse voorgeschiedenis en aanverwante vakken moesten de universiteiten de nodige aandacht besteden. Maar in de praktijk kwam daarvan weinig terecht. De bezettingsautoriteiten hielden nauwgezet toezicht op de benoeming van rectoren, hoogleraren en gastdocenten. Het was niet gemakkelijk geschikte figuren te vinden. In Gent werd uiteindelijk prof. De Smet tot rector benoemd bij gebrek aan ‘weldenkende’ kandidaten. Zelfs Daels vond men te lauw. Hij droomde te veel van Dietsland. En iemand als De Vleeschauwer had zijn handen vol bij het Ministerie van Onderwijs. Begin '41 werd De Smet als hoogleraar opgevolgd door Speleers (VNV).

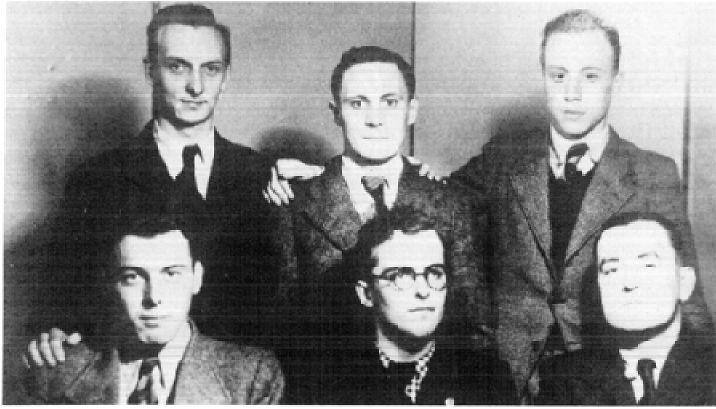
Meer aandacht ging naar Brussel. Een eerste stap in de richting van de vernederlandsing van de ULB was de splitsing in een Nederlandstalige en een Franstalige afdeling. Deze ‘ontdubbeling’ was in bepaalde faculteiten al sinds 1935 aan de gang en botste eigenlijk niet op grote tegenstand. Om de splitsing te kunnen doorvoeren, waren nieuwe benoemingen noodzakelijk.

1

2

3

4

5

(1) Prof. De Vleeschauwer, hoogleraar in Gent en directeur-generaal voor de Universiteiten bij het Ministerie van Onderwijs. (2) August Vermeylen, de eerste rector van de vernederlandste Universiteit van Gent. Hij was één van de eerste hoogleraars die geschorst werden, ondanks zijn vele verdiensten. (3) Prof. Teske samen met Duitse gastprofessoren. (4-5) Het Diets studentencongres in Gent in 1941. (5) Onderaan links, de latere cineast Fons Robberechts.

De universiteit had al veel toegevingen moeten doen, onder andere in verband met de uitsluiting van Joodse professoren. Daarop waren wel protesten gevolgd, maar toch...

Toen de bezetter de kandidaturen voordroeg van 3 professoren van Nieuwe-Orde-strekking barstte de bom. De ULB weigerde de drie, namelijk De Maeyer, Van Roosbroeck en Jacob te benoemen. Vooral de benoeming van Antoon Jacob, een naar Duitsland gevluchte activist en overtuigde nationaal-socialist, zette kwaad bloed. Op 24 november '41, kwam de Raad van Bestuur van de ULB bijeen en op 25 november werden de cursussen stopgezet.

In haar rapport naar Berlijn betreurde de Militarverwaltung de sluiting van Brussel om diverse redenen:

1. Men vreesde voor een toenemende invloed van Leuven
2. De uitbouw van de universiteit tot een Vlaams bolwerk werd voortaan onmogelijk gemaakt.
3. studenten en professoren van Brussel zouden door de sluiting in subversief vaarwater verzeilen.

Na de sluiting van de ULB trokken vele studenten naar de andere universiteiten waar ze goed ontvangen werden. Door de nabijheid van Leuven trokken velen naar de Katholieke Universiteit van Leuven. De Leuvense universiteit werd door de bezetter een tijdlang met rust gelaten. Wrijving met kardinaal Van Roey moesten kost wat kost vermeden worden.

In Gent werden voor het academiejaar 1940-1941 een aantal ‘goedgezinde’ figuren benoemd, onder andere de oud-activisten Martens, Jacob en Speleers. Met de benoeming van de historicus Van Roosbroeck wilde de bezetter de ‘Pirennetraditie’ bestrijden.

Er werd veel heil verwacht van de gasthoogleraren, die vanaf 1940-1941 naar onze universiteiten gestuurd werden. De meeste gastprofessoren waren niet erg enthousiast. Wie wel als een zendeling te werk ging was dr. L. Mackensen. In 1940-1941 doceerde hij, eerst als gastdocent en van maart tot juli 1941 als gewoon hoogleraar in de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte. In een merkwaardig rapport van 19 augustus 1941 gaf hij zijn indrukken weer. Mackensen stelde vast dat de vervlaamsing van Gent weinig inhield. Vele hoogleraren waren frankofiel en maakten in hun cursussen stemming tegen de Grootgermaanse gedachte en de Vlaamse Beweging. Over het niveau van de Gentse universiteit liet Mackensen zich weinig lovend uit. Hij vond rector De Smet onbekwaam en vermoedde dat hij met het Ministerie van Onderwijs onder één hoedje speelde om het de gastdocenten moeilijk te maken. Men was wel correct, maar meer ook niet. Voorstellen van Mackensen en zijn collega's werden vriendelijk afgewimpeld op grond van een doolhof van Koninklijke Besluiten, verordeningen, enz... Alle collega's van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte werden door Mackensen aan een kritisch onderzoek onderworpen. Sommigen onder hen kregen het etiket vrijmetselaar toegemeten, niettegenstaande hun pro-Duits imago. Prof. De Keyser zou in het begin heel toegankelijk geweest zijn voor de gastdocenten en de Duitse overheid, maar na korte tijd legde hij een uitgesproken terughoudendheid aan de dag. Zeer veel invloed schreef Mackensen toe aan Prof. Baur die hij een uitgesproken royalist en Belgicist noemde. Baur zag volgens hem in elke maatregel van de Militärverwaltung een onwettige daad en verzette zich met kracht tegen de

‘Nieuwe Orde’. Mackensen stelde dan ook voor Baur op non-actief te zetten. Even Belgicistisch, maar wetenschappelijk hoogstaander vond hij de historicus Ganshof, die hij als mens toch kon appreciëren.

Interessant waren de politieke nabeschouwingen van Mackensen. In augustus 1941 zag hij, na een aanvankelijke toenadering van sommigen in het professorenkorps vele anti-Duitse elementen. Hij had het zelfs over ‘Widerstandsnester’. Hij stelde dan ook voor rector De Smet te vervangen door prof. Hentze. Daels vond hij te ‘omstreden’. De professoren zouden in Gent moeten wonen. Sommige ongewenste elementen konden op die manier uitgeschakeld worden. Van Mackensens opvolger Ittenbach is weinig bekend, maar uit verklaringen van toenmalige collega's aan de RUG bleek toch dat hij het heel wat kalmer aanpakte.

Over de studentenbevolking, vernemen we uit het rapport - Mackensen van 19 augustus 1941 dat de politieke strekkingen meestal varieerden naargelang van het jaar, de faculteit en... de opvattingen van de professoren. De problemen van bevoorrading en de algemene militaire toe-

1

2

3

4

5

6

(1) Anton Jacob, een naar Duitsland uitgeweken activist in de eerste wereldoorlog. Toen de Bezetter hem, samen met Van Roosbroeck en de Maeyer wilde benoemen tot professor aan de ULB barstte de bom. (2) ULB-rector Bogaert. (3) Twee toonaangevende ULB-hoogleraars, Nobelprijswinnaar Bordet en Prof. Héger. (4) Na de sluiting van de universiteit werden clandestiene cursussen georganiseerd, buiten de universiteit. (5-6) Na de sluiting werd de ULB een Duitse kazerne. Sporen van vernieling bij het terugtrekken van de Duitse troepen.

stand oefenden een zeer grote invloed uit en deden de ‘stemming’ vlug omslaan. De Engelse propaganda en de klerikale afkomst van de meeste studenten hinderden de activiteit van de pro-Duitse elementen. Bijna iedereen luisterde volgens Mackensen naar de Engelse uitzendingen.

‘DeVlag’ had weinig succes bij de studentenbevolking en nog minder bij het professorenkorps. Zelfs bij VNV-leden miste Mackensen een duidelijke politieke lijn: zij namen geen initiatieven en dachten zuiver-Vlaams, niet ‘Germaans-Europees’. Met de minder populaire maatregelen van de Militärverwaltung wisten ze geen raad en ze hadden een onzekere blik op de toekomst.

Waar in het begin nog 'n zekere interesse bestond voor de nieuwe-wind-uit-het-Oosten, werd de sfeer vanaf midden '42 opvallend koel. VNV-, ‘DeVlag’- en Rex-bonden kwamen nauwelijks van de grond en botsten op een muur van vijandigheid en misprijzen. De sluiting van de ULB in 1941 en de verplichte arbeidsdienst in 1943 deden de spanning nog toenemen.

Globaal beschouwd was het zo dat de bereidwilligheid van de eerste bezettingsmaanden omsloeg in terughoudendheid ('41) en later zelfs in vijandigheid ('42-'43). De resultaten op de slagvelden speelden hierbij 'n doorslaggevende rol. Net als aan de andere universiteiten vertegenwoordigden collaboratie en verzet een zeer kleine minderheid, zowel bij de professoren als bij de studenten. Aan de Gentse universiteit was er wel 'n OF-kern, waarin de historicus Jan Dhondt en de latere minister Karel Poma een leidende rol speelden.

Typerend voor het gebrek aan ‘volkse inzet’ van de Vlaamse studentenbeweging, was de wanhopige oproep van Wies Moens tot de Leuvense studenten, ter gelegenheid van de lustrumfeesten van het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond op 26 maart 1942. In bijzijn van prof. Elaut en KVHV-praeses Remi Piryns riep hij zijn jonge toehoorden op tot deelname aan de strijd in het Oosten.

> ‘Thans leven wij weer in een oorlog. Een groot gevaar bedreigt de Europeesche beschaving. Voor U, jonge Vlaamsche studenten, ligt de weg naar het Oosten open. In den loop der tijden is er veel Vlaamsch bloed gevloeid voor vreemde, doch weinig voor eigen Vlaamsche belangen. Gij kunt thans voor Uw volk strijden; gij kunt thans leeren hoe men de wapens hanteeren moet. Doe het dan ook!
> Gij spreekt steeds over strijd en gij kunt niet eens een haas schieten. Vergeet niet, dat er nooit een volk tot iets is gekomen, wanneer het niet op het gunstig oogenblik wist naar de wapenen te grijpen. Wil een leven vruchten dragen, dan moet dit leven kunnen geofferd worden.
> Ik sta hier om U te zeggen, dat de maatschappij van morgen niet zal geleid worden door intellektueelen, doch wel door mannen, door officieren van den geest en van den daad, die boek en zwaard evengoed zullen kunnen hanteeren.
> Reeds tientallen keeren ben ik hier te Leuven voor honderden studenten opgetreden. Telkens werd ik geestdriftig toegejuicht. Ik heb Uw toejuichingen niet noodig. Ik heb ook geen respekt voor U. Slechts uit liefde voor wat gij worden kunt ben ik eens te meer naar hier gekomen.
> U hebt de keuze; U kunt in burgerlijke verzadiging, zoals vele van Uw voorgangers, Uw verder leven slijten. U kunt ook een geestelijk leider

voor Uw volk worden. Is dat Uw ideaal, dan moet gij Rodenbach weer beleven en alzoo de vernieuwing van de studentenbeweging mogelijk maken. Dan komt wellicht den tijd, die de oudere generaties niet meer zal beschamen. Indien U de teekens van dezen tijd kunt begrijpen, begrijpt dan ook, dat van Uw keuze het leven van Uw volk afhangt.'
Wies Moens werd stormachtig toegejuicht, waarna de vergadering werd besloten met het 'Wilhelmus'.

(Volk en Staat, 28 maart 1942)

Sport: De vlieger gaat niet op...

> '*Duitschland heeft mirakelen verricht op militair gebied, omdat het leven en bestaan der menschen sedert lang doorademd is met een gezonden sportgeest, met orde en tucht als grondslag voor maatschappelijke ontwikkeling.*'
> (Het Algemeen Nieuws, 1 januari 1941.)

In het begin van de bezetting bestonden er plannen voor hervormingen in de sportwereld. Er bestond een bloeiende Vlaamse voetbalbond vóór de oorlog met Verbelen en ir. Van Thillo. De andere Vlaamse sportbonden hadden minder succes, bv. de Vlaamse atletiekbond, de Vlaamse Wielrijdersbond, de Vlaamse Boksbond... De oprichting van een gecentraliseerde officiële dienst voor de sport moest op dit vlak een oplossing brengen.

In dag- en weekbladen werden er al vrij vroeg beschouwingen aan gewijd, die vele kunstenaars op het pad van de culturele collaboratie bracht. Een merkwaardige serie artikels over het sportbeleid in Vlaanderen verscheen in 'Nieuw Vlaanderen' van begin 1941. De auteur van de serie, M.v.H., wijdde diepgaande beschouwingen aan 'het sportprogramma van een volkse staat...':

'Het volgende principe moet gelden en het is natuurlijk enkel autoritair door te voeren: de commerciële sport staat in dienst van de topprestatie en van de volksopvoeding, de topprestaties staan in dienst van de volksopvoeding: het doel van de sport is de lichamelijke verbetering van ons volksras'.

De commerciële sport moest zich ten dienste stellen van de volksgemeenschap: 'Niet de kranten of de caféhouders zijn interessant, wel de volksgemeenschap'. Clubnamen als 'Daring', 'Stade', 'White Star', 'Antwerp Boys' waren uit den boze en moesten vernederlandst worden. (Nieuw Vlaanderen, 8 februari,1941).

In 'Nieuw Vlaanderen' van 26 april 1941 hing dezelfde M.v.H. een beeld op van een op te richten 'Algemeen Vlaams Verbond voor Lichamelijke Ontwikkeling'. Er zouden 14 federaties zijn, o.m. de Turnbond, de Voetbalbond, de Atletiekbond, 'Boksen en vechten', de federatie voor watersport (zeilen, roeien en kano), de Federatie voor ijs en wintersport, de Wielerbond, de Schuttersgilde, Kegelsport, de Federatie voor Balsport (Basket- en Volleybal), de Korfbalbond, Kamersporten (onder meer biljart en tafeltennis), de Tennisbond, Mechanische sporten, paardesport en hanengevechten vielen buiten dit plan. De opdrachten en de structuur van de nieuwe organisatie stonden al heel dicht bij het later opgerichte Commissariaat-Generaal voor de sport. De secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, waaronder ook de algemene directie voor volksgezondheid ressorteerde zou met de uitvoering belast worden.

De oprichting van het Commissariaat voor sport en lichamelijke opvoeding in juni 1942 bracht vanzelfsprekend de nodige opschudding teweeg. De sportbonden en het Belgisch Olympisch Comité reageerden heel heftig. Zo was er sprake van de oprichting van Vlaamse en Waalse federaties. De Brusselse leden werden in één van de twee federaties ingedeeld. Voorts werd er een belasting van 10% geheven op de inkomsten van de clubs en was er een vrij sterke reglementering op sportgebied. Er moest voor alles en nog wat toestemming gevraagd worden aan het minsterie van Nationale Opvoeding. De belangrijkste opdrachten van de nieuwe instelling waren:

- de organisatie van ‘sport voor iedereen’
- de oprichting van gespecialiseerde onderwijsinstellingen voor lichamelijke opvoeding en sport
- een modelprogramma voor lichamelijke opvoeding en sport voor de jeugdgroeperingen
- een nationaal plan voor de bouw van sportvelden, zwembaden, sportzalen, enz...
- de invoering van een verplichte kaart voor

sportbeoefenaars. Die kaart kon slechts toegekend worden na een geneeskundig onderzoek
- een verplichte ongevallenverzekering
- reglementering voor de beroepssport
- sanering van de pronostieken
- de organisatie van de sportbetrekkingen met het buitenland.

Het besluit van secretaris-generaal Romsée dateerde al van juni 1942, maar de tegenstand was zo hevig dat men pas op 1 juli 1943 van wal stak. De commissaris-generaal was de gewezen rexistische senator Pierre Daye. Secretaris-generaal was Maurice Maucquoi De commissaris voor Vlaanderen was Olivier Gullierme die korte tijd nadien reeds vervangen werd.

Op de eerste vergadering van het commissariaat op 1 juli 1943 werd beslist in elke belangrijke gemeente een vertrouwensman voor de lichamelijke opvoeding aan te stellen.

In het Staatsblad van 26.9.1943 verscheen er twee Besluiten tot de oprichting van een Algemeen Sportverbond en een besluit waarbij de. sportmanifestaties onderworpen werden aan de toestemming van commissaris-generaal Pierre Daye.

Enkele dagen later zag Romsée zich genoodzaakt de maatregelen op te schorten. De tegenstand van de sportbonden was begrijpelijk. Er bleef van hun onafhankelijkheid niet veel meer over. Bovendien: het einde naderde...

Het aantal vertrouwensmannen bleef om dezelfde reden beperkt. Het Nederlandstalig orgaan van het commissariaat LOS. hield het voornamelijk bij beschouwelijke artikels over geweld in de voetbalsport, trainingsmethodes, sportgeneeskunde, lichamelijke opvoeding op school en de sportieve betrekkingen met het buitenland, ook met Nederland en Frankrijk. Aan de sportactiviteiten van de Vlaamse arbeiders in Duitsland werd bijzondere aandacht besteed. Er waren een aantal sportverenigingen actief en er was zelfs een coördinator.

Kortom, de pogingen om tot een samensmelting van de sportfederaties op federale basis te komen, strandden op de heftige weerstand van de bonden, niet alleen om materiële en administratieve redenen, maar ook omdat het hele eenmakingsproces pas in 1942-43 op gang kwam. Toen veegde de nieuwe bezem van de Nieuwe Orde niet zo vlot meer...

Het spreekt vanzelf dat overdreven aandacht besteed werd aan de bezoeken van Duitse sportlui: boksers, wielrenners, atleten en voetballers. Een Vlaams eenheidselftal was zo vriendelijk op eigen veld met 3-2 tegen het Duitse leger te verliezen...

Geraadpleegde bronnen

Ongepubliceerde bronnen

- Auditoraat-generaal, Brussel.
- Archief en Museum voor Vlaams kultuurleven, Antwerpen.
- Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel.

Publikaties

- Boon G., De Belgische Radio-omroep tijdens de tweede wereldoorlog, Wommelgem 1988.
- Bolen, Histoire authentique, anecdotique, folklorique et critique du cinéma belge depuis ses plus lointaines origines, Bruxelles, 1978.
- Claes E., Uit de dagboeken van Ernest Claes, uitgegeven door A. Van Hageland, Leuven, 1981.
- 1940-1945 Het dagelijkse leven in België, ASLK, Brussel, 1984.
- De Bens E., De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur (1940-1944), Antwerpen-Utrecht, 1973.
- De Deygere R., De houding van Cyriel Verschaeve in het eerste oorlogsjaar (1940-1941), onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 1981.
- De Graef, J., De Swingperiode 1935-1947. Jazz in België, Oevel, 1980.
- De Jong L., Het koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog, 13 delen, 's Gravenhage, 1969.
- Delcord B., A propos de quelques ‘chapelles’ politico-littéraires en Belgique (1919-1945), in Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 10, 1986, 153-205.
- De Vin D., Geschichtliche Aspekte deutscher Rezeption der neueren nederländischen Literatur, UFSAL-Brussel, 1987.
- Durnez G., De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant 1914-1948, Tielt, 1985.
- Elias H.J., Geschiedenis van de Vlaamse gedachte, deel 4, Antwerpen 1965
- Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, 2 delen, Tielt-Utrecht, 1975.
- Eemans M., Moderne kunst in België, Hasselt, 1975.
- Geukens E., De Dag, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1975.
- Falter R., De ‘Brüsseler Zeitung’ (1940-1944), in Bijdragen tot de Geschiedenis van de tweede Wereldoorlog, 7, 41-83.
- Govaerts B., De goede fee en het bruine beest. Een paar aanvullingen bij het dossier Timmermans, in Dietsche Warande en Belfort, 1988.
- Jacquemyns H., België in de tweede wereldoorlog, deel 2: Een bezet land, Antwerpen - Amsterdam, 1982.

- Janssen H.C., en Vermunt, F.P., Uitgeverij Manteau 1940-1945, Doctoraalscriptie, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1987.
- Moens W., Nederlandsche Letterkunde van Volksch standpunt gezien, uitgaven van de volksuniversiteit ‘Herman Van den Reeck’, Antwerpen, 1939.
- Langui E., Grandeur et Misère der Belgische verzetskunst, in Kroniek van Kunst en Kultuur, december 1945, 42-45.
- Laureyssens L., Cultuurleven en Cultuurbeleid tijdens het Duitse bezettingsregime. Een verkennend en vergelijkend onderzoek van de Antwerpse Casus, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1983.
- Lust J., Beeldende Kunst tijdens de tweede Wereldoorlog in Vlaanderen. Een onderzoek naar de houding van de beeldende kunstenaars en de kunstrecensenten, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1985.
- Marceau F., Les années courtes, Paris, 1968.
- Martin D., De Belgische pers en Duitsland 1936-1940, in Tijdschrift voor Diplomatie, juli 1980, 6-11.
- Martin D., De Duitse ‘vijfde kolonne’ in België 1936-1940, in Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, XI, 1980, 1-2.
- Martin D., De Rijksuniversiteit Gent tijdens de bezetting 1940-1944. Leven met de vijand, Gent, 1985.
- Mulder H., Kunst in crisis en bezetting. Een onderzoek naar de houding van Nederlandse kunstenaars in de periode 1930-1945, Utrecht, 1978.
- Peleman B., Geboeid maar... ongebonden getuigenissen uit een beloken tijd, Retie, 1986.
- Poulet R., Ce n'est pas une vie, Paris, 1976.
- Salverda M., Niederländische Literatuur in deutscher Ubersetzung, Nederlandse Ambassade, Bonn. z.d.
- Schepens L., Kroniek van Stijn Streuvels, 1971-1969, Brugge, 1971.
- Schrijvers P., De Toekomst. Het oorlogsweekblad van het Limburgse VNV 1941-1944, Hasselt, 1987.
- Simons L., Geschiedenis van de Uitgeverij in Vlaanderen, 2 delen, Tielt, 1987.
- Smeets J., De Vlaamse sport en het Nationaal-socialisme tijdens WOII. Een diagnose van de sportberichtgeving en exploraties van de sportpolitiek, Licenciaatsverhandeling VUB Brussel, 1982.
- Smits K., Stijn Streuvels. Zur deutschen Rezeption eines flämischen Dichters, in Zeitschrift für deutsche Philologie 105, 1986, 543-567.
- Struye P., L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande, Brussel, 1945.

- Van Den Wijngaert M., Het beleid van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting 1940-1944, Brussel, 1975.
- Vandevoorde H., en Lust J., Onze Vlaams-nationale Harlekijn. 1940-1945: het zuinige hoofdstuk uit het Timmermansjaar, in de Nieuwe Maand, december 1986.
- Van de Wijer I., Al mijn dagen. Dagboeken en Archief Felix Timmermans, Wommelgem, 1986.
- Van Snick H., Reportage. Europa 1930-1935, Antwerpen, 1945.
- Vansina D., Verschaeve getuigt, Tielt, 1955.
- Van Uffelen H., Flämische Literatur und Nationaalsozialismus in Magasin für Kultur und Politik am Niederrhein, 1, 1988, 87-101.
- Verhoeyen E., De financiering van het dagblad 'De Schelde' - Volk en Staat (1929-1940), in Wetenschappelijke Tijdingen, 1987, 224-240 en 1988, 35-61.
- Vertommen K., Kulturele kollaboratie, een taaie legende, in Kultuurleven, 1985, 645-651.
- Willaert H., en Dewilde J., '150 jaar muziekleven en Vlaamse Beweging. Het lied in ziel en mond', Tielt, 1987.
- Wils L., Honderd jaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds. Deel 3. In en rond Wereldoorlog II, Leuven, 1989.
- Winkler Prins Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog, 2 delen, Amsterdam-Brussel, 1980.

Pers

a. Kranten

- Het Algemeen Nieuws 1940-1944
- Brüsseler Zeitung 1940-1944
- De Dag 1940-1944
- De Gazet 1943-1944
- Het Laatste Nieuws 1940-1944
- Le Nouveau Journal 1940-1944
- Het Nieuws van den Dag 1940-1944
- Le Pays Réel 1940-1944
- Volk en Staat 1940-1944
- Vooruit 1940-1944

b. Periodieke uitgaven

- Balming 1943-1944
- De Belleman 1940-1944
- Het Boek in Vlaanderen 1940-1943
- DeVlag 1937-1944
- Dietbrand 1932-1939
- Dietsche Warande en Belfort 1940-1941

- Kulturdienst 1940-1941
- Laagland 1941-1944
- De Nationaalsocialist 1940-1944
- Nieuw Vlaams Tijdschrift 1946-1956
- Nieuw Vlaanderen 1940-1944
- Onze Week 1940-1941
- Signaal 1940-1944
- Toerisme, orgaan van de VTB 1940-1941
- De SS-man 1940-1944
- Vandaag 1940-1942
- Volk 1940-1941
- Volk aan den Arbeid 1942-1944
- Volk en Kultuur 1940-1944
- Volksverwering 1940-1941
- Volksche Aanval 1941-1944
- Wallonie 1940-1944
- Westland 1942-1944

c. Interviews

Interviews van Maurice De Wilde met
- Hendrik Caspeele
- Paul De Vree
- Pater Dumon
- W. Doevenspeck
- R.F. Lissens
- juffrouw Van de Walle
- Romain van Landschoot
- Albert Westerlinck.

Interviews van Herman Van de Vijver met
- Rudi van Vlaenderen
- Gaston Weemaes

Foto's

- Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen
- Archief Davidsfonds, Leuven
- Archief ‘De Dag’
- Archief ‘De Gazet van Antwerpen’
- Archief ULB
- Historische dienst van het leger, Brussel
- Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel
- Mevrouw Staf Bruggen, Gent
- De Heer Mon de Goeyse, Leuven
- De Heer Rik de Maeyer, Kapelle-op-den-Bos
- De Heer Henri Elias, Brussel
- Prof. dr. Franz Petri, Bonn
- Persdienst BRT